

DROGA DO WOLNOŚCI

RAPORT Z BADANIA ILOŚCIOWEGO UCZNIÓW SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

Grudzień 2024

SPIS TREŚCI

METODOLOGIA.....	4
DOBÓR PRÓBY.....	4
SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI BADANIA.....	6
CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI.....	7
GŁÓWNE WNIOSKI.....	8
WYNIKI BADANIA.....	11
1. IDENTYFIKACJA RELIGIJNA.....	12
1.1. WYZNANIE.....	12
1.2. SAKRAMENTY.....	12
1.3. PRAKTYKI RELIGIJNE.....	14
1.4. WIARA I SPOSÓB POSTRZEGANIA ISTOTY WYŻSZEJ.....	18
2. RÓŻNE ASPEKTY WOLNOŚCI NA TLE PRAW PODSTAWOWYCH.....	21
2.1. PRAWA CZŁOWIEKA.....	21
2.2. POCZUCIE WOLNOŚCI W RÓŻNYCH SFERACH ŻYCIA.....	27
3. WOLNOŚĆ RELIGIJNA.....	31
3.1. WOLNOŚĆ RELIGIJNA - DEFINIOWANIE POJĘCIA.....	31
3.2. OSOBISTE POCZUCIE WOLNOŚCI SUMIENIA /WOLNOŚCI RELIGIJNEJ.....	35
3.3. WOLNOŚĆ RELIGIJNA JAKO WARTOŚĆ.....	37
4. WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W USTAWODAWSTWIE POLSKIM I MIĘDZYNARODOWYM.....	41
5. OCENA PRAKTYCZNEJ REALIZACJI WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA W POLSCE.....	47
5.1. RÓWNOŚĆ ŚWIATOPOGLĄDOWA.....	47
5.2. RÓWNOŚĆ WYZNANIOWA.....	51
5.3. OCENA POSZANOWANIA ZASADY WOLNOŚCI RELIGIJNEJ PRZEZ KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI RELIGIJNE.....	56
6. OCENA ROZWIĄZAŃ SŁUŻĄCYCH OCHRONIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ.....	59
6.1. OCHRONA PRAW OSÓB WIERZĄCYCH I NIEWIERZĄCYCH.....	59
6.2. SANKCJE PRAWNE ZA OBRAZĘ UCZUĆ RELIGIJNYCH.....	60
6.3. KLAUZULA SUMIENIA.....	64
6.4. NARUSZENIA PRAWA DO WOLNOŚCI RELIGIJNEJ.....	65

7. RELACJE PAŃSTWO – KOŚCIÓŁ	67
7.1. NEUTRALNOŚĆ ŚWIATOPOGLĄDOWA PAŃSTWA.....	67
7.2. OBECNOŚĆ KOŚCIOŁA W SFERZE PUBLICZNEJ.....	71
7.3. OPINIE NA TEMAT WPŁYWU KOŚCIOŁA NA STANOWIENIE PRAWA.....	73
7.4. RELIGIJNA OPRAWA UROCZYSTOŚCI PAŃSTWOWYCH.....	74
7.5. STOSUNEK DO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO I DUCHOWIEŃSTWA.....	75
8. WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W ŚRODOWISKU SZKOLNYM	80
8.1. ZADANIA SZKOŁY.....	80
8.2. OCENA PRAKTYCZNEJ REALIZACJI WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W SZKOLE.....	82
8.3. SZYKANY Z PRZYCZYŃ ŚWIATOPOGLĄDOWYCH.....	84
9. SYMBOLE I ELEMENTY RELIGIJNE W SZKOLE	88
9.1. KRZYŻ W SZKOLE.....	88
9.2. RELIGIJNA OPRAWA UROCZYSTOŚCI SZKOLNYCH.....	95
10. KATECHEZA SZKOLNA	97
10.1. UDZIAŁ W SZKOLNEJ KATECHEZIE.....	97
10.2. OCENA SZKOLNEJ KATECHEZY.....	101
10.3. REZYGNACJA Z UDZIAŁU W KATECHEZIE.....	104
10.4. PREFERENCJE DOTYCZĄCE NAUCZANIA RELIGII.....	106
11. OCENA PROPONOWANYCH ZMIAN W NAUCZANIU RELIGII W SZKOŁACH PUBLICZNYCH	112

METODOLOGIA

Metoda badawcza:	Bezpośredni wywiad audytoryjny (PAPI) realizowany w szkołach podczas jednej godziny lekcyjnej
Termin realizacji:	18.09. – 30.10. 2024 r.
Liczba szkół /uczniów objętych badaniem	60 / 1266

DOBÓR PRÓBY

Na potrzeby badania podzielono zbiorowości uczniów oraz nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych, ze względu na typ placówki, w której się uczą lub pracują:

- branżowe szkoły I stopnia
- licea ogólnokształcące
- technika

oraz dodatkowo na placówki publiczne i prywatne. Próbę 60 placówek alokowano między wyróżnione subpopulacje w sposób proporcjonalny do ich szacowanej liczebności na podstawie danych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych Ministerstwa Edukacji Narodowej (stan na 2024.08.14).

Dobór uczniów przebiegał w ten sam sposób we wszystkich wyróżnionych zbiorowościach i składał się z dwóch etapów:

- losowanie szkół
- losowanie jednego oddziału w każdej wybranej szkole

W pierwszym etapie losowano szkoły z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do szacowanej liczby uczniów ostatnich klas. Następnie z każdej dobranej szkoły losowano w sposób prosty dokładnie jeden oddział spośród wszystkich oddziałów ostatnich klas. W badaniu brali udział tylko uczniowie wybranego oddziału.

Na etapie losowania szkół, w każdej zbiorowości zastosowano warstwy implícite, które wyznaczały sposób uporządkowania placówek w operacie losowania. W przypadku szkół publicznych wykorzystano do tego celu dane o: województwie oraz wielkości miejscowości, w której znajduje się szkoła. Placówki niepubliczne uporządkowano względem województwa, w którym się znajdują.

Schemat doboru przewidywał również zastosowanie dwóch prób rezerwowych na etapie losowania szkół. Placówki rezerwowe wybierano z tych samych warstw implícite, co placówki dobrane do próby głównej. Starano się przy tym, aby jednostki pierwotnie wylosowane i rezerwowe były identyczne pod względem typu, wielkości miejscowości oraz województwa. Schemat losowania próby zakładał możliwość zastępowania wyłącznie niedostępnych szkół. Nie stosowano prób rezerwowych dla uczniów wybranych w poszczególnych placówkach.

Schemat ważenia próby

W celu zachowania reprezentacyjności i zminimalizowania odchyleń prób od struktury badanych zbiorowości, uzyskane zbiory danych uczniów oraz nauczycieli zostały poddane procedurze ważenia. W obu przypadkach starano się skorygować rozkłady cech placówek, w których respondenci się uczą lub pracują. Źródłem informacji o populacji był Rejestr Szkół i Placówek Oświatowych Ministerstwa Edukacji Narodowej (stan na 2024.08.14). Wagi zostały wyznaczone przy użyciu iteracyjnej procedury ważenia wieńcowego (rim weighting) z uwzględnieniem rozkładów następujących zmiennych:

- województwo
- typ placówki (branżowe szkoły I stopnia, licea ogólnokształcące, technika)
- rodzaj finansowania placówki (publiczna, prywatna)

SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI BADANIA

Założenie: realizacja wywiadów z uczniami ostatnich klas w 60 szkołach ponadpodstawowych wszystkich typów szkół dziennych w różnych klasach miejscowości.

Badanie przeprowadzone w 52 miejscowościach realizowało 24 ankieterów.

Procedura realizacyjna zakładała nawiązanie przez ankietera kontaktu ze szkołą telefonicznie lub mailowo, a następnie przedstawienie Dyrekcji celu badania podczas spotkania face-to-face. Przed podjęciem decyzji o wydaniu zgody na realizację badania w szkole Dyrektorzy mieli możliwość zapoznania się z kwestionariuszem.

Poziom realizacji próby zasadniczej wyniósł 68,3% (41 szkół); w pozostałych przypadkach szkoły z próby zasadniczej były zastępowane szkołami z listy rezerwowej (19).

Poniższe zestawienie prezentuje przyczyny rezygnacji z realizacji badania w szkołach z próby zasadniczej (sytuacje, w których wykorzystano rezerwową próbę szkół):

Przyczyna	Liczba przypadków (szkół)
Brak zgody dyrekcji na badanie w szkole bez podania powodów	7
Brak ostatniej klasy	3
Zbyt duża ilość innych zajęć w szkole, brak czasu	2
Proponowana przez dyrekcję data realizacji badania w szkole przekraczała zaplanowany termin realizacji badania	2
Małoliczna ostatnia klasa, niespełniająca założeń badania	2
Uczniowie w nauczaniu domowym (szkoła prywatna)	1
Wyjazd dzieci (szkoła po powodzi)	1
Szkoła z zasady nie bierze udziału w badaniach	1

Łącznie zrealizowanych zostało 1266 wywiadów z uczniami (średnio na szkołę 21 uczniów).

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI

Płeć	Częstość	Procent
Kobieta	644	50,9
Mężczyzna	613	48,4
Brak danych	10	0,8
Ogółem	1266	100,0

Wiek	Częstość	Procent
17 lat i mniej	215	17,0
18 lat	641	50,6
19 lat i więcej	411	32,4
Ogółem	1266	100,0
Średni wiek		18 lat

Miejscowość zamieszkania	Częstość	Procent
Wieś	544	43,0
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	191	15,1
Miasto od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	248	19,6
Miasto od 101 tys. mieszkańców i więcej	274	21,6
Braki danych	8	0,7
Ogółem	1266	100,0

Typ szkoły	Częstość	Procent
Szkoła branżowa	138	10,9
Publiczne LO	532	42,0
Technikum	519	41,0
Prywatne LO	78	6,2
Ogółem	1266	100,0

Lokalizacja szkoły	Częstość	Procent
Wieś	92	7,3
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	312	24,7
Miasto od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	417	32,9
Miasto od 101 tys. mieszkańców i więcej	445	35,1
Ogółem	1266	100,0

GŁÓWNE WNIOSKI

- ❖ Podobnie jak dwa lata temu, wyraźna większość młodych ludzi identyfikuje się z religią katolicką. Prawie wszyscy badani są ochrzczeni i przystąpili do Pierwszej Komunii Świętej. $\frac{3}{4}$ przyjęła również sakrament bierzmowania. W porównaniu z ogółem dorosłych Polaków młodzież wyraźnie rzadziej deklaruje wiarę w Boga, częściej natomiast częściej używa określenia „niezdecydowany” lub „niewierzący”.
- ❖ Czynniki kształtujące przekonania młodych ludzi w dziedzinie religii i jej praktykowania pozostają takie same jak te, które zaobserwowaliśmy w badaniu przeprowadzonym w 2022 roku. Są to przede wszystkim wzory płynące od rodziców (zwłaszcza matki) i z najbliższego środowiska. Ponadto im mniejsza miejscowość, tym większe prawdopodobieństwo regularnych praktyk religijnych.
- ❖ Młodzież u progu formalnej dorosłości ceni sobie przede wszystkim prawa wolnościowe o charakterze osobistym: prawo decydowania o własnym życiu, prawo do życia oraz prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. W kwestii odczuwania wolności istnieje widoczny podział na sferę prywatną, gdzie młodzi ludzie doświadczają prawie całkowitej wolności, i sferę publiczną, gdzie odczuwają wyraźne ograniczenia wolności (w największym stopniu dotyczy to szkoły). W porównaniu z rokiem 2022 poczucie wolności wzrosło we wszystkich uwzględnionych w badaniu wymiarach, a w szczególności bardzo wyraźnie zwiększyło się poczucie wolności w Polsce.
- ❖ Zdecydowana większość młodzieży postrzega kwestię wolności religijnej jako istotną w kontekście własnego życia. Wybierając najtrafniejszą definicję „*wolności religijnej*” najczęściej wskazują na prawo każdego człowieka do wiary lub niewiary (możliwości przyjmowania dowolnego światopoglądu). Osobiste poczucie wolności sumienia/ wolności religijnej kształtuje się na dość wysokim poziomie i jest nieco wyższe niż przed dwoma laty. Poczucie wolności sumienia i religii jest przede wszystkim domeną wierzących i praktykujących młodych katolików, natomiast pewne deficyty w tej sferze odczuwa młodzież niewierząca lub identyfikująca się z niechrześcijańskimi religiami.
- ❖ Świadomość istnienia gwarancji prawnych w zakresie wolności sumienia i wyznania jest wśród młodzieży niska, zarówno w odniesieniu do krajowych, jak międzynarodowych rozwiązań prawnych; w stosunku do 2022 r. świadomość ta jeszcze zmniejszyła się.

- ❖ Pomimo pewnej poprawy ocen praktycznej realizacji konstytucyjnej zasady wolności sumienia w stosunku do 2022 r, w odczuciu młodych ludzi sfera ta wciąż pozostawia sporo do życzenia: młodzież dostrzega istniejące w Polsce nierówności w traktowaniu osób o różnym światopoglądzie i o różnym wyznaniu, a jako grupy uprzywilejowane niezmiennie wskazywani są wierzący i katolicy. Oceny badanych wskazują na niewielką poprawę wizerunku Kościoła katolickiego wśród młodzieży w kwestii poszanowania przez tę instytucję zasady wolności religijnej.
- ❖ Podobnie jak dwa lata temu, większość uczniów uważa, że prawa osób wierzących są dobrze chronione przez polskie państwo. Znacząco wzrósł udział badanych pozytywnie oceniających poziom ochrony praw niewierzących. Tak jak wcześniej, zdecydowana większość uczniów nie ma poczucia, że katolicy są w Polsce wykluczani z życia społecznego.
- ❖ W ciągu ostatnich dwóch lat zaszły istotne zmiany w opiniach dotyczących relacji państwo – Kościół oraz obecności Kościoła w życiu publicznym. Uczniowie znacząco rzadziej niż w 2022 roku mają zastrzeżenia do realizacji w Polsce zasady neutralności światopoglądowej państwa, rzadziej mają poczucie, że udział Kościoła katolickiego w życiu publicznym w Polsce jest zbyt duży, z mniejszą dezaprobatą odnoszą się do oddziaływania Kościoła w sferze metapolityki przez wskazywanie zasad i wartości, na których powinno być ufundowane prawo oraz są mniej krytyczni w ocenach Kościoła jako instytucji i samych duchownych. Obserwowana poprawa postrzegania Kościoła i wzrost akceptacji jego obecności w życiu publicznym, choć istotny, nie oznacza jakościowej zmiany w jego odbiorze - Kościół i jego wpływ na życie publiczne nadal budzi w przeważającej mierze krytyczne opinie.
- ❖ Nastawienie do Kościoła i jego obecności w życiu publicznym zależy od przynależności konfesyjnej, osobistej wiary oraz religijności. W ciągu ostatnich dwóch lat uwypukliły się różnice w podejściu do tych kwestii w zależności od płci. Dziewczęta są zdecydowanie bardziej niż chłopcy krytyczne wobec Kościoła i jego udziału w życiu publicznym.
- ❖ Tak jak przed dwoma laty, zdecydowana większość badanych zgadza się, że przynajmniej w pewnym stopniu do zadań szkoły należy kształtowanie postaw etycznych uczniów, a także wzmacnianie ich poczucia tożsamości narodowej, czyli wychowanie patriotyczne, nie zgadzają się natomiast w większości na ingerencję szkoły w ich tożsamość religijną czyli wychowanie religijne.

- ❖ Wśród uczniów niezmiennie przeważa pozytywna ocena poziomu przestrzegania przez ich szkoły wolności sumienia i wyznania. Większość badanych nie spotkała się w toku swojej edukacji ze zjawiskiem szykanowania uczniów ze względu na ich światopogląd; jeśli jednak takie sytuacje miały miejsce, zdecydowanie częściej dotyczyły uczniów niewierzących lub wyznania innego niż katolickie.
- ❖ Pomimo tego, że krzyże są obecne w znacznej większości szkół, uczniowie w przeważającej mierze są krytyczni wobec umieszczania w przestrzeni szkolnej wszelkich symboli religijnych (w tym krzyża), z uwagi na poszanowanie dla osób różnych wyznań i niewierzących. Ogólnie rzecz biorąc na przestrzeni ostatnich dwóch lat obserwujemy jednak zmniejszenie krytycznego i wzrost przychylnego nastawienia do obecności symboliki religijnej w szkołach.
- ❖ Uczestnictwo w szkolnej katechezie deklaruje mniej więcej połowa uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, co oznacza to kilkuprocentowy spadek od 2022 roku. Wśród młodzieży, która obecnie nie uczestniczy w szkolnej katechezie zdecydowanie dominują tacy, którzy zrezygnowali z udziału w niej na jakimś etapie edukacji.
- ❖ Podobnie jak przed dwoma laty, młodzież opowiada się raczej za obniżeniem rangi religii w systemie edukacji, w większości sprzeciwiając się nadaniu religii statusu przedmiotu maturalnego i umieszczaniu na świadectwie oceny z religii.
- ❖ Zdecydowana większość uczniów uczestniczących w badaniu akceptuje zarówno planowane, jak i już wprowadzone przez resort edukacji zmiany w nauczaniu religii w szkołach publicznych. Wśród tych, którzy umieją odnieść się do kwestii zmian w kontekście wolności religijnej dominuje opinia, że są one wyrazem realizacji konstytucyjnego zapisu o neutralności światopoglądowej państwa.

WYNIKI BADANIA

1. IDENTYFIKACJA RELIGIJNA

1.1. WYZNANIE

Afiliacje religijne uczniów są relatywnie trwałe. W ciągu dwóch ostatnich lat identyfikacja z religią katolicką wzrosła o niespełna dwa punkty procentowe, a z „inną religią chrześcijańską” – o nieco ponad 1 punkt procentowy. Odsetek wyznawców religii niechrześcijańskich pozostał niemal niezmienny, natomiast stosunkowo największą zmianą w obrębie tego wskaźnika jest o prawie 2,5 punktu procentowego niższa w porównaniu z rokiem 2022 liczba uczniów określających się jako osoby bezwyznaniowe.

WYKRES 1

Czy identyfikujesz się z jakąś religią, wyznaniem?

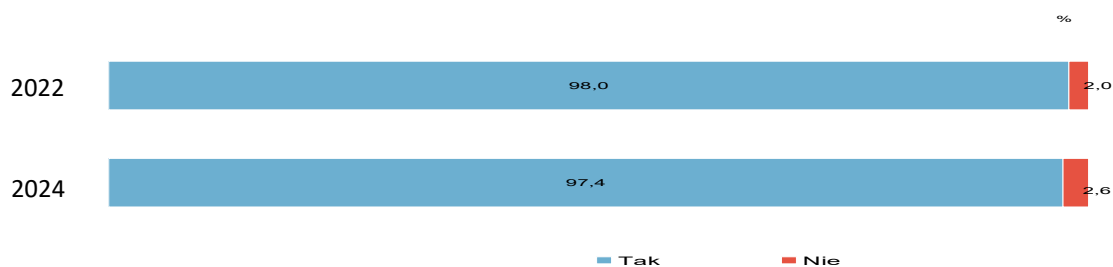
Podobnie jak dwa lata temu, uczniowie mieszkający na wsi, a zwłaszcza uczęszczający do szkół zlokalizowanych na terenach wiejskich, częściej od innych deklarują identyfikację z religią katolicką (odpowiednio: 66% i 70%). Powtarza się także silny związek tych deklaracji z religijnością rodziców (ponad 70-procentowy poziom deklaracji „tak, z religią katolicką” w przypadku uczniów, których rodzice regularnie lub nieregularnie uczestniczą w praktykach religijnych).

1.2. SAKRAMENTY

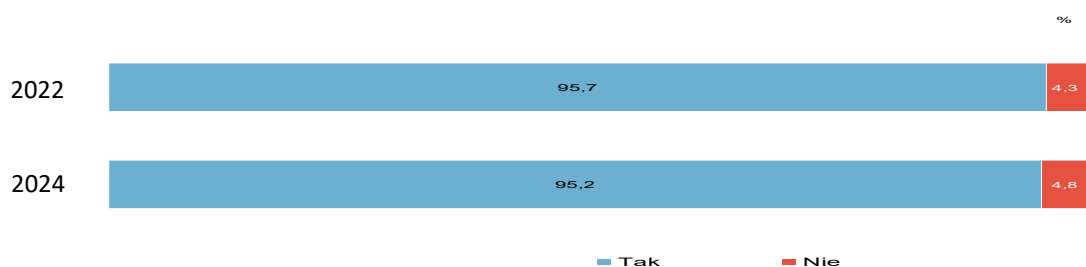
Chrzest i Pierwsza Komunia Święta wciąż są powszechne wśród badanej młodzieży. Zmiany, które nastąpiły w minionych dwóch latach, są nieznaczne.

Stosunkowo najmniej osób (choć i tak zdecydowana większość) deklaruje przystąpienie do sakramentu bierzmowania, i tu także sytuacja nie zmieniła się w ostatnich dwóch latach.

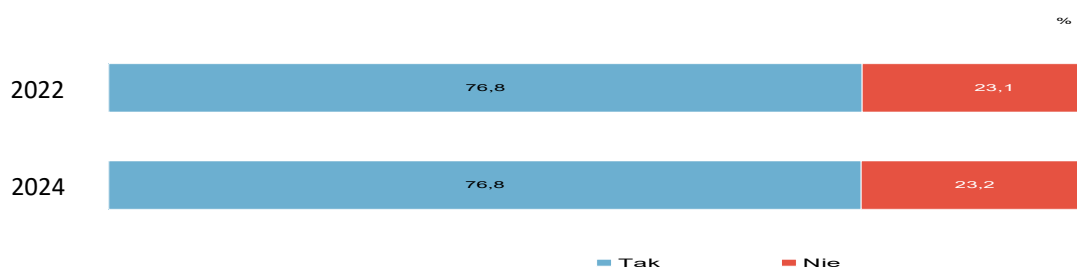
WYKRES 2

Czy jesteś ochrzczony(a)?

WYKRES 3

Czy przystąpił(a)ś do Pierwszej Komunii Świętej?

WYKRES 4

Czy przystąpił(a)ś do sakramentu bierzmowania?

Dwa lata temu dziewczęta nieco częściej (79,9%) niż chłopcy (74,6%) deklarowały przystąpienie do sakramentu bierzmowania. Tegoroczne badanie potwierdziło tę prawidłowość – wśród młodych kobiet bierzmowanie jest o 3-4 punkty procentowe częściej przyjmowanym sakramentem niż wśród młodych mężczyzn.

Niekiedy można spotkać się z poglądem, że wzorzec religijności w rodzinie przekazywany jest raczej przez kobietę niż przez mężczyznę i córka w stopniu nieco większym niż syn jest

adresatką tego przekazu. Jeśli tak istotnie jest, to wynik naszego badania także może o tym świadczyć.

Podobnie jak w poprzednim badaniu, prawdopodobieństwo przyjęcia sakramentów, których dotyczy pytanie, maleje wraz ze wzrostem wielkości miejscowości, w której mieszkają respondenci. Tegoroczne badanie potwierdziło też regułę, że jeśli rodzice są praktykujący, to prawdopodobieństwo przyjęcia przez dziecko sakramentów jest większe.

1.3. PRAKTYKI RELIGIJNE

Podobnie jak dwa lata temu, ponad jedną trzecią próby stanowią osoby niepraktykujące i jest to najliczniejsza grupa wyłoniona przez ten wskaźnik. Wówczas stanowiła ona 37,2%, obecnie – 36,7% uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych.

Grupa osób praktykujących regularnie (co najmniej raz w tygodniu) pozostała stabilna z niewielką tendencją wzrostową – w 2022 - 27,3%, w 2024 – 28,9%.

Nieco większą liczebność ma grupa praktykujących nieregularnie, od 1–2 razy w miesiącu do kilku razy w roku (35,5%). Regularne uczestnictwo w nabożeństwach i spotkaniach religijnych – co najmniej raz w tygodniu – deklaruje nieco więcej niż ¼ badanej młodzieży (27,3%).

WYKRES 5

Czy bierzesz udział w praktykach religijnych, takich jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?

Nie zmienił się układ czynników kształtujących zachowania młodych ludzi w dziedzinie praktykowania religii. Są to, podobnie jak dwa lata temu, przede wszystkim wzory rodzinne i środowiskowe. Jeśli rodzice regularnie chodzą do kościoła, prawdopodobieństwo, że dzieci będą postępowały tak samo, jest ponad dwukrotnie większe od przeciętnego w próbie.

Regularnym praktykom religijnym sprzyja także zamieszkiwanie na wsi (29%), a nie sprzyja – w wielkim mieście (16%). Oczywiście głównym predyktorem zachowań w tej dziedzinie pozostaje poziom deklarowanej religijności („wierzący” – 34%, „głęboko wierzący” – 43%).

Różnica między młodymi ludźmi a ogółem dorosłych Polaków, jeśli chodzi o skłonność do regularnych praktyk religijnych, utrzymuje się na poziomie podobnym jak dwa lata temu. Ogólnie rzecz biorąc, młodzi ludzie wciąż praktykują rzadziej niż pokolenie ich rodziców.

Na uwagę zasługuje porównanie dynamiki zachowań obydwu analizowanych grup w dziedzinie praktyk religijnych. W przypadku młodzieży niemal nie obserwujemy zmian, natomiast w dorosłej populacji lekko spadł odsetek osób praktykujących co tydzień i częściej, a jednocześnie wzrósł odsetek praktykujących rzadko i sporadycznie. Możliwe więc, że w dłuższym okresie zachowania młodzieży i dorosłych w dziedzinie praktyk religijnych będą stawały się coraz bardziej podobne.

Tab.1

Deklarowany udział w praktykach religijnych	Młodzież		Ogół dorosłych Polaków	
	2022	2024	2022*	2024**
	%	%	%	%
Tak, kilka razy w tygodniu	4,6	5,9	4,7	3,6
Tak, raz w tygodniu	22,7	23	35,8	32,9
Tak, przeciętnie jeden – dwa razy w miesiącu	10,4	9,8	14,5	14,4
Tak, kilka razy w roku	25,1	24,6	24,2	26,8
W ogóle nie biorę udziału w praktykach religijnych	37,2	36,7	20,8	22,4

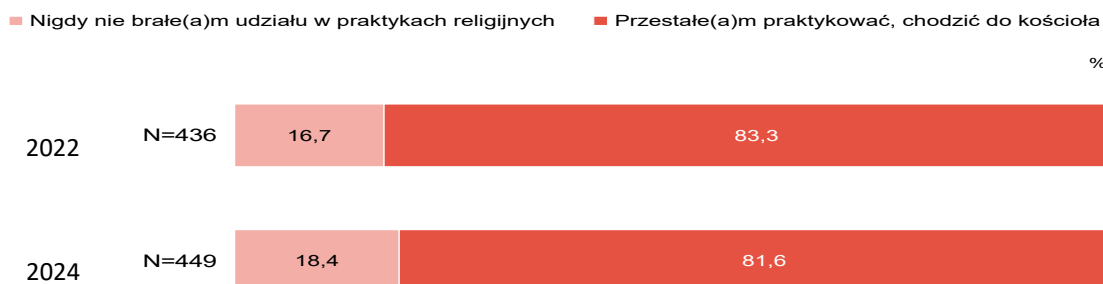
*Badanie przeglądowe CBOS „Aktualne Problemy i Wydarzenia”, listopad 2022

**Badanie przeglądowe CBOS „Aktualne Problemy i Wydarzenia”, listopad 2024

W roku 2022 wśród niepraktykującej młodzieży osoby, które nigdy nie chodziły do kościoła, stanowiły zdecydowaną mniejszość. W roku 2024 ten wskaźnik ma bardzo podobną wartość; 8 na 10 obecnie niepraktykujących młodych ludzi to osoby, które porzuciły Kościół.

WYKRES 6

Jeśli obecnie nie bierzesz udziału w praktykach religijnych – czy nigdy nie brała(a)ś w nich udziału, czy też przestała(a)ś praktykować, chodzić do kościoła?

Pytanie o powód rezygnacji z uczestnictwa we wspólnocie Kościoła jest zapewne jednym z najtrudniejszych w naszym badaniu. Odpowiedź nie jest łatwa zwłaszcza w sytuacji, kiedy stało się to raczej w wyniku zaniechania lub zaniedbania niż świadomej decyzji.

W poprzedniej edycji badania respondentom zadano pytanie otwarte. Obecnie zaproponowaliśmy im listę odpowiedzi do swobodnego wyboru.

WYKRES 7

Dlaczego przestała(a)ś praktykować, chodzić do kościoła?

„Brak wewnętrznej potrzeby” okazał się najpopularniejszą odpowiedzią na to pytanie. Nie wiemy, stwierdzenie brak potrzeby religijnej jest efektem jakiegoś namysłu, rozeznania. Odpowiedź ta może być wybierana po prostu jako wygodna racjonalizacja własnego zaniechania, braku inicjatywy lub refleksji nad swoim życiem. Największa popularność tej odpowiedzi może wynikać właśnie z jej w pewnym sensie „niezobowiązującego” charakteru, pewnej uniwersalności czy „poręczności”. Nie wiemy, czy wspomniana potrzeba wcześniej istniała czy nie. Możliwe, że respondenci również w młodszy wiek jej nie odczuwali, ale dopiero teraz zdecydowali się dać jej wyraz, rezygnując z praktyk religijnych.

Odpowiedź druga pod względem popularności z pewnością w większym stopniu niż pierwsza mówi do **decyzji** odejścia od Kościoła. Połowa badanych młodych ludzi deklaruje, że podjęli taką decyzję motywowani niezgodą na to, co i jak mówią do nich księża i Kościół.

Kolejny, prawie tak samo często wskazywany powód odejścia od praktyk religijnych jest bardzo podobny do poprzedniego. Odwołuje się do sprzeczności między tym, co młodzież słyszy w kościele a tym, co stanowi treść światopoglądu młodych ludzi. Można sądzić, że ta grupa powodów w największym stopniu odwołuje się do różnicy między poglądami, które głosi Kościół a tym, co młodym ludziom kojarzy się z nowoczesnością i zmianami obyczajowymi, które obecnie następują.

Dopiero czwarte z kolei uzasadnienie lokuje przyczynę rezygnacji z praktyk religijnych po stronie innej niż Kościół. Jedna trzecia uczniów deklaruje, że odeszli od Kościoła, ponieważ **utracili wiarę**. Nie wiemy, w jakich okolicznościach i pod wpływem jakich zdarzeń doszło do tej utraty. Ewentualne badanie jakościowe poświęcone tej kwestii pozwoliłoby z pewnością pogłębić naszą wiedzę na ten temat.

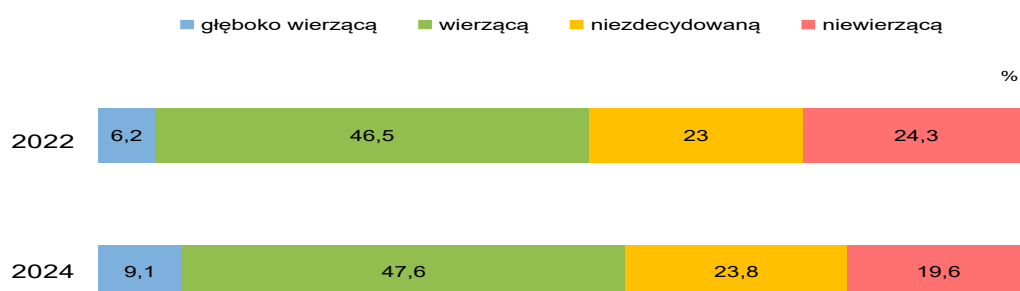
Poza wymienionym przez co czwartego respondenta, dość uniwersalnym uzasadnieniem, że na praktykowanie religijności **brakuje mu czasu**, na uwagę zasługuje argument, że rodzice **nie wywierali wystarczającej presji** na młodą osobę, aby zdecydowała się na pozostanie w Kościele. Jest to jedyny powód, który przyczynę odejścia od praktyk religijnych sytuuje na zewnątrz, poza podmiotem, a także jedyny, który wskazuje na rolę rodziców i ich odpowiedzialność za kształtowanie postaw dzieci względem religii i religijności.

1.4. WIARA I SPOSÓB POSTRZEGANIA ISTOTY WYŻSZEJ

Dwa lata temu ponad połowa (52,7%) respondentów określała siebie jako osoby wierzące lub głęboko wierzące. Obecnie takich deklaracji nieco więcej (56,7%).

WYKRES 8

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważasz się za osobę:

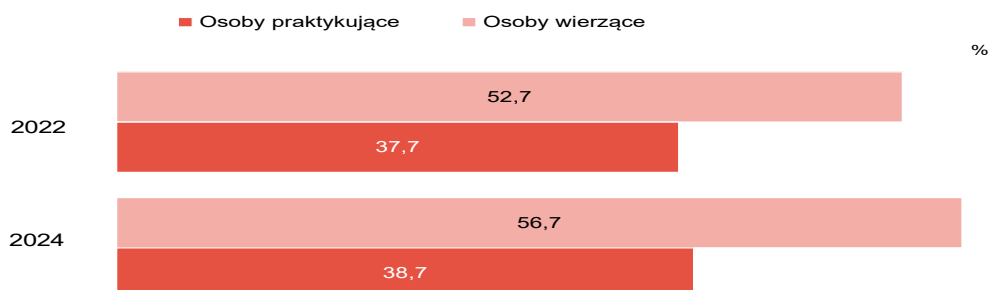

Zmianą symetryczną do 4-punktowego wzrostu sumarycznego odsetka osób wierzących jest podobnej wielkości (niespełna 5 punktów procentowych) spadek udziału próbie młodych ludzi, którzy deklarują się jako osoby niewierzące.

Warto przy tej okazji sprawdzić, czy i jak w omawianym okresie zmieniła się relacja między religijnością a chodzeniem do kościoła. W tym celu porównamy odsetek osób, które określają się jako wierzące lub głęboko wierzące oraz osób deklarujących, że chodzą do kościoła nie rzadziej niż raz w miesiącu.

WYKRES 9

Porównanie odsetka osób, które chodzą do kościoła raz w miesiącu i częściej, oraz osób deklarujących się jako wierzące.

Zarówno dwa lata temu, jak i obecnie mamy w badanej próbie młodzieży sporą (15%–18%) grupę osób, które definiują siebie jako **wierzące, ale niepraktykujące**.

Różnice między młodzieżą i ogółem dorosłych Polaków w dziedzinie deklarowanej wiary są podobne jak dwa lata temu. Jako „wierzący” lub „głęboko wierzący” określa się obecnie 83% dorosłych i jedynie 57% młodych ludzi. Jednocześnie osobę niewierzącą niemal czterokrotnie częściej spotkamy wśród ludzi młodych niż wśród ogółu Polaków.

Tab. 2

Deklarowana wiara	Młodzież	Ogół dorosłych Polaków**
	%	
Głęboko wierzący(a)	9,1	8,1
Wierzący(a)	47,6	74,8
Niezdecydowany(a)*	23,8	8,8
Niewierzący(a)	19,6	5,3

*W próbie ogólnopolskiej „raczej niewierzący(a)”

**Badanie przeglądowe CBOS, Listopad 2024; w tabeli nie uwzględniono odmów odpowiedzi (3%)

W roku 2024 obserwujemy te same co dwa lata temu zależności między deklaracjami dotyczącymi religijności a cechami społeczno-demograficznymi respondentów. Im większa miejscowość, tym rzadsze deklaracje, że respondenci są osobami wierzącymi. Na wsi i w małych miastach osoby wierzące stanowią ponad połowę badanej grupy, w dużych i wielkich miastach – mniej niż jedną trzecią. Odpowiedź „niewierzący” na wsi wskazuje 12,6% respondentów, w dużych i wielkich miastach – 31%.

Drugi czynnik kształtujący postawę młodego człowieka względem religii to model rodzinny, z której się wywodzi. Regularny udział rodziców w praktykach religijnych skutkuje 60-procentowym prawdopodobieństwem, że dziecko będzie określało się jako osoba wierząca.

Ostatnie z tej grupy pytań mierzy siłę, z jaką respondenci definiują swoją wiarę lub niewiarę w Boga. Zaproponowany wskaźnik ujmuje wiarę lub niewiarę jako kontinuum, którego krańce odpowiadają bezwarunkowej wierze lub niewierze w osobowego Boga, a pozostałe wartości – zróżnicowanym stopniom pewności, z jaką ta wiara lub niewiara może być wyznawana.

Które z poniższych stwierdzeń dotyczących wiary w Boga jest Ci najbliższe?

Dwa lata temu bezwarunkową wiarę w Boga deklarował co czwarty, obecnie – co trzeci młody człowiek i jest to największa różnica, którą obserwujemy. Przyczyny tej zmiany mogą być bardzo zróżnicowane i dotyczyć zarówno czynników sytuacyjnych, np. określonych wydarzeń dotyczących Kościoła, wydarzeń z dziedziny polityki albo głębszych zmian w obrębie światopoglądu młodych ludzi. Fakt, że nastąpiło jednocześnie umocnienie się postawy wiary pozbawionej wątpliwości i osłabienie dwóch postaw reprezentowanych przez prawy kraniec naszej skali może wskazywać, że badanie odnotowało bardziej trwałą tendencję zmierzającą w kierunku przebudowy światopoglądu młodzieży. W tym kontekście warto też przypomnieć odnotowany wcześniej, niewielki wzrost odsetka praktykujących i głęboko wierzących i jednoczesny spadek odsetka niewierzących.

Siła i pewność wiary, podobnie jak dwa lata temu, najwyższy stopień osiąga wśród osób głęboko wierzących i regularnie uczestniczących w praktykach religijnych (współczynnik korelacji r wynosi odpowiednio: 0,7 i 0,5¹), a także takich, których rodzice są praktykujący ($r=0,4$). Niezachwianemu przekonaniu o istnieniu Boga sprzyja regularne uczestniczenie we mszy świętej ($r=0,51$).

¹ współczynnik korelacji r Pearsona; możliwe wartości: od 0 (całkowity brak zależności) do 1 (pełna zależność pozytywna) lub -1 (pełna zależność negatywna). Wartości współczynnika przytoczone w raporcie oznaczają silną zależność między analizowanymi zmiennymi.

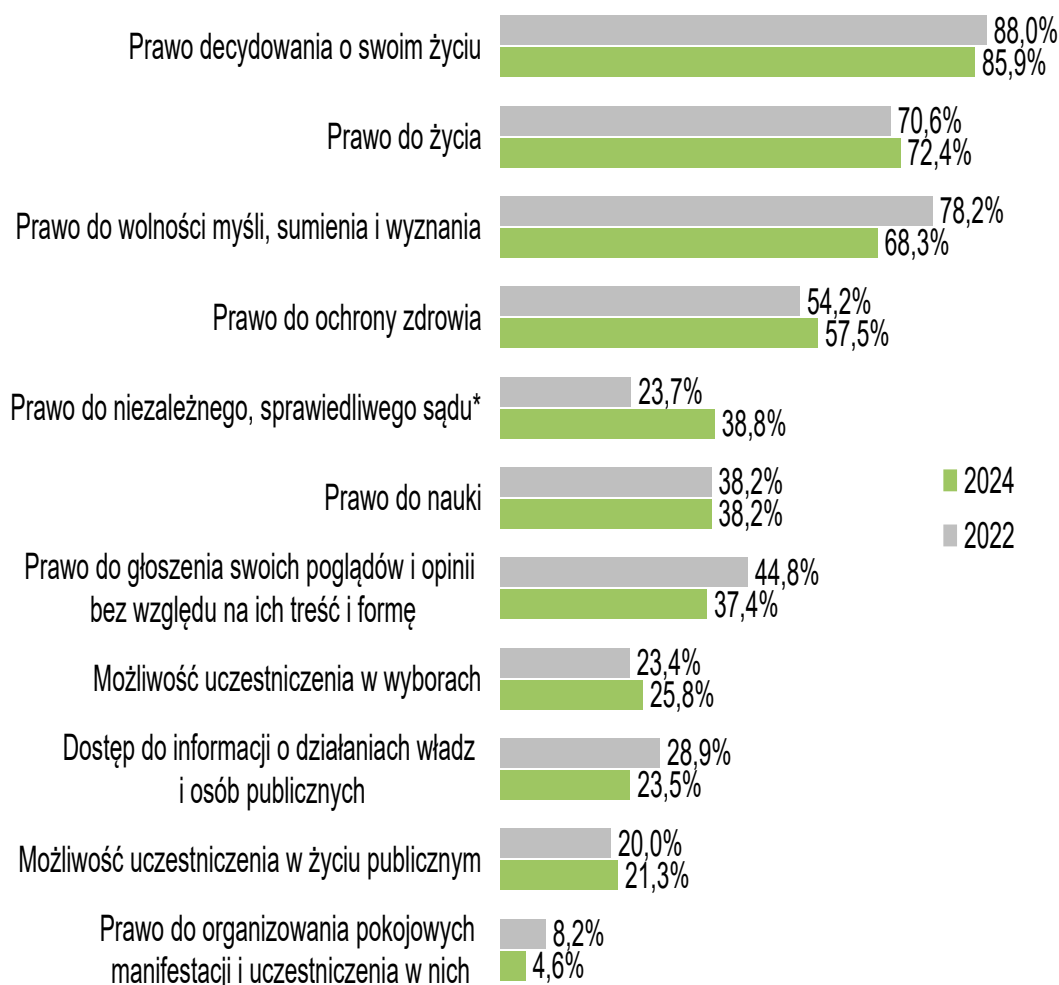
2. RÓŻNE ASPEKTY WOLNOŚCI NA TLE PRAW PODSTAWOWYCH

2.1. PRAWA CZŁOWIEKA

Prawa człowieka to koncepcja, według której każdej istocie ludzkiej przysługują pewne prawa, których źródłem obowiązywania jest sam fakt bycia człowiekiem. Obecnie prawa człowieka uznaje się za nadrzędną gałąź współczesnego prawodawstwa, są bowiem niezbędnym minimum do zagwarantowania innych praw i przywilejów wiążących się z życiem w społeczeństwie.

Nie ma jednej, oczywistej definicji praw człowieka ani jednego zamkniętego ich katalogu. Co więcej koncepcja praw człowieka ewoluuje – kolejne prawa są w trakcie wyodrębniania się, łącznie jest ich obecnie kilkadziesiąt. Pytając badaną młodzież o najważniejsze i najmniej ważne z ich punktu widzenia prawa człowieka przyjęliśmy w oczywisty sposób, że ich listę musimy ograniczyć. Skupiliśmy się na tzw. prawach pierwszej generacji (osobistych i politycznych), zwanych wolnościowymi, których ochrona ma najdłuższą tradycję a zarazem z perspektywy wolnościowej znaczenie fundamentalne. Naszą listę poszerzyliśmy o dwa prawa o charakterze socjalnym należące do drugiej generacji.

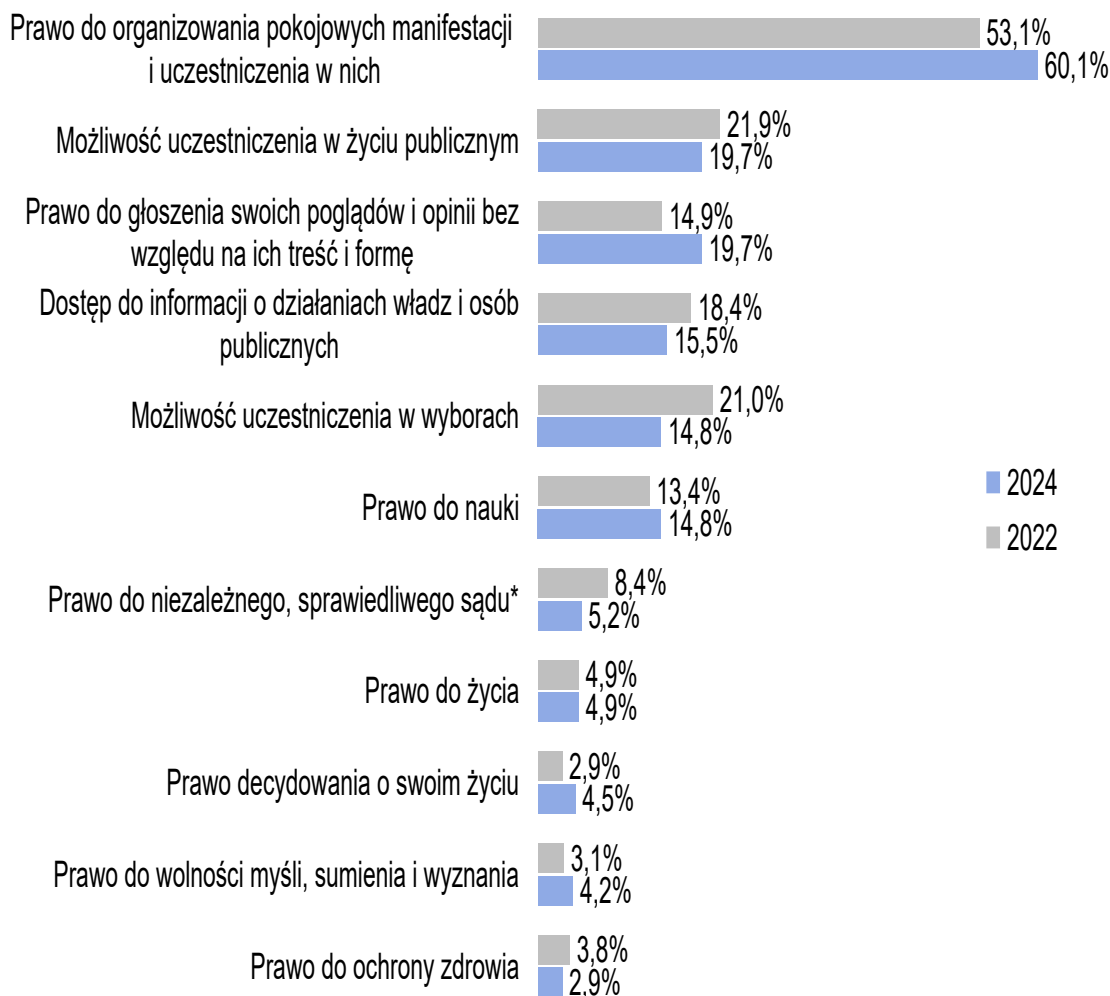
Interpretując uzyskane wyniki chcielibyśmy zwrócić uwagę przede wszystkim na jedną sprawę. Tak jak dwa lata temu najwięcej młodzieży uczącej się w ostatnich klasach szkół ponadpodstawowych, a więc młodzieży u progu dorosłości za **najważniejsze prawo człowieka uznała prawo do decydowania o własnym życiu (85,9%)**. Wyraźnie mniejszą, ale nadal większościową, liczbę wskazań uzyskały kolejno: prawo do życia (72,4%), prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania (68,3%), a następnie prawo do ochrony zdrowia (57,5%). Tak więc, identycznie jak przed dwoma laty, na pierwszych trzech miejscach tego rankingu znalazły się prawa wolnościowe o charakterze osobistym, a czwarte miejsce zajęło prawo o charakterze socjalnym. Pozostałe prawa wskazywały mniejszościowe grupy badanych. Niemal tyle samo respondentów jako najważniejsze dla siebie wskazało trzy prawa tj. prawo do niezależnego, sprawiedliwego sądu (38,8%), prawo do nauki (38,2%) oraz prawo do głoszenia swoich poglądów i opinii bez względu na ich treść i formę (37,4%), czyli dwa prawa wolnościowe o charakterze osobistym (prawo do rzetelnego sądu oraz do głoszenia swoich poglądów) i jedno prawo o charakterze socjalnym (nauka). Tak jak przed dwoma laty na **dole rankingu znalazły się prawa polityczne**: możliwość uczestniczenia w wyborach (25,8%), dostęp do informacji o działaniach władz i osób publicznych (23,5%), możliwość uczestniczenia w życiu publicznym (21,3%) oraz - najrzadziej wskazywane jako najważniejsze dla respondenta - prawo do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich (4,6%).

Które z poniżej wymienionych praw człowieka są dla Ciebie najważniejsze?

* W roku 2022 „Prawo do rzetelnego sądu”

Małe znacznie dla badanej młodzieży prawa do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich potwierdza odpowiedź na następne pytanie dotyczące praw najmniej ważnych – wskazało je w tym kontekście aż 60,1% respondentów. Pozostałe prawa jako najmniej ważne wskazywane były przez wyraźnie mniejszościowe grupy. Warto podkreślić, iż tylko 2,9% za najmniej ważne uznało prawo do ochrony zdrowia, a niewiele większe grupy wskazały w tym kontekście prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania (4,2%), prawo decydowania o swoim życiu (4,5%), prawo do życia (4,9%) oraz prawo do niezależnego, sprawiedliwego sądu (5,2%).

Które z poniżej wymienionych praw człowieka jest/są dla Ciebie najmniej ważne?

* W roku 2022 „Prawo do rzetelnego sądu”

Konkludując, młodzież u progu formalnej dorosłości ceni sobie przede wszystkim prawa związane z wolnością osobistą (bardziej nawet niż prawa socjalne), choć istotne jest także prawo do ochrony zdrowia (widać to zwłaszcza w odpowiedziach na pytanie o prawa najmniej ważne). W znacznie mniejszym stopniu zaś darzy respektem prawa związane z wolnością polityczną, a w szczególności prawo do organizacji i uczestnictwa w manifestacjach.

W porównaniu z rokiem 2022 nieco zmieniła się hierarchia ważności praw człowieka zbudowana na podstawie wskazań badanej młodzieży. Warto zwrócić uwagę na następujące najbardziej znaczące zmiany:

- Na drugie miejsce z trzeciego pod względem częstości wskazań wysunęło się prawo do życia, co jest przede wszystkim efektem znaczącego (o 9,9 punktu procentowego)

spadku odsetka wskazań, zajmującego obecnie trzecie miejsce, prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania.

- Na piąte miejsce z ósmego awansowało prawo do niezależnego, sprawiedliwego sądu, Należy jednak dodać, iż znaczący (o 15,1 punktu procentowego) wzrost odsetka wskazań na to prawo w jakimś zakresie należy wiązać ze zmianą użytego sformułowania (w roku 2022 było to „Prawo do rzetelnego sądu”).
- Na siódme miejsce z piątego spadło prawo do głoszenia swoich poglądów i opinii bez względu na ich treść i formę, co jest efektem wyraźnego (o 7,4 punktu procentowego) zmniejszenia się grupy uczniów wskazujących je jako dla nich osobiście najważniejsze.
- Na dziewiąte miejsce z siódmego spadł dostęp do informacji o działaniach władz i osób publicznych (spadek częstości wskazań o 5,4 punktu procentowego).

Prawo do decydowania o własnym życiu uznawane jest za najważniejsze prawo człowieka przez zdecydowaną większość badanej młodzieży, bez względu na cechy społeczno-demograficzne. Nie oznacza to jednak, że nie istnieje zróżnicowanie opinii analizowanych grup co do ważności poszczególnych praw. Oto najważniejsze z nich:

- Płeć:** prawo do ochrony zdrowia i prawo do nauki znacznie częściej w tym kontekście wskazywane były przez młode kobiety niż młodych mężczyzn (odpowiednio 65,0% wobec 49,9% i 44,8% wobec 31,4%), natomiast dla mężczyzn znacznie ważniejsze niż dla kobiet są: prawo do życia (75,1% wobec 69,9%), prawo do niezależnego i sprawiedliwego sądu (43,5% wobec 34,4%) oraz dostęp do informacji o działaniach osób i władz publicznych (27,0% wobec 20,2%);
- Wiek:** prawo do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich znacznie częściej niż starsi uczniowie wskazywali w jako najważniejsze dla siebie badani, którzy nie przekroczyli 17 roku życia (8,2% w tej grupie);
- Typ szkoły:** uczniowie szkół branżowych znacznie częściej niż uczniowie liceów ogólnokształcących i techników wśród najważniejszych dla siebie praw wskazywali prawo do głoszenia swoich poglądów i opinii bez względu na ich treść i formę (49,3% wskazań w tej grupie), możliwość uczestniczenia w życiu publicznym (28,5%) oraz prawo do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich (9,0%), natomiast dla tych drugich znacznie ważniejsze niż dla uczniów szkół branżowych jest prawo do ochrony zdrowia (62,8% wśród uczniów publicznych liceów ogólnokształcących, 58,5% wśród uczniów techników, 56,4% wśród

uczniów prywatnych liceów ogólnokształcących i tylko 33,7% wśród uczniów szkół branżowych); uczniowie liceów ogólnokształcących znacznie częściej niż uczniowie techników i szkół branżowych wśród najważniejszych dla siebie praw wskazywali prawo do nauki (45,1% w prywatnych LO i 44,4% w publicznych LO wobec 33,2% w technikach i 29,2% w szkołach branżowych);

Miejsce

zamieszkania: uczniowie mieszkający w ponad stutysięcznych miastach znacznie częściej niż mieszkańcy mniejszych miejscowości wśród najważniejszych dla siebie praw wskazywali prawo do nauki (44,9% w tej grupie);

Lokalizacja

szkoły: młodzież uczęszczająca do szkół zlokalizowanych w miastach do 20 tys. mieszkańców znacznie częściej niż pozostali badani wśród najważniejszych dla siebie wskazywała prawo do głoszenia swoich poglądów i opinii bez względu na ich treść i formę (44,1%), natomiast młodzież z miast ponad stutysięcznych częściej niż pozostali ceni sobie dostęp do informacji o działaniach władz i osób publicznych (28,9%);

Wykształcenie

matki: wyższe wykształcenie matki sprzyja częstszemu wskazywaniu wśród najważniejszych praw prawa do nauki (43,5%) natomiast wykształcenie podstawowe matki wiąże się z ponadprzeciętnie częstym wskazywaniem w tym kontekście możliwości uczestniczenia w życiu publicznym (40,6%);

Ocena materialnych warunków

życia: badani oceniający swoje warunki materialne jako co najmniej średnie znacznie częściej od oceniających je jako złe wśród najważniejszych dla siebie wskazują prawo decydowania o swoim życiu i prawo do życia, natomiast dla żyjących w złych warunkach częściej niż dla pozostałych ważne jest prawo do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich;

Identyfikacja

religijna:

młodzież, która identyfikuje się z jakąś niechrześcijańską religią znacznie częściej niż identyfikujący się z religiami chrześcijańskimi oraz nieidentyfikujący się z żadną religią wśród najważniejszych dla siebie praw wskazuje możliwość uczestniczenia w życiu publicznym (51,6% w tej grupie), uczniowie, którzy deklarują, że nie identyfikują się z żadną religią znacznie rzadziej niż pozostali wskazują prawo do życia (65,5% w tej grupie) oraz prawo do ochrony zdrowia (50,9%);

Udział

w praktykach

religijnych:

uczniowie deklarujący najczęstsze praktyki religijne (kilka razy w tygodniu) znacznie rzadziej niż pozostali badani wskazują na znaczenie prawa do decydowania o swoim życiu (65,1% w tej grupie);

Identyfikacja

z wiarą:

uczniowie deklarujący się jako głęboko wierzący znacznie rzadziej niż pozostali wśród najważniejszych dla siebie praw wskazywali prawo do decydowania o swoim życiu (76,9% w tej grupie); głęboko wierzący i wierzący częściej niż niezdecydowani i niewierzący wskazywali natomiast na wagę prawa do życia (odpowiednio 79,0% i 76,0%); badani deklarujący się jako niewierzący znacznie częściej niż wierzący i niezdecydowani wśród najważniejszych dla siebie wskazywali prawo do niezależnego, sprawiedliwego sądu (46,5% w tej grupie) oraz prawo do organizowania pokojowych manifestacji i uczestniczenia w nich (8,9%), natomiast rzadziej niż pozostali wskazywali prawo do ochrony zdrowia (49,4%).

W roku 2024 badanym uczniom ostatnich klas szkół ponadpodstawowych zadano ponadto pytanie o to, które z praw człowieka są – ich zdaniem - w Polsce najslabiej, najmniej chronione. Najczęściej wskazywano w tym kontekście prawo do głoszenia swoich poglądów i opinii bez względu na ich treść i formę (34,0%) oraz prawo do niezależnego, sprawiedliwego sądu (33,2%). Niewiele mniej respondentów wśród praw najslabiej, najmniej chronionych w Polsce wskazało dostęp do informacji o działaniach władz i osób publicznych (28,7%). Blisko co czwarty wskazał w tym kontekście prawo decydowania o swoim życiu (23,2%), a co - piąty prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania (20,1%). Generalnie zatem w odczuciu badanej młodzieży najmniej chronione w Polsce są tzw. prawa pierwszej generacji (osobiste

i polityczne), zwane wolnościowymi. Jednak blisko co piąty respondent wskazał także w tym kontekście należące do kategorii praw socjalnych prawo do ochrony zdrowia (18,4%). Warto też dodać, iż prawa najczęściej wskazywane jako najslabiej, najmniej w Polsce chronione znalazły się wysoko w hierarchii ważności zbudowanej przez badaną młodzież.

WYKRES 13

Jak oceniasz, które z tych praw są w Polsce najslabiej, najmniej chronione?

2.2. POCZUCIE WOLNOŚCI W RÓŻNYCH SFERACH ŻYCIA

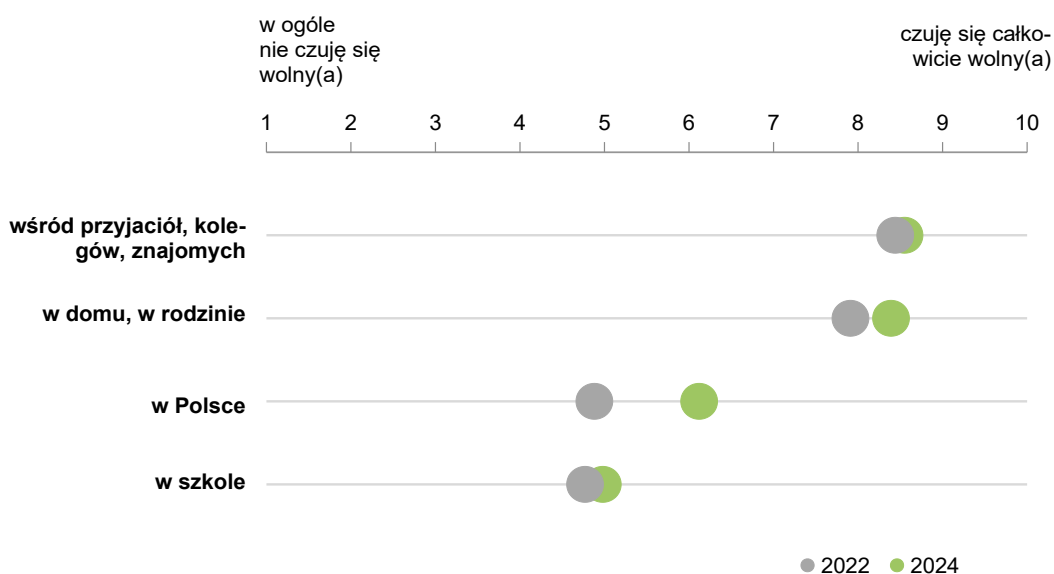
Po raz kolejny poczucie wolności naszych respondentów zbadaliśmy w czterech różnych wymiarach. Ocenie poddane zostały: relacje przyjacielskie, dom i rodzina, szkoła oraz Polska. Pomiar przeprowadziliśmy na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznaczało odpowiedź „w ogóle nie czuję się wolny/a”, a 10 – „czuję się całkowicie wolny/a”. Skala taka nie ma naturalnego środka, natomiast jej matematyczny środek wypada w punkcie 5,50. Można go interpretować jako stan zawieszenia / równowagi pomiędzy byciem wolnym a zniewolonym, stan, w którym nie jest nam dobrze, ale jeszcze nie tak źle.

Okazuje się, że badana przez nas młodzież ma poczucie wolności lub pozostaje w stanie bliskim całkowitej wolności jedynie w kręgu swoich przyjaciół i znajomych (średnia na skali

8,55) oraz (choć w nieco mniejszym stopniu) w domu / w rodzinie (8,39). Znacząco inne wyniki otrzymaliśmy pytając o Polskę i szkołę. Otóż młodzież czuje się w swoim kraju i w swojej szkole znacznie mniej wolna niż wśród przyjaciół i rodziny (średnia na skali odpowiednio 6,12 i 4,98). Potwierdza to zatem wniosek wysunięty po pierwszej edycji badania, że mamy do czynienia z widocznym podziałem na strefę prywatną, gdzie doświadcza się prawie całkowitej wolności i strefę publiczną, gdzie poczucie wolności jest wyraźnie ograniczone. W szczególności dotyczy to środowiska szkolnego, gdyż średnia poczucia wolności w odniesieniu do szkoły plasuje się po negatywnej stronie skali.

WYKRES 14

Ludzie różnie odczuwają wolność w poszczególnych sferach swego życia. Posługując się 10 - stopniową skalą, na której 1 oznacza „w ogóle nie czuję się wolny(a)”, a 10 - „czuję się całkowicie wolny(a)” oceń, w jakim stopniu czujesz się wolnym człowiekiem:

W porównaniu z rokiem 2022 poczucie wolności we wszystkich uwzględnionych w badaniu wymiarach wzrosło, ale w przypadku grona przyjaciół, kolegów, znajomych oraz szkoły wzrosty są nieznaczne (statystycznie nieistotne), natomiast w przypadku domu, rodziny oraz kraju wzrosty średnich są istotne statystycznie. W szczególności bardzo wyraźnie wzrosło poczucie wolności w Polsce i obecnie średnia na skali od 1 - „w ogóle nie czuję się wolny(a)” do 10 - „czuję się całkowicie wolny(a)” znalazła się po „wolnościowej” stronie tej skali. Obecnie zatem jedynie szkoła to środowisko, w którym na ogół badana młodzież nie czuje się wolna.

Poczucie wolności wśród przyjaciół, kolegów, znajomych najbardziej różnicuje typ szkoły, do której uczęszczają badani – najbardziej wolni czują się uczniowie techników (średnia 8,72), następnie publicznych liceów ogólnokształcących (średnia 8,52), a najmniej uczniowie szkół branżowych i prywatnych LO (średnie w obu grupach wyniosły 8,19). Ponadto wśród uczniów

publicznych LO znaczenie ma ocena warunków materialnych, przy czym bardziej wolni niż pozostali czują się w gronie swoich przyjaciół, kolegów, znajomych uczniowie dobrze oceniający warunki materialne swoich rodzin.

Poczucie wolności w domu, w rodzinie w największym stopniu różnicuje ocena materialnych warunków życia. Znacznie bardziej wolni czują się w swoim środowisku domowym/rodzinnym badani oceniający, że obecne warunki materialne ich rodziny są dobre (średnia 8,54), niż ci, którzy uważają je za średnie, przeciętne lub złe (średnie odpowiednio: 7,90 i 7,42). Wśród badanej młodzieży dobrze oceniających warunki materialne swojej rodziny istotną rolę odgrywa także identyfikacja z wiarą (bardziej wolni czują się w swoich domach, rodzinie wierzący niż niewierzący i niezdecydowani), a wśród mniej zamożnych - identyfikacja religijna (bardziej wolni czują się uczniowie identyfikujący się z religią katolicką).

Poczucie wolności w Polsce najbardziej różnicuje typ szkoły, do której uczęszczają badani, przy czym mniej wolni niż pozostali badani czują się w naszym kraju uczniowie szkół branżowych – średnia wskazań w ich przypadku wyniosła 5,26, czyli minimalnie po negatywnej stronie skali, podczas, gdy wartości średnich w pozostałych typach szkół przekraczają wartość 6 (w publicznych LO - 6,25, w technikach - 6,22, w prywatnych LO - 6,10). Ponadto wśród uczniów publicznych i prywatnych liceów ogólnokształcących oraz techników istotną rolę odgrywa identyfikacja religijna, przy czym znacznie bardziej wolni niż pozostali badani czują się w Polsce młodzi ludzie identyfikujący się z religią katolicką. Warto też zauważyć, iż generalnie najmniej wolni w Polsce czują się respondenci identyfikujący się z religią inną niż chrześcijańska (średnia: 5,21). Zgodnie z deklaracjami badanych obecnie większego poczucia wolności w naszym kraju doświadczają młodzi mężczyźni niż młode kobiety (średnie odpowiednio: 6,31 i 5,96), natomiast przed dwoma laty było odwrotnie. W porównaniu z rokiem 2022 poczucie wolności w Polsce wzrosło jednak zarówno wśród mężczyzn jak i wśród kobiet, choć wzrost wartości średniej wśród mężczyzn jest bardziej znaczący.

Poczucie wolności w szkole również najbardziej różnicuje jej typ. W szkole, tak jak ogólnie w Polsce, znacznie mniej wolni niż pozostali badani czują się uczniowie szkół branżowych (średnia: 4,12). Ponadto, tak jak w odniesieniu do kraju, jeżeli chodzi o poczucie wolności w szkole wśród uczniów publicznych i prywatnych liceów ogólnokształcących oraz techników istotną rolę odgrywa identyfikacja religijna i znacznie bardziej wolni niż pozostali badani czują się tam młodzi ludzie identyfikujący się z religią katolicką.

Analizując zróżnicowanie deklarowanego poczucia wolności w różnych sferach życia dostrzec można większy lub mniejszy jego związek z identyfikacją religijną. Biorąc pod uwagę wyłącznie tę zmienną można zauważyć, iż generalnie najbardziej wolni we wszystkich czterech analizowanych wymiarach czują się młodzi ludzie identyfikujący się z religią katolicką.

W trzech przypadkach występują ponadto następujące statystycznie istotne zróżnicowania: w swoich domach, swoich rodzinach, w szkole oraz ogólnie w Polsce znacznie mniej wolni niż identyfikujący się z religią katolicką czują się uczniowie identyfikujący się z religiami innymi niż chrześcijańskie. W przypadku domu/rodziny oraz całego kraju mniej wolni niż identyfikujący się z religią katolicką czują się ponadto także uczniowie nieidentyfikujący się z żadną religią.

3. WOLNOŚĆ RELIGIJNA

3.1. WOLNOŚĆ RELIGIJNA - DEFINIOWANIE POJĘCIA

Wywiady focusowe², które w 2022 roku poprzedzały badanie ilościowe pozwoliły na postawienie tezy, że rozumienie przez młodzież pojęcia „*wolność sumienia i wyznania, wolność religijna*” koncentruje się przede wszystkim wokół kwestii związanych ze swobodą wyboru i praktykowania religii, rzadziej zaś pojęcie to jest spontanicznie, w pierwszej kolejności, definiowane jako możliwość wyboru dowolnego światopoglądu. „*Wolność sumienia i wyznania, wolność religijna*” jako prawo do wyboru światopoglądu - religijnego bądź niereligijnego - jest dla młodych ludzi niejako definicją „drugiego wyboru”: nie spontaniczną, ale jednoznacznie akceptowaną, jeśli poddawana jest ocenie w sposób wspomagany³.

Teza ta znalazła poparcie w wynikach badania ilościowego. Dane uzyskane w roku 2022 w pytaniu otwartym wskazywały, że spontanicznie definiowana „*wolność sumienia i wyznania, wolność religijna*” to dla młodzieży przede wszystkim wolność DO samodzielnego wyboru, wyznawania i praktykowania wybranej religii; osoby rozumiejące te pojęcia w kategoriach prawa do przyjmowania dowolnego światopoglądu – czyli również wolności OD religii – były w mniejszości.

Tezę, że definicja spontaniczna różni się od definicji tzw. wspomaganej potwierdziły dane uzyskane w pytaniu zamkniętym, w którym ocenie badanych poddano trzy alternatywne sposoby rozumienia pojęcia „*wolność religijna*”:

- prawo każdego człowieka do wiary lub niewiary (możliwości przyjmowania dowolnego światopoglądu);
- prawo każdego człowieka do wyznawania/przyjmowania religii według własnego wyboru;
- prawo każdego człowieka do uzewnętrzniania swojej religii poprzez modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie.

Przy takiej kafeterii odpowiedzi większość badanych uczniów jako definicję wolności religijnej wybrała prawo każdego człowieka do wiary lub niewiary (możliwości przyjmowania dowolnego światopoglądu). Także obecnie w odpowiedzi na tak zadane pytanie wśród młodzieży zdecydowanie przeważa pogląd, że „*wolność religijna*” oznacza możliwość przyjmowania dowolnego światopoglądu (51,4%), choć jest on znacznie mniej rozpowszechniony niż poprzednio (spadek odsetka wskazań o 7,5 punktu procentowego). Zwolennicy definiowania

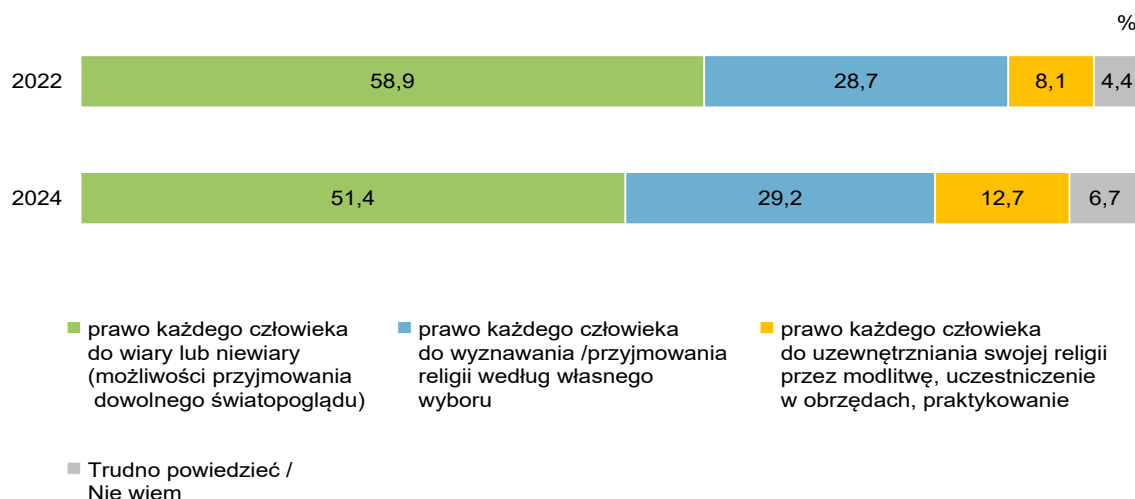
² FGI w Warszawie i Puławach, kryterium doboru: wiara i religijność.

³ Odpowiedź na pytanie zadane przez moderatora

tego pojęcia przez pryzmat prawa do wyboru i wyznawania religii stanowią obecnie 29,2% ogółu badanych, czyli tylko nieznacznie (wzrost 0,5 punktu procentowego) więcej niż w 2022 roku, znacząco (wzrost o 4,6 punktu procentowego) zwiększyła natomiast grupa definiujących „wolność religijną” jako prawo do uzewnętrzniania swojej religii, choć nadal są oni w zdecydowanej mniejszości (obecnie 12,7%).

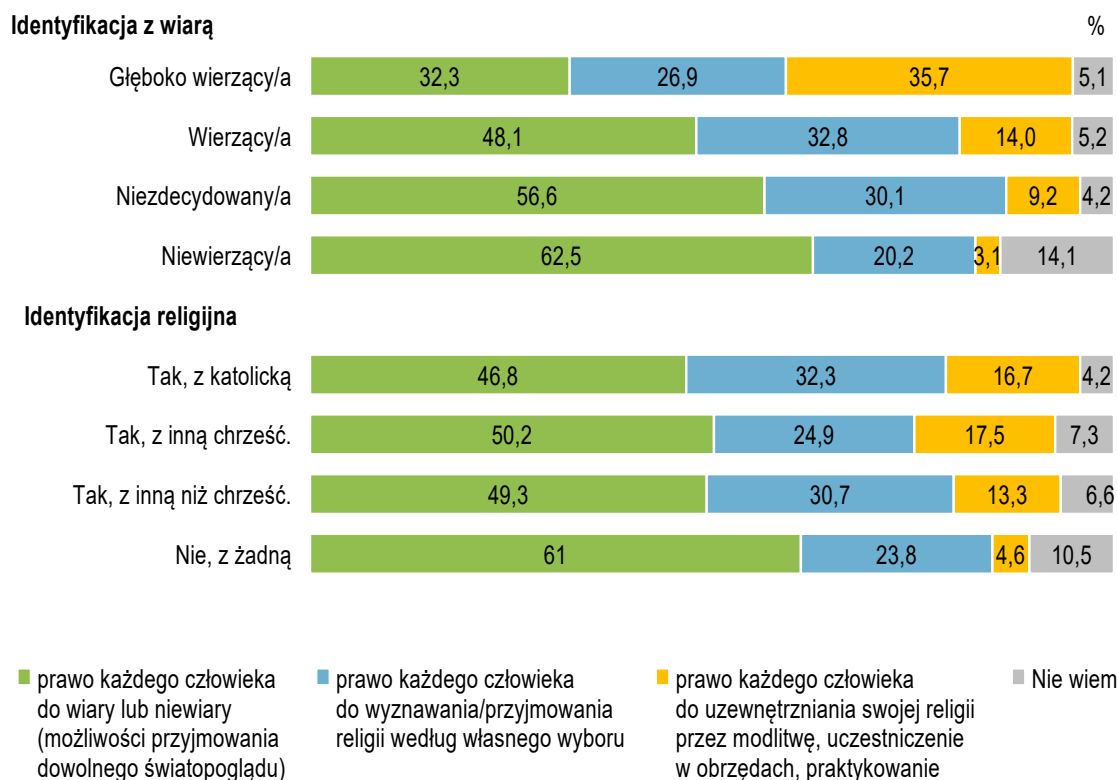
WYKRES 15

Które z poniższych stwierdzeń najlepiej, według Ciebie, definiuje pojęcie wolności religijnej? Czy jest to przede wszystkim:

Tak jak przed dwoma laty sposób rozumienia pojęcia „wolność religijna” przez badanych uczniów różnicowany jest przede wszystkim przez czynniki o charakterze religijnym: wyznanie lub jego brak, wiarę oraz praktyki własne i rodziców. Analizy statystyczne wykazały, iż główną rolę odgrywa tu identyfikacja z wiarą, a im większe osobiste wątpliwości w sprawie wiary, tym wyższy odsetek definiujących „wolność religijną” w ujęciu humanistycznym jako prawo do przyjmowania dowolnego światopoglądu (od 32,3% wśród głęboko wierzących do 62,5% wśród niewierzących). Postrzeganiu „wolności religijnej” jako prawa zarówno do wiary, jak i niewiary sprzyja ponadto brak identyfikacji religijnej (61,0% wśród nieidentyfikujących się z żadną religią). Identyfikacja z religią katolicką lub religią niechrześcijańską sprzyja natomiast częstszemu utożsamianiu „wolności religijnej” z prawem do wyboru religii, choć także w tych grupach dominuje postrzeganie jej jako prawa do przyjmowania dowolnego światopoglądu.

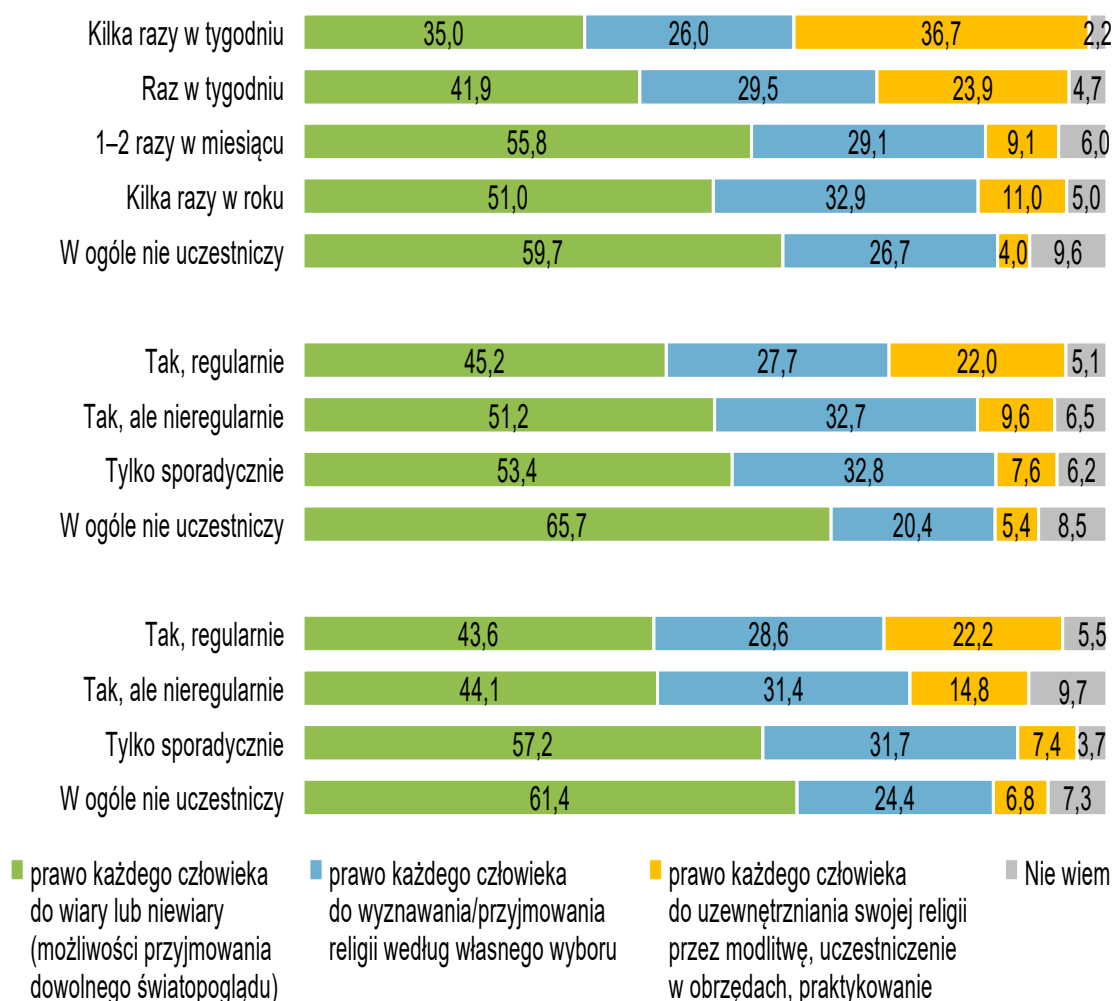
**Które z poniższych stwierdzeń najlepiej, według Ciebie, definiuje pojęcie wolności religijnej?
Czy jest to przede wszystkim:**

Biorąc pod uwagę praktyki religijne można natomiast zauważyć, iż definiowaniu „wolności religijnej” w ujęciu humanistycznym jako prawa każdego człowieka do wiary lub niewiary, przyjmowania dowolnego światopoglądu, sprzyja nieuczestniczenie w praktykach religijnych, zarówno przez samych uczniów jak i ich rodziców. Regularne praktyki sprzyjają natomiast wyborowi definicji mówiącej, że jest to prawo do uzewnętrzniania swojej religii poprzez modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie.

WYKRES 17

**Które z poniższych stwierdzeń najlepiej, według Ciebie, definiuje pojęcie wolności religijnej?
Czy jest to przede wszystkim:**

3.2. OSOBISTE POCZUCIE WOLNOŚCI SUMIENIA /WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

Osobiste poczucie wolności sumienia /wolności religijnej kształtuje się wśród ogółu badanej młodzieży na dość wysokim poziomie: średnia wartość samooceny na 10-stopniowej skali, na której 1 oznacza „w ogóle nie czuję się wolny(a) w sferze sumienia i religii”, a 10 – „czuję się całkowicie wolny(a) w sferze sumienia i religii” osiąga obecnie w całej badanej zbiorowości poziom 7,15. Tegoroczna średnia jest nieznacznie wyższa niż przed dwoma laty. Poczucie całkowitej wolności sumienia i religii (wartość 10 na skali) deklaruje obecnie 22,3% ogółu badanych, czyli o 2,7 punktu procentowego więcej niż przed dwoma laty, a zupełny brak wolności (wartość 1 na skali) tylko 3,2% (spadek o 0,1 punktu procentowego).

WYKRES 18

Na ile czujesz się człowiekiem wolnym w sferze sumienia i religii?

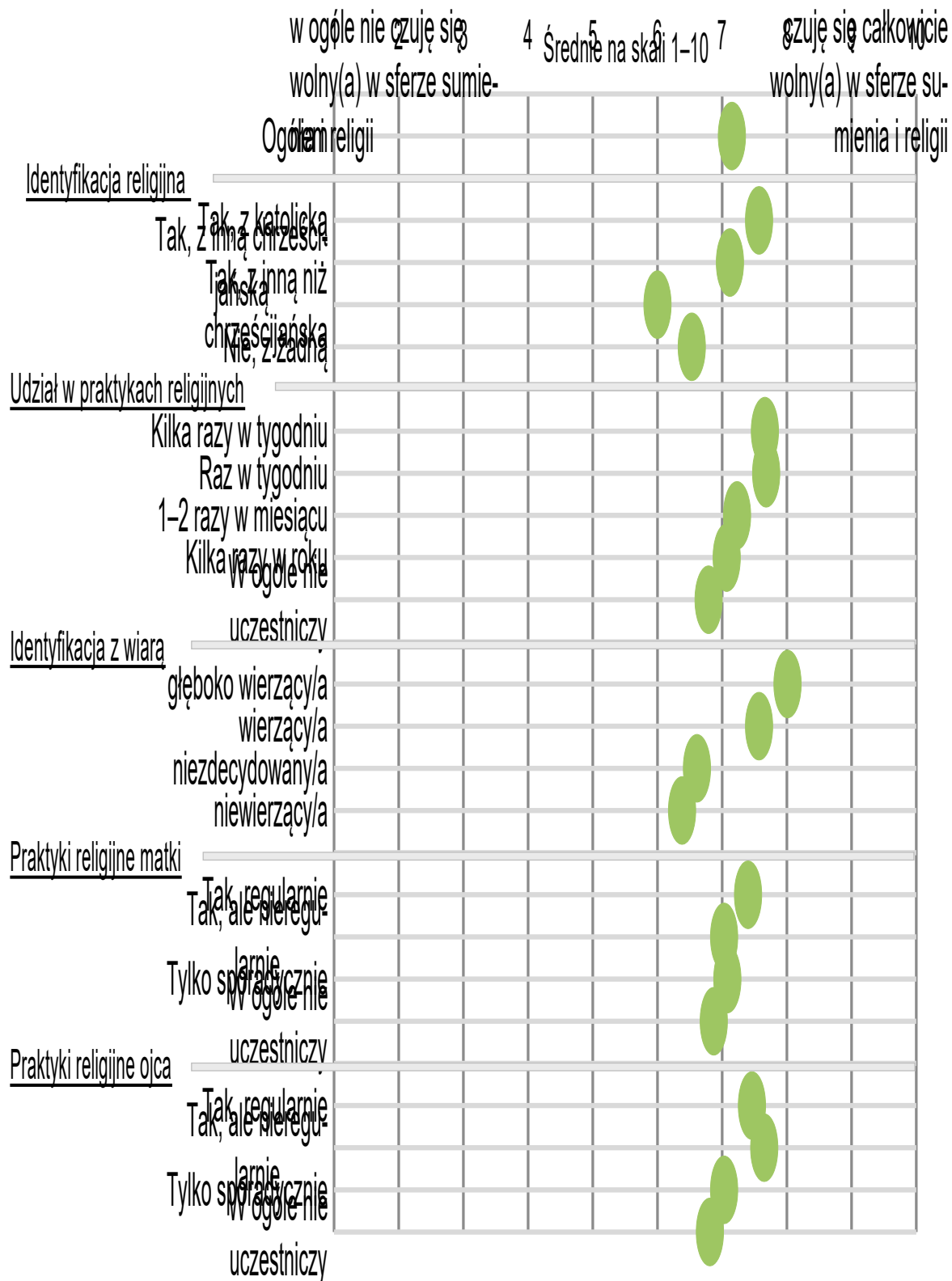
Oceń posługując się 10-stopniową skalą, na której 1 oznacza „w ogóle nie czuję się wolny(a) w sferze sumienia i religii”, a 10 – „czuję się całkowicie wolny(a) w sferze sumienia i religii”:

Tak jak przed dwoma laty dane wskazują, że dla osobistego poczucia wolności sumienia większe znaczenie niż cechy społeczno-demograficzne mają czynniki powiązane kontekstowo z religijnością, a główną rolę odgrywa tu identyfikacja z wiarą, przy czym wierzący czują się w sferze sumienia i religii znacznie bardziej wolni niż niewierzący i niezdecydowani. Biorąc pod uwagę identyfikację religijną można natomiast zauważyć, iż znacznie bardziej wolni niż pozostali badani czują się pod tym względem uczniowie identyfikujący się z religią katolicką, a najniższym poziomem poczucia wolności w tym zakresie charakteryzują się identyfikujący się z religiami niechrześcijańskimi. Analiza średnich ocen samopoczucia w odniesieniu do wolności sumienia i religii wskazuje, że dobrostanowi w tej sferze sprzyja też osobisty udział w praktykach religijnych oraz wzór praktykowania pochodzący z domu (praktyki religijne rodziców).

Na ile czujesz się człowiekiem wolnym w sferze sumienia i religii?

Oceń posługując się 10-stopniową skalą, na której 1 oznacza „w ogóle nie czuję się wolny(a) w sferze sumienia i religii”, a 10 – „czuję się całkowicie wolny(a) w sferze sumienia i religii”:

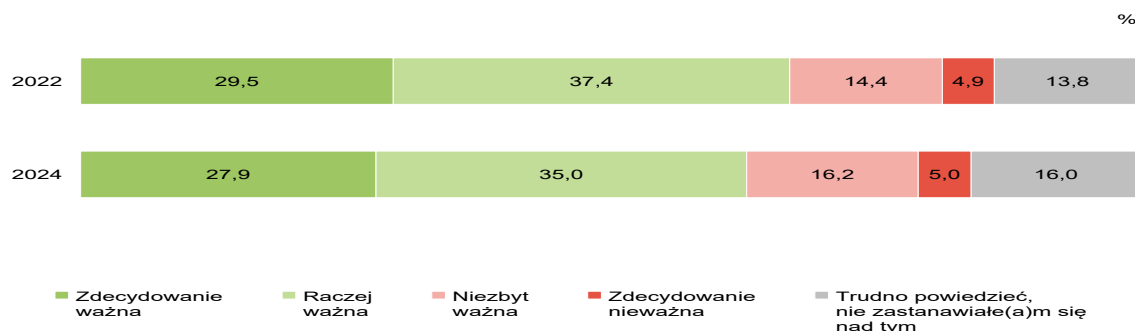

Wyniki tegorocznego badania potwierdzają zatem wniosek z 2022 roku, że odczuwana wolność sumienia i religii jest przede wszystkim domeną wierzących i praktykujących młodych katolików, natomiast pewne deficyty w tej sferze odczuwa młodzież niewierząca lub identyfikująca się z niechrześcijańskimi religiami.

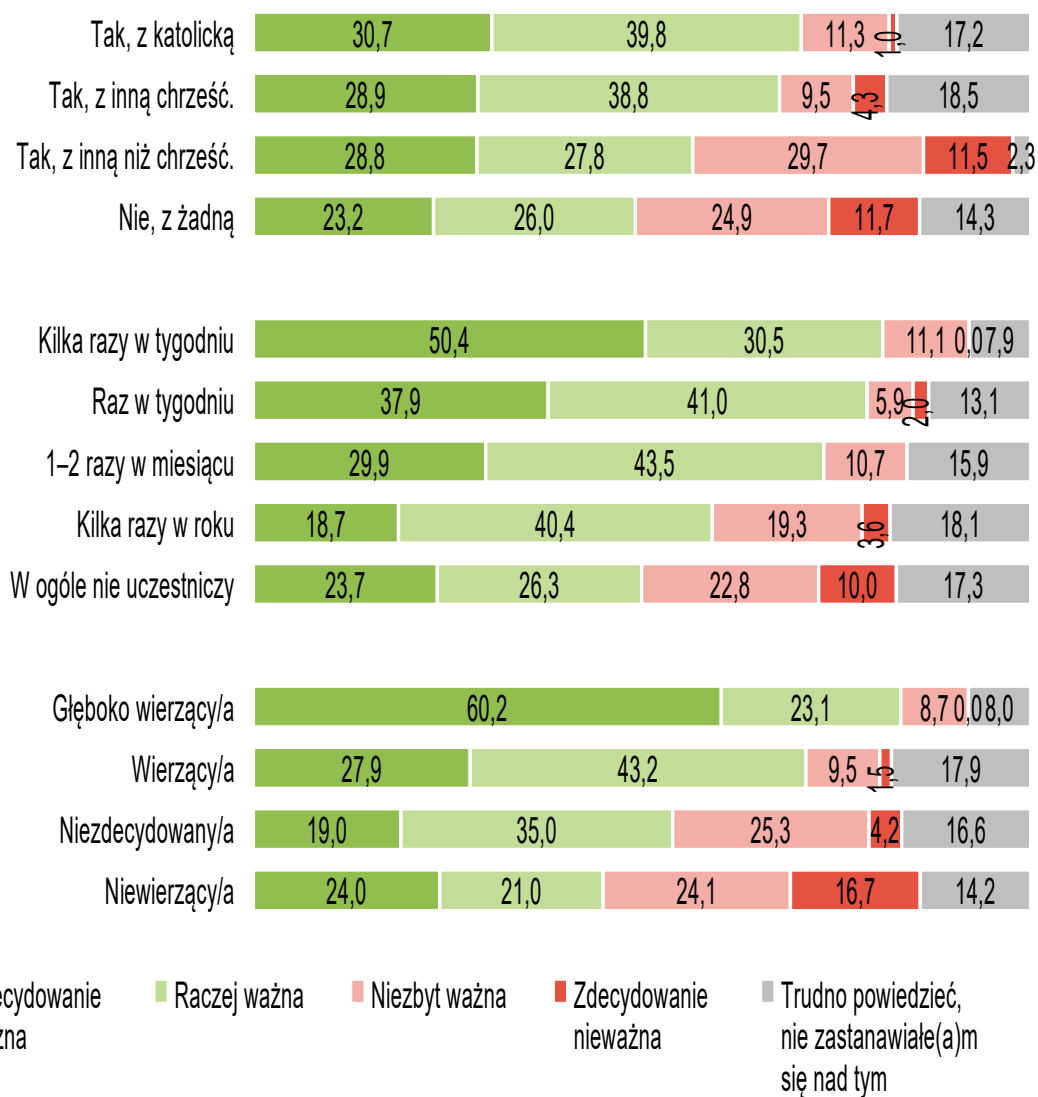
Spośród czynników o charakterze społeczno–demograficznym osobiste poczucie wolności w sferze sumienia i religii w największym stopniu różnicuje płeć. Obecnie w znacznie większym stopniu czują się pod tym względem wolni młodzi mężczyźni niż młode kobiety (średnie odpowiednio: 7,60 i 6,72). Warto przypomnieć, iż w 2022 roku było odwrotne i poczucie wolności sumienia w większym stopniu cechowało badane dziewczęta niż chłopcy. W porównaniu z rokiem 2022 poczucie wolności w sferze sumienia i religii wzrosło wśród obu płci, ale tylko w przypadku młodych mężczyzn mamy do czynienia ze wzrostem istotnym statystycznie, co skutkuje opisanym wcześniej znacznie wyższym jego aktualnym poziomem wśród mężczyzn niż wśród kobiet.

3.3. WOLNOŚĆ RELIGIJNA JAKO WARTOŚĆ

Jak wspomniano wcześniej, prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania znajduje się wysoko w rankingu cenionych przez młodzież praw człowieka. Zdecydowana większość młodzieży postrzega też kwestię wolności religijnej jako istotną w kontekście własnego życia: więcej niż co czwarty (27,9%) uznał ją za bardzo ważną dla siebie, a ponad 1/3 (35,0%) – za „raczej ważną”. W sumie tylko nieco ponad 1/5 (21,2%) badanych uczniów uznała kwestię wolności religijnej za nieważną dla siebie. W porównaniu z rokiem 2022 deklaracje uczniów zmieniły się w niewielkim stopniu: o 4 punkty procentowe ubyło badanych deklarujących, że kwestia wolności religijnej jest dla nich ważna, a o 1,9 punktu procentowego przybyło negujących jej wagę. Nieco większa grupa (wzrost o 2,2 punktu procentowego) uchyliła się od zajęcia stanowiska w tej kwestii.

Jak ważna jest dla Ciebie kwestia wolności religijnej?

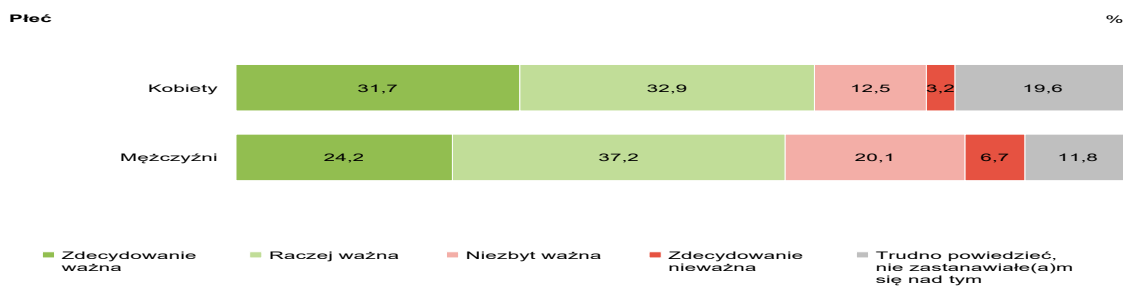
Deklaracje badanej młodzieży w tej sprawie różnicują przede wszystkim zmienne kontekstowo opisujące religijność. W pierwszym rzędzie jest to identyfikacja z wiarą i im jest ona silniejsza tym większy odsetek deklarujących, że kwestia wolności religijnej jest dla respondenta ważna (od 45,0% wśród niewierzących do 83,3% wśród głęboko wierzących). Podobna zależność występuje w przypadku deklaracji dotyczących praktyk religijnych – im są one częstsze, tym wyższy odsetek uznających kwestię wolności religijnej za ważną dla siebie (od 50,0% wśród niepraktykujących do 80,9% wśród biorących udział w praktykach religijnych, takich jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne, kilka razy w tygodniu). Biorąc pod uwagę identyfikacje religijne można natomiast zauważyć, iż za ważną dla siebie kwestię wolności religijnej najczęściej uznają uczniowie identyfikujący się z religią katolicką, a następnie ci, którzy identyfikują się z innymi wyznaniem chrześcijańskimi, natomiast najmniejsze znaczenie ma ona dla młodych ludzi identyfikujących się z religiami niechrześcijańskimi. Podsumowując można powiedzieć, iż wolność religijna jest największą wartością dla głęboko wierzących i ponadprzeciętnie często praktykujących katolików; przypisywane jej znaczenie spada wraz ze spadkiem deklarowanego poziomu wiary i zaangażowania w praktyki religijne.

Jak ważna jest dla Ciebie kwestia wolności religijnej?

Spośród zmiennych społeczno-demograficznych odpowiedzi badanej młodzieży najbardziej różnicuje płeć. Tak jak przed dwoma laty deklaracje badanych wskazują, że kwestia wolności religijnej jest ważniejsza dla dziewcząt niż dla chłopców.

WYKRES 22

Jak ważna jest dla Ciebie kwestia wolności religijnej?

4. WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W USTAWODAWSTWIE POLSKIM I MIĘDZYNARODOWYM

Polskie ustawodawstwo zapewnia wolność sumienia i religii. Przysługuje ona każdemu, a nie jedynie obywatelom polskim. Wolność sumienia i religii gwarantuje Konstytucja RP w artykule 53 rozdziału II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”⁴.

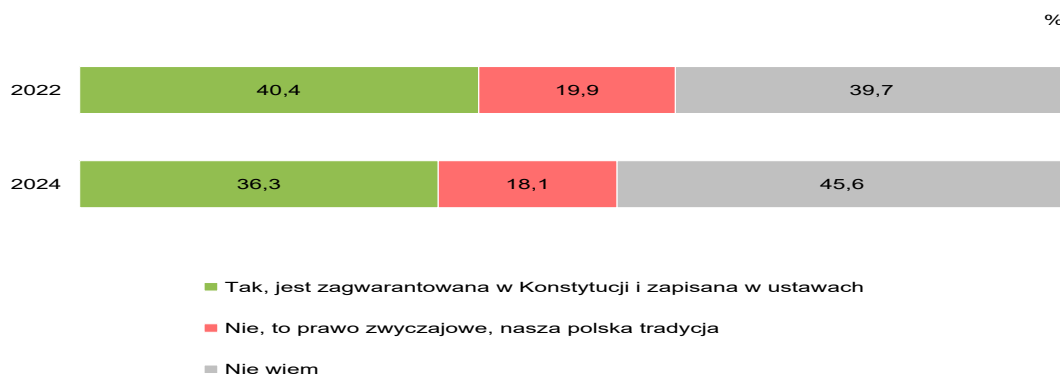
Dwukrotnie, w roku 2022 i 2024, sprawdziliśmy, jaki jest na ten temat stan wiedzy badanych przez nas uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych. Obecnie nieco ponad jedna trzecia uczniów (36,3%) posiada świadomość istniejącego stanu prawnego. Większość uczniów jednak jej nie ma. Są to osoby, które na zadane przez nas pytanie odpowiedziały, że wolność sumienia i wyznania to tylko prawo zwyczajowe, taka nasza polska tradycja (18,1%) lub przyznali, że nie mają wiedzy na ten temat (45,6%). Łączna liczba nieorientowanych stanowi blisko dwie trzecie badanych.

W ciągu ostatnich dwóch lat świadomość istniejącej w Polsce wolności religijnej nie poprawiła się, możemy nawet powiedzieć, że obecnie jest ona nieco mniejsza niż w 2022 roku – mniej uczniów niż poprzednio zadeklarowało świadomość istnienia wolności religijnej w naszym kraju (36,3% w 2024 w porównaniu do 40,4% w 2022), a więcej wskazało, że nie wie, jaki jest stan rzeczy (45,6% w 2024 w porównaniu do 39,7% w 2022).

⁴ Artykuł 53. Konstytucji Zasada wolności sumienia

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis **art. 48 zasada ochrony władzy rodzicielskiej** ust. 1 stosuje się odpowiednio.
4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.
5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.
6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.
7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

Jak sądzisz, czy wolność sumienia i wyznania (wolność religijna) jest uwzględniona w ustawodawstwie polskim?

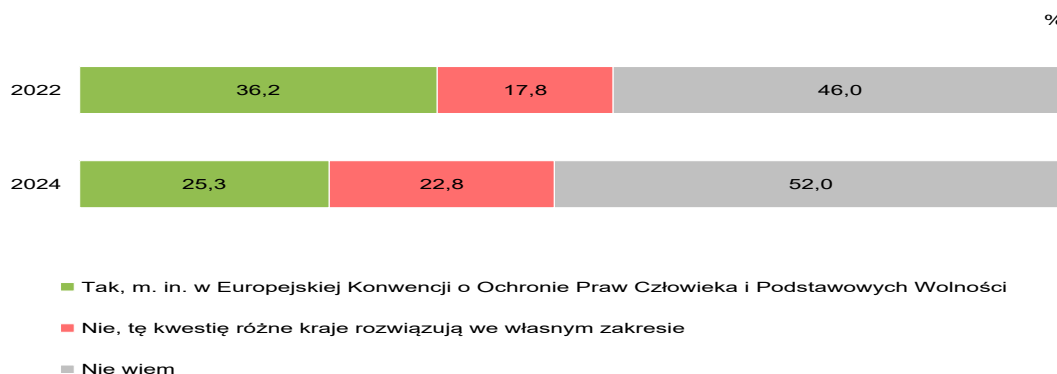

Jak przedstawia się sprawa świadomości ustawodawstwa międzynarodowego? Jedna czwarta badanych przez nas uczniów ma świadomość, że sprawa wolności sumienia i wyznania w Unii Europejskiej nie została pozostawiona woli ustawodawców poszczególnych państw członkowskich, a na terenie Unii obowiązują w tym względzie jednolite zasady zapewniające każdemu wolność religijną (25,3%). Większość uczniów wybrała jednak odpowiedź „nie wiem” (52,0%) lub wskazała odpowiedź błędną, że kwestię tę różne kraje unijne rozwiązują we własnym zakresie (22,8%).

W ciągu ostatnich dwóch lat świadomość unijnych rozwiązań prawnych w zakresie wolności sumienia i wyznania spadła i znajduje się obecnie na niższym poziomie niż w 2022 roku. Wskazuje na to spadek odsetka uczniów którzy wybrali odpowiedź, że kwestia wolności religijnej jest uregulowana w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka oraz wzrost odsetka odpowiedzi „Nie wiem”. W obu przypadkach o kilka punktów procentowych.

Porównując poziom wiedzy o istnieniu rozwiązań prawnych polskich i unijnych w zakresie wolności religijnej można powiedzieć, że jest on większy dla Polski niż Unii (36,3% do 25,2%). Inaczej mówiąc uczniowie lepiej orientują się w kwestii tego, co dzieje się w Polsce niż za granicą. Jednak w obu przypadkach mamy do czynienia ze spadkiem w ciągu ostatnich dwóch lat. Różnice między rokiem 2022 (pierwszy pomiar) a 2024 (kolejny pomiar) nie są duże, zwłaszcza zmiany w zakresie wiedzy na temat ustawodawstwa polskiego pozostają na granicy błędu statystycznego. Na razie trudno więc orzec, czy stanowią początek kolejnych zmian w przyszłości, i czy rysuje się tu jakaś linia trendu.

A czy wolność sumienia i wyznania (wolność religijna) jest uwzględniona w ustawodawstwie międzynarodowym?

Większej świadomości istnienia (zarówno w Polsce jak i w skali europejskiej) gwarancji prawnych w zakresie wolności sumienia i wyznania sprzyjają przede wszystkim dwie grupy czynników – stopień religijności (ucznia i jego rodziców) oraz poziom wykształcenia (ucznia i jego rodziców). Bardziej świadoma w zakresie rozwiązań prawnych jest:

1/ młodzież mocno zaangażowana religijnie i pochodząca z religijnych rodzin, tj.:

- uczniowie deklarujący głęboką wiarę i wierzący w porównaniu z niezdecydowanymi i niewierzącymi;
- uczniowie biorący udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu lub co najmniej raz w tygodniu w porównaniu z osobami uczestniczącymi w praktykach 1-2 razy w miesiącu, kilka razy w roku lub w ogóle;
- uczniowie wywodzący się z rodzin, w których rodzice regularnie uczestniczą w praktykach religijnych;

2/ młodzież znajdująca się na drodze do zdobycia wyższego wykształcenia posiadająca wykształconych rodziców, tj.:

- uczniowie liceów ogólnokształcących publicznych i prywatnych w porównaniu z uczniami techników i szkół branżowych;
- uczniowie posiadający matkę lub ojca lub oboje rodziców legitymujących się wykształceniem wyższym.

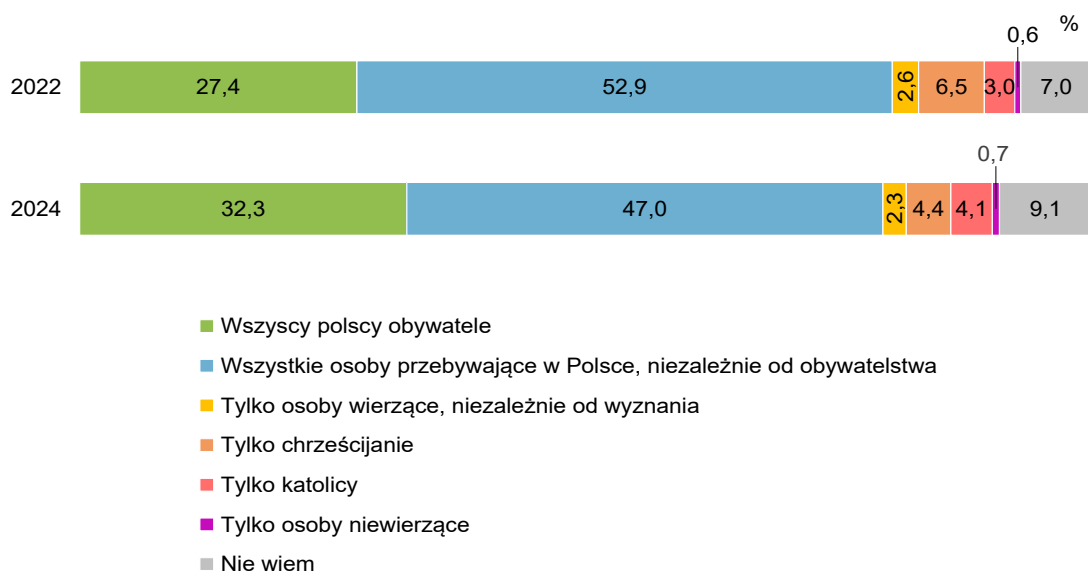
Ponadto wpływ na poziom wiedzy o wolności religijnej ma również płeć (młodzi mężczyźni są lepiej zorientowani w tej materii niż młode kobiety) oraz lokalizacja szkoły (uczniowie szkół miejskich są lepiej zorientowani niż uczniowie szkół wiejskich), co ciekawe miejsce zamieszkania ucznia nie ma takiego znaczenia.

Kontynuując sprawdzanie, jaki jest wśród młodzieży stan wiedzy na temat prawnych rozwiązań w zakresie wolności religijnej, zapytaliśmy, komu w Polsce przysługuje wolność sumienia i wyznania? Badani mieli do wyboru kilka opcji. W Polsce wolność sumienia i wyznania zapewniona jest każdemu człowiekowi niezależnie od posiadanego obywatelstwa. Tę opcję wybrała blisko połowa naszych respondentów (47,0%). Pozostali wskazali odpowiedzi błędne, przy czym największy odsetek był zdania, że prawo do wolności religijnej przysługuje wyłącznie osobom z polskim obywatelstwem (32,3%), a pozostali albo w ogóle nie potrafili odpowiedzieć na pytanie (9,1%) albo mylnie typowali jakieś konkretne grupy religijne („tylko chrześcijanie”, „tylko katolicy”) lub grupy o określonym stosunku do religii („tylko osoby wierzące”, „tylko osoby niewierzące”).

Tak jak w dwóch poprzednich badaniach przez nas kwestiach w 2024 roku w porównaniu z rokiem 2022 nastąpił niewielki spadek poziomu wiedzy o rozwiązaniach prawnych dotyczących wolności religijnej.

WYKRES 25

Jak sądzisz, kto ma prawo do wolności sumienia i wyznania (wolności religijnej) w Polsce?

Większą świadomością, że wolność sumienia i wyznania przysługuje w Polsce każdemu niezależnie od obywatelstwa posiadają:

- uczniowie liceów ogólnokształcących (publicznych i prywatnych) oraz techników w porównaniu z uczniami szkół branżowych;
- uczniowie posiadający matkę lub oboje rodziców legitymujących się wykształceniem wyższym;

- uczniowie regularnie praktykujący;
- uczniowie uczęszczający do szkół zlokalizowanych w miastach w porównaniu z uczniami szkół wiejskich.

Czym jest wolność sumienia i wyznania? Jakie prawa, w pojęciu badanych uczniów, wchodzi w jej zakres?

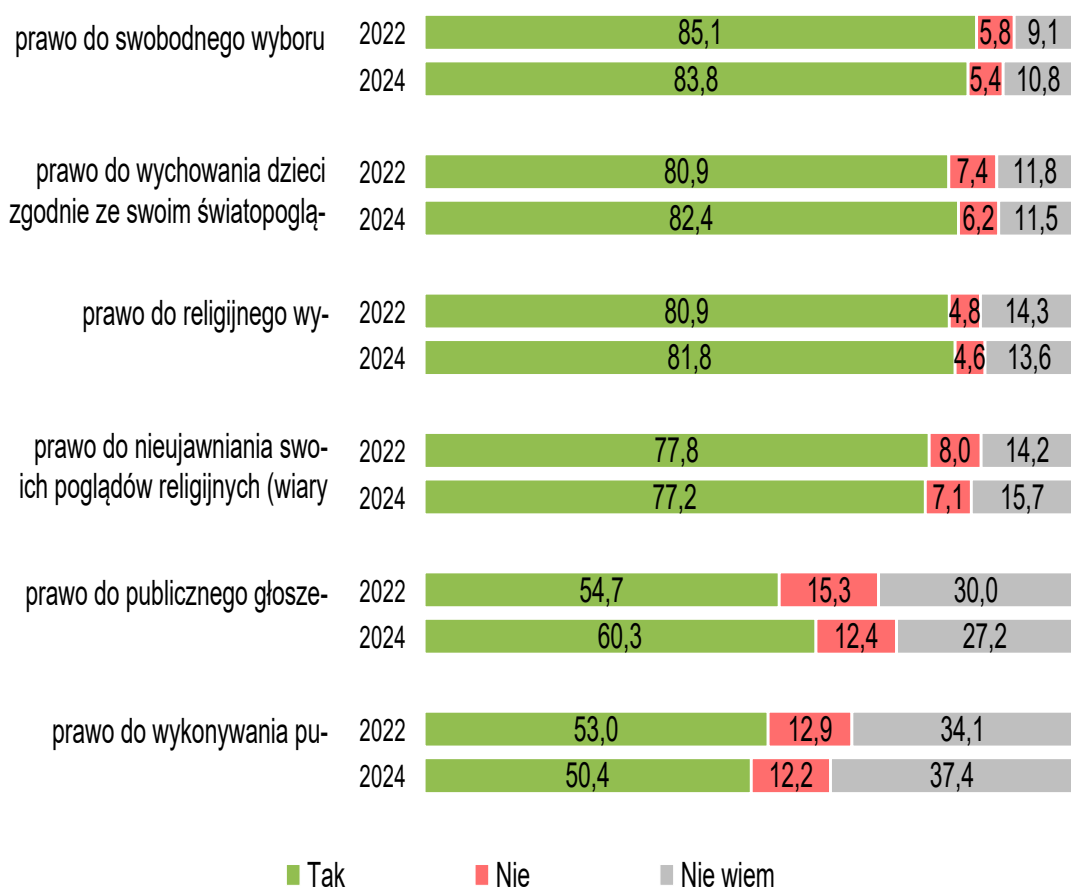
Stopień wiedzy na ten temat wydaje się dosyć wysoki w odniesieniu do praw, których praktykowanie stanowi sferę osobistą, prywatną. Dla większości badanych wolność sumienia i wyznania mieści w sobie prawo do wyboru przekonań i światopoglądu (83,8%), w następnej kolejności prawo do religijnego wychowania dzieci (81,8%) oraz wychowania ich zgodnie ze swoim światopoglądem (82,4%). Na wysokim poziomie, choć nieco niższym niż w przypadku trzech poprzednich praw, jest świadomość prawa do nieujawniania swoich poglądów religijnych (77,2%).

Poziom wiedzy o przysługiwaniu pozostałych dwóch praw znajduje się na znacząco niższym poziomie. Tylko nieco więcej niż połowa badanych uczniów wie, że w ramach wolności sumienia i wyznania przysługuje im prawo do publicznego głoszenia swojej religii (60,3%), a połowa, że mają prawo do publicznego wykonywania praktyk religijnych (50,4%).

Możemy zatem powiedzieć, że wśród uczniów istnieje dosyć wysoki stopień świadomości wolności związanych ze sferą osobistą (wybór przekonań i światopoglądu) i prywatną, decydowanie o wychowaniu dzieci) oraz znacznie niższy stopień świadomości wolności związanych ze sferą publiczną, do której należą otwarte głoszenie i praktykowanie religii.

Nie odnotowaliśmy zmian opinii w tych kwestiach między rokiem 2022 a 2024.

Czy wiesz, jakie prawa przysługują Ci wskutek obowiązywania wolności sumienia i wyznania (wolności religijnej)? Czy przysługuje ci:

Generalnie większą świadomością, jakie prawa wchodzą w skład wolności sumienia i wyznania charakteryzują się:

- uczniowie wierzący w porównaniu z niezdecydowanymi i niewierzącymi;
- uczniowie często i regularnie biorący udział w praktykach religijnych w porównaniu z osobami uczestniczącymi w praktykach sporadycznie lub w ogóle;
- uczniowie wywodzący się z rodzin, w których rodzice regularnie uczestniczą w praktykach religijnych;
- uczniowie liceów ogólnokształcących (publicznych i prywatnych) oraz techników w porównaniu z uczniami szkół branżowych;
- uczniowie posiadający matkę lub oboje rodziców legitymujących się wykształceniem wyższym.

5. OCENA PRAKTYCZNEJ REALIZACJI WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 53 zapewnia każdemu człowiekowi wolność sumienia i wyznania. Gwarantuje, że kwestia przekonań religijnych w Polsce jest prywatną sprawą każdego obywatela, a osoby o różnym światopoglądzie – zarówno wierzące w Boga, jak i niepodzielające tej wiary – mają wobec państwa równe prawa. Ten rodzaj wolności ma charakter osobisty. Natomiast uznanie oraz poszanowanie wolności sumienia i wyznania przez państwo i społeczeństwo wynika z obowiązku ochrony godności ludzkiej. Badana młodzież została poproszona o ocenę realizacji tej zasady w praktyce, zwłaszcza pod kątem równego traktowania.

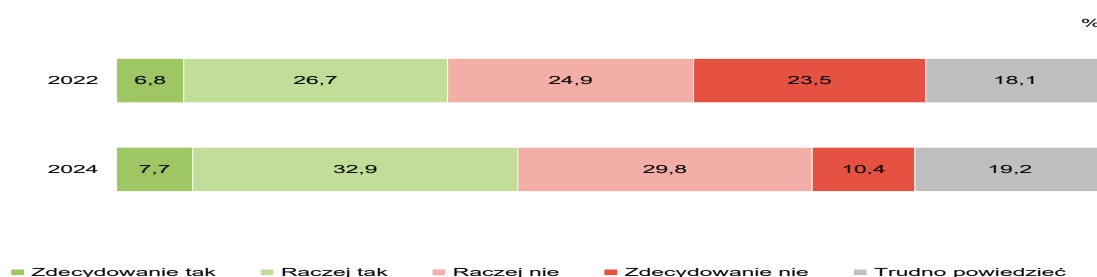
5.1. RÓWNOŚĆ ŚWIATOPOGLĄDOWA

Opinie badanej młodzieży na temat traktowania w Polsce osób wierzących i niewierzących są podzielone – niemal tyle samo osób jest zdania, że są one traktowane w równy sposób, co podziela opinię przeciwną.

Na przestrzeni ostatnich dwóch lat ocena w tym kontekście uległa znaczącej poprawie: w 2022 r. blisko połowa badanej młodzieży podzielała pogląd o nierównym traktowaniu osób wierzących i niewierzących, a tylko co trzeci ankietowany nie dostrzegał nierówności na tym polu.

WYKRES 27

Czy osoby wierzące i niewierzące traktowane są w Polsce w równy sposób czy też nie?

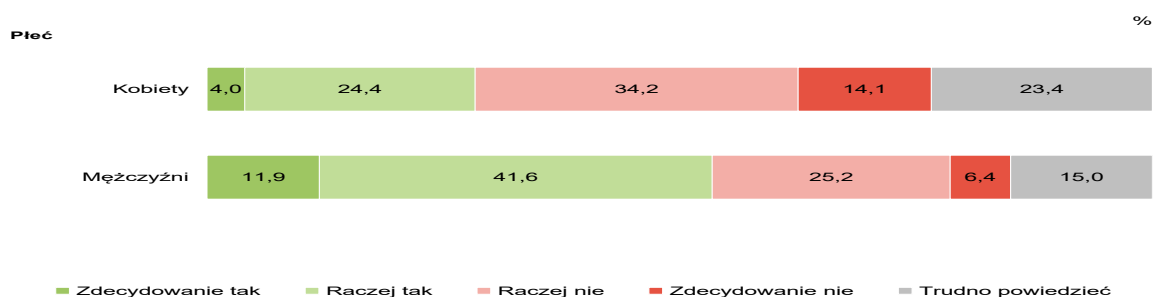

Postrzeganie sposobu traktowania osób wierzących i niewierzących zależne jest od tych samych cech, co przed dwoma laty i zależności te mają taki sam kierunek. Cechami tymi są przede wszystkim płeć, identyfikacja religijna oraz wiara i udział w praktykach religijnych. Opinię o nierównym traktowaniu w Polsce osób wierzących i niewierzących zdecydowanie

częściej dzielają młode kobiety niż młodzi mężczyźni. Stanowisku takiemu sprzyja identyfikacja z religią inną niż chrześcijańska lub brak identyfikacji religijnej, nieuczestniczenie w praktykach religijnych; jest tym częstsze im niższy poziom osobistej wiary. Z kolei przekonanie o równym traktowaniu wierzących i niewierzących idzie w parze z identyfikacją katolicką lub inną chrześcijańską, regularnymi praktykami religijnymi, głębszą wiarą; częściej deklarują je chłopcy niż dziewczęta.

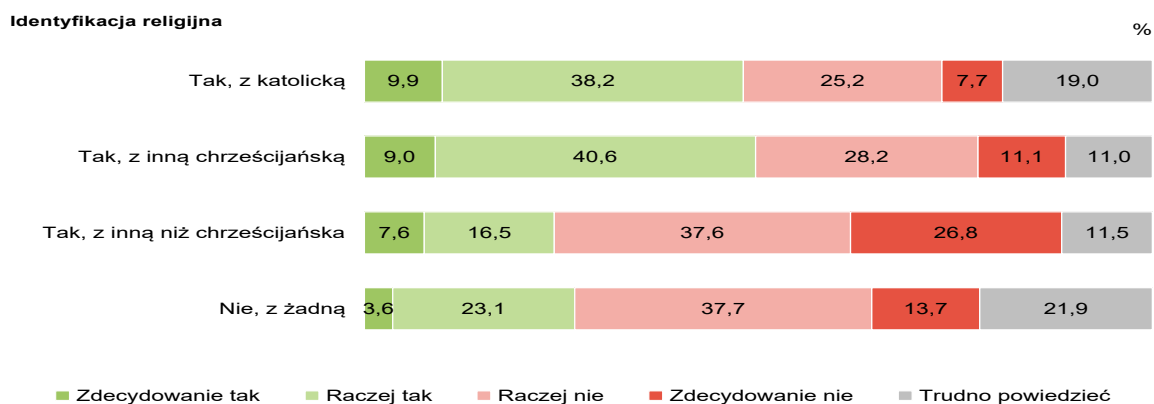
WYKRES 28

Czy osoby wierzące i niewierzące traktowane są w Polsce w równy sposób czy też nie?

WYKRES 29

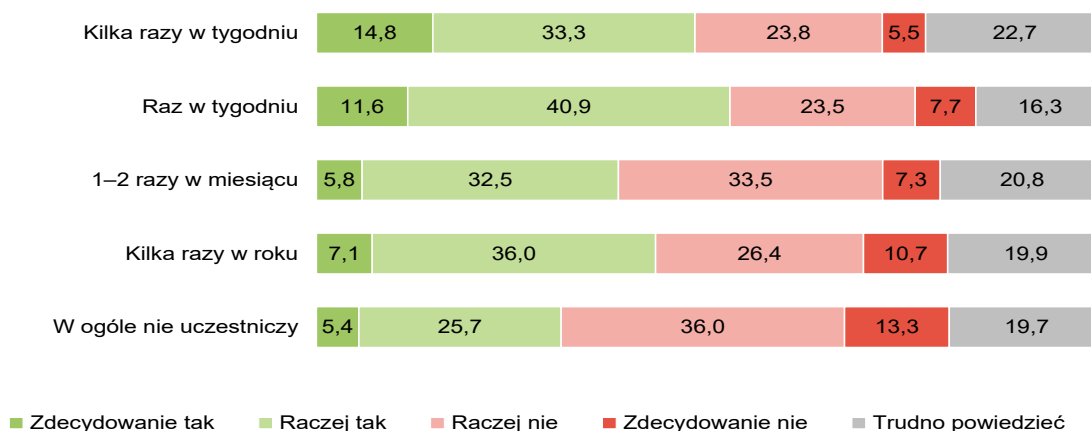
Czy osoby wierzące i niewierzące traktowane są w Polsce w równy sposób czy też nie?

WYKRES 30

Czy osoby wierzące i niewierzące traktowane są w Polsce w równy sposób czy też nie?**Udział w prakt. religijnych**

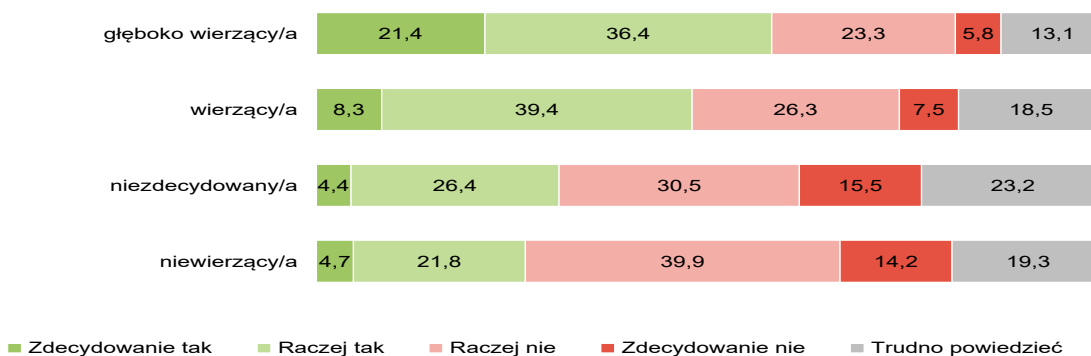
%

WYKRES 31

Czy osoby wierzące i niewierzące traktowane są w Polsce w równy sposób czy też nie?**Identyfikacja z wiarą**

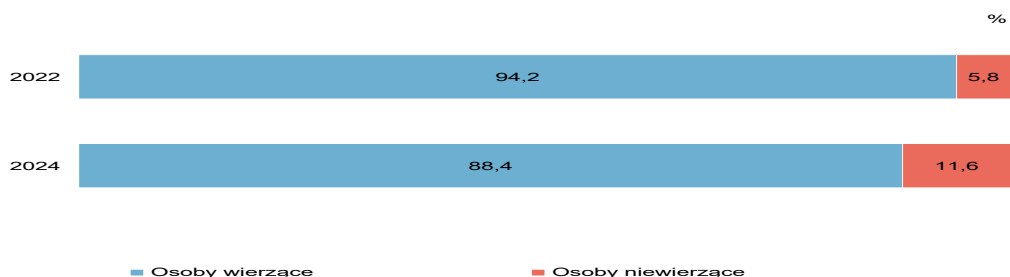
%

Jako grupę uprzywilejowaną zdecydowana większość młodzieży (spośród dostrzegających w Polsce brak równości w podejściu do osób wierzących i niewierzących) niezmiennie postrzega wierzących. O ile jednak w 2022 r. odpowiedź tę wskazano niemal jednogłośnie, o tyle obecnie odsetek badanych uważających wierzących za grupę uprzywilejowaną nieco spadł (o 5,8 punktu procentowego), dwukrotnie liczniejsza jest natomiast grupa badanych wskazujących w tym kontekście niewierzących.

WYKRES 32

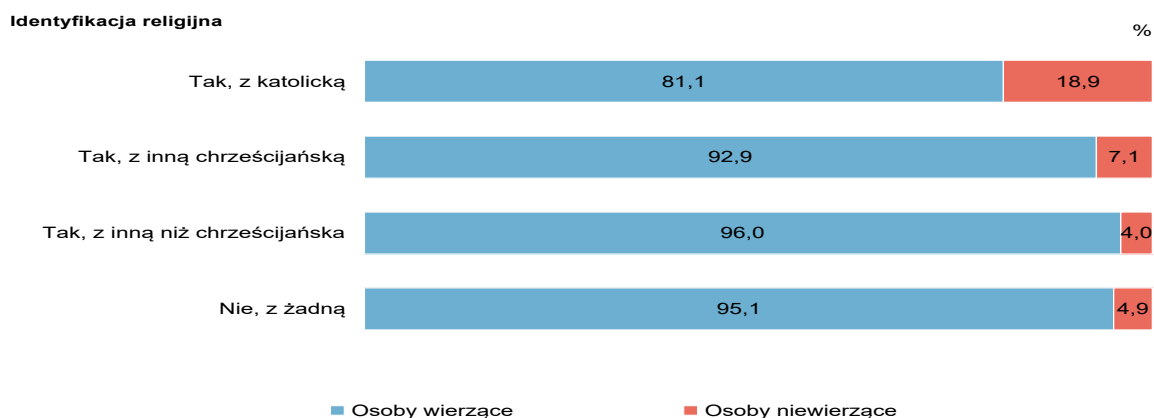
Jeśli uważasz, że osoby wierzące i niewierzące nie są traktowane w Polsce w równy sposób, które z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowane?

Niewierzących uważa za grupę uprzywilejowaną prawie co piąta osoba identyfikująca się z religią katolicką, ponad połowa praktykujących częściej niż raz w tygodniu i prawie połowa głęboko wierzących. W pozostałych grupach respondentów, definiowanych przez czynniki związane z wiarą i religią, zdecydowanie dominuje przekonanie o uprzywilejowanej pozycji osób wierzących.

WYKRES 33

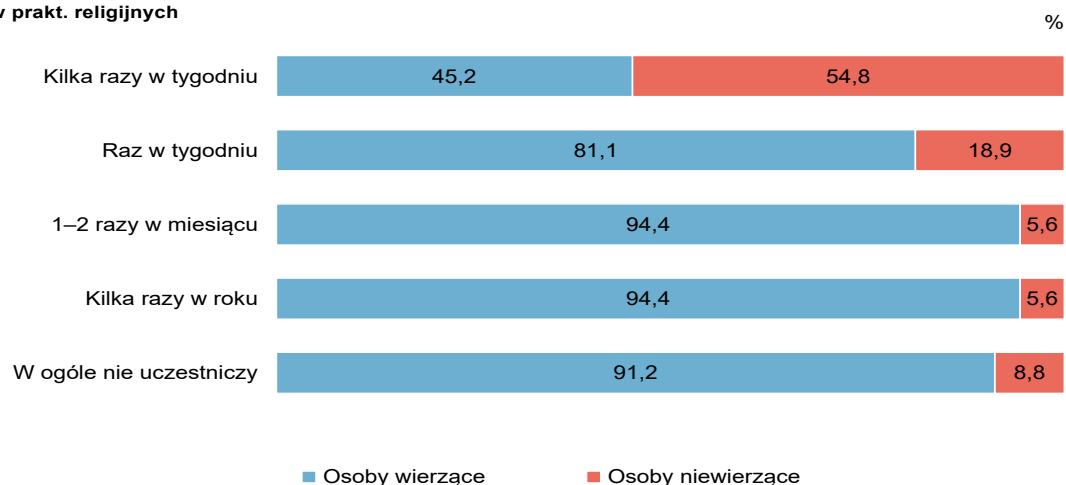
Jeśli uważasz, że osoby wierzące i niewierzące nie są traktowane w Polsce w równy sposób: które z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowane?

WYKRES 34

Jeśli uważasz, że osoby wierzące i niewierzące nie są traktowane w Polsce w równy sposób: które z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowane?

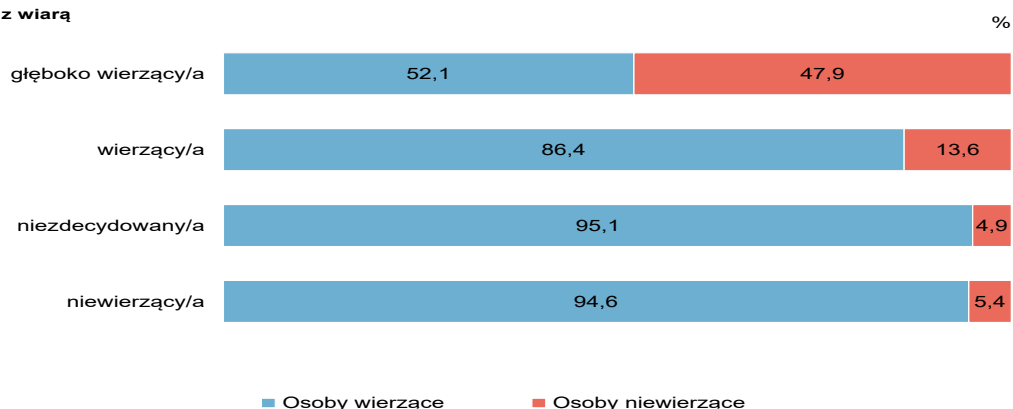
Udział w prakt. religijnych

WYKRES 35

Jeśli uważasz, że osoby wierzące i niewierzące nie są traktowane w Polsce w równy sposób: które z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowane?

Identyfikacja z wiarą

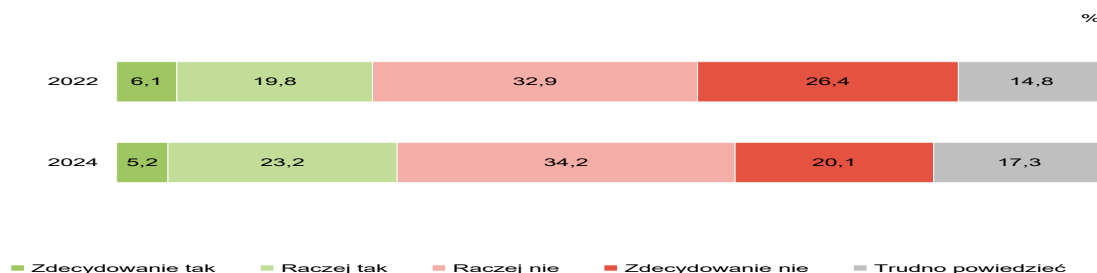

5.2. RÓWNOŚĆ WYZNANIOWA

Polepszeniu opinii na temat równości światopoglądowej towarzyszy niewielka jej poprawa także w odniesieniu do równości wyznaniowej. Wprawdzie – podobnie jak w 2022 r. - wśród młodzieży przeważa przekonanie o nierównym traktowaniu w Polsce wyznawców różnych religii, jednak odsetek podzielających ją zmniejszył się o 5 punktów procentowych, przy jednoczesnym wzroście przekonania o równym traktowaniu w tej kwestii (o 2,5 punktu).

WYKRES 36

Czy, Twoim zdaniem, wyznawcy różnych religii są w Polsce traktowani w równy sposób czy też nie?

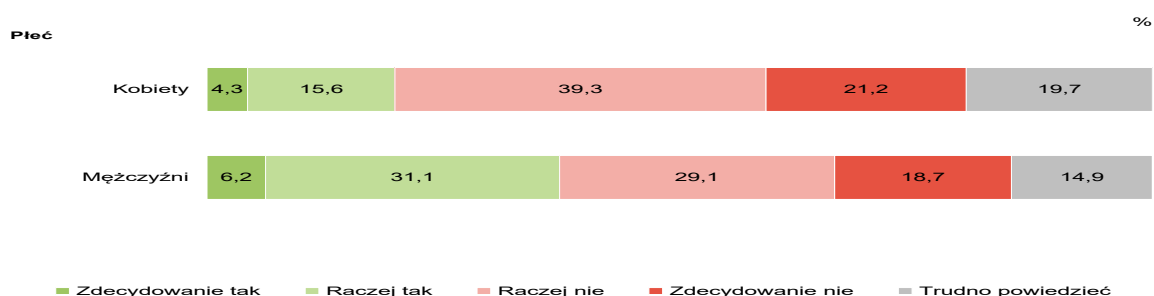

Opinie młodzieży w sprawie równości wyznaniowej najsilniej różnicuje płeć oraz ich własna identyfikacja religijna i wiara. Podobnie jak w odniesieniu do równości światopoglądowej, młode kobiety zdecydowanie częściej od kolegów dostrzegają nierówność w traktowaniu wyznawców różnych religii, a im głębsza wiara tym większe przekonanie o równości wyznaniowej.

Biorąc pod uwagę własną identyfikację religijną, cezura przebiega tu pomiędzy wyznaniem chrześcijańskimi (katolicyzm lub inne) a niechrześcijańskimi i brakiem identyfikacji religijnej. Wśród przedstawicieli tych ostatnich grup notujemy znacząco wyższy poziom zdecydowanego przekonania o braku równości wyznaniowej, podczas gdy młodzi chrześcijanie w większym stopniu skłaniają się ku opinii o istnieniu równości w tym względzie.

WYKRES 37

Czy, Twoim zdaniem, wyznawcy różnych religii są w Polsce traktowani w równy sposób czy też nie?

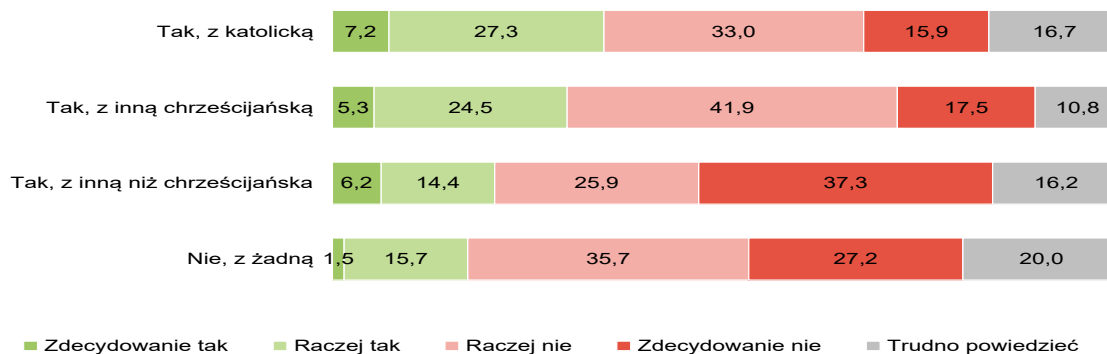

WYKRES 38

Czy, Twoim zdaniem, wyznawcy różnych religii są w Polsce traktowani w równy sposób czy też nie?

Identyfikacja religijna

%

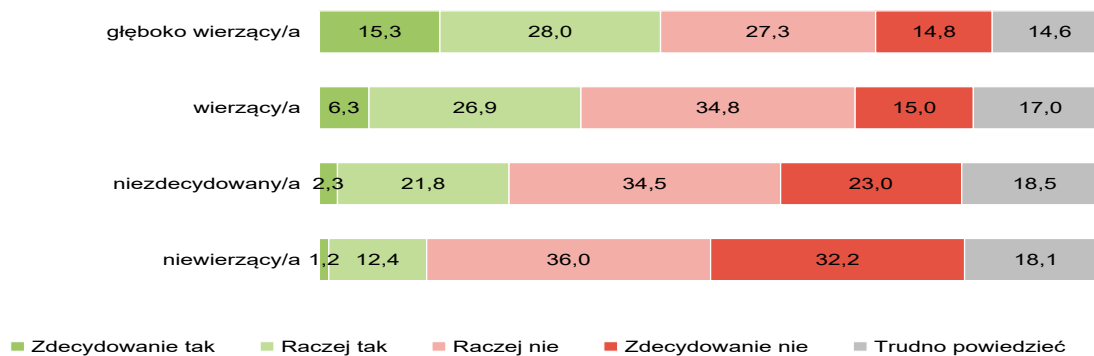

WYKRES 39

Czy, Twoim zdaniem, wyznawcy różnych religii są w Polsce traktowani w równy sposób czy też nie?

Identyfikacja z wiarą

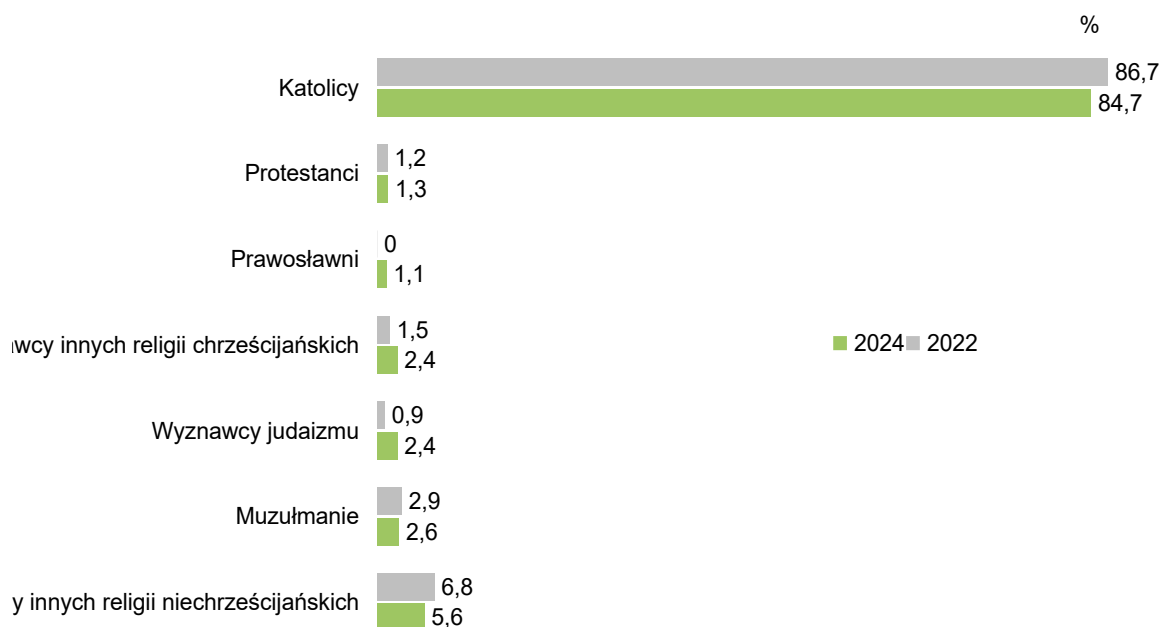
%

Podobnie, jak przed dwoma laty, osoby dostrzegające w Polsce brak równości wyznaniowej jako grupę uprzywilejowaną niemal jednogłośnie wskazały katolików.

WYKRES 40

Jeśli uważasz, że wyznawcy różnych religii nie są traktowani w Polsce w równy sposób, którzy z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowani?

Przekonanie młodzieży o uprzywilejowanej pozycji katolików wobec wyznawców innych religii jest w pewnym stopniu różnicowane poprzez osobistą identyfikację wyznaniową. Wprawdzie opinia taka dominuje zarówno wśród młodych katolików, jak też wśród wyznawców innych religii i młodzieży nie identyfikującej się z żadną religią, jednak młodzi katolicy podzielają ją znacząco rzadziej.

WYKRES 41

Jeśli uważasz, że wyznawcy różnych religii nie są traktowani w Polsce w równy sposób, którzy z nich, Twoim zdaniem, są w Polsce uprzywilejowani?

5.3. OCENA POSZANOWANIA ZASADY WOLNOŚCI RELIGIJNEJ PRZEZ KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI RELIGIJNE

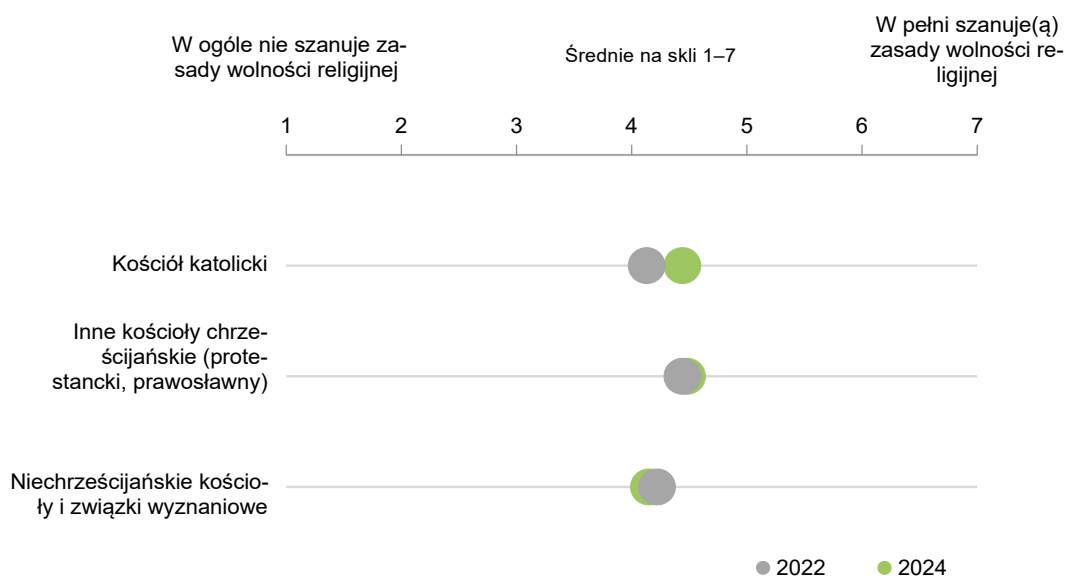
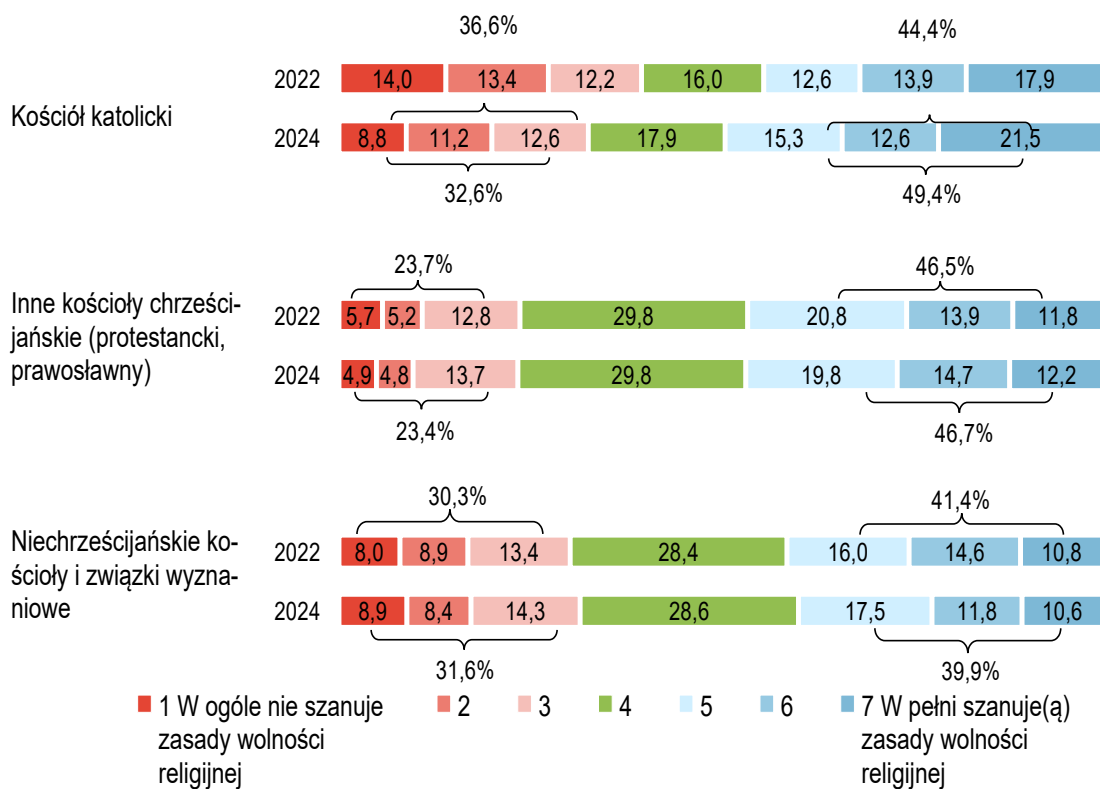
Respondenci poproszeni zostali o ocenę stopnia poszanowania zasady wolności sumienia i wyznania w Polsce przez Kościół katolicki, inne kościoły chrześcijańskie oraz niechrześcijańskie kościoły i związki religijne. Uczniowie wyrażali swoją opinię na 7-stopniowej skali, na której 1 oznaczało, że dana instytucja w ogóle nie szanuje zasady wolności religijnej, a 7, że szanuje ją w pełni.

W kontekście poszanowania zasady wolności religijnej wszystkie uwzględnione w pytaniu instytucje religijne ocenione zostały przez młodzież w sposób umiarkowanie pozytywny: oceny dobre przeważają nad krytycznymi, a ich średnie wartości są zbliżone i we wszystkich przypadkach nieco przekraczają środkową wartość skali.

Na uwagę zasługuje fakt, że jedyną (spośród uwzględnionych w pytaniu) instytucją religijną, w odniesieniu do której notujemy zmiany opinii na przestrzeni ostatnich dwóch lat, jest Kościół katolicki. Spadek odsetka ocen krytycznych (o 4 punkty procentowe) i jednocześnie wzrost odsetka ocen pozytywnych (o 5 punktów) wskazuje na niewielką poprawę wizerunku Kościoła katolickiego wśród młodzieży, w kontekście poszanowania przez tę instytucję zasady wolności religijnej.

Jak oceniasz, w jakim stopniu obowiązującą w Polsce zasadę wolności sumienia i wyznania (wolności religijnej) szanuje Kościół katolicki oraz inne kościoły i związki religijne?

Oceniając użyj 7-stopniowej skali, na której 1 oznacza „w ogóle nie szanuje zasady wolności religijnej”, a 7 – „w pełni szanuje zasadę wolności religijnej”

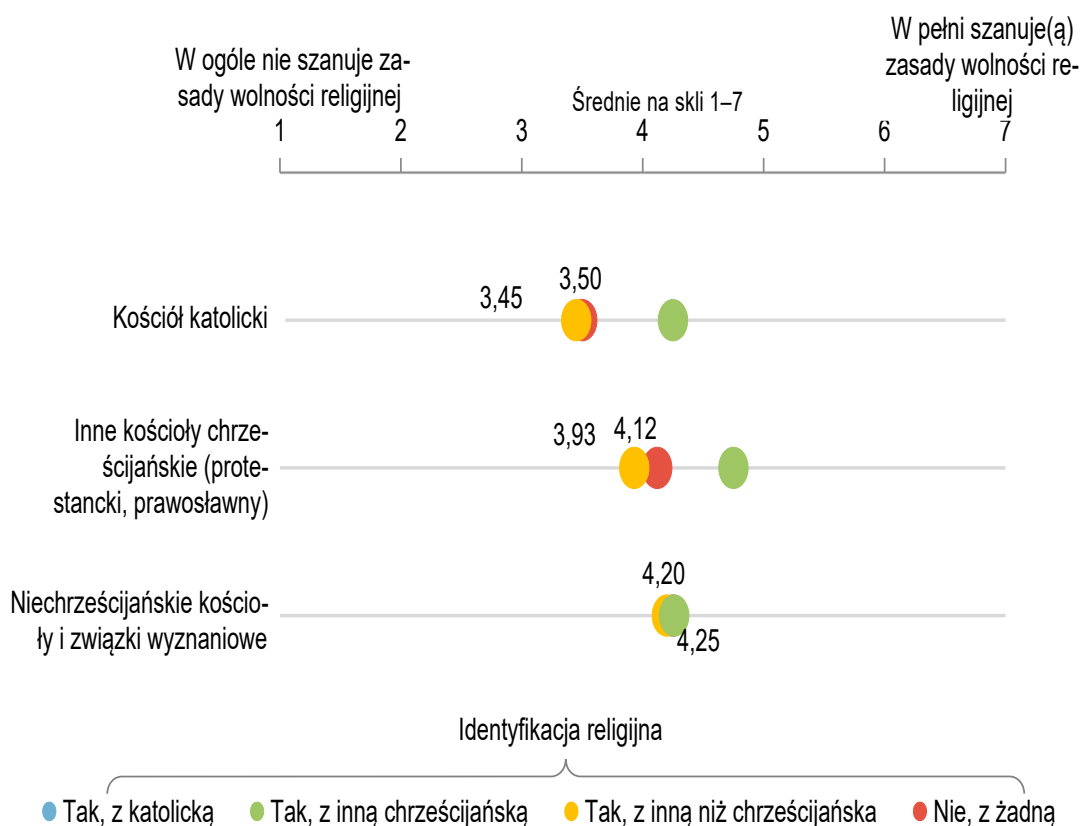

Ocena stopnia poszanowania zasady wolności sumienia i wyznania przez kościoły i związki religijne różnicuje przede wszystkim osobista identyfikacja religijna. Zauważalna jest skłonność do unikania krytyki własnego kościoła w tym kontekście.

WYKRES 43

Jak oceniasz, w jakim stopniu obowiązującą w Polsce zasadę wolności sumienia i wyznania (wolności religijnej) szanuje Kościół katolicki oraz inne kościoły i związki religijne?

Oceniając użyj 7-stopniowej skali, na której 1 oznacza „w ogóle nie szanuje zasady wolności religijnej”, a 7 – „w pełni szanuje zasadę wolności religijnej”

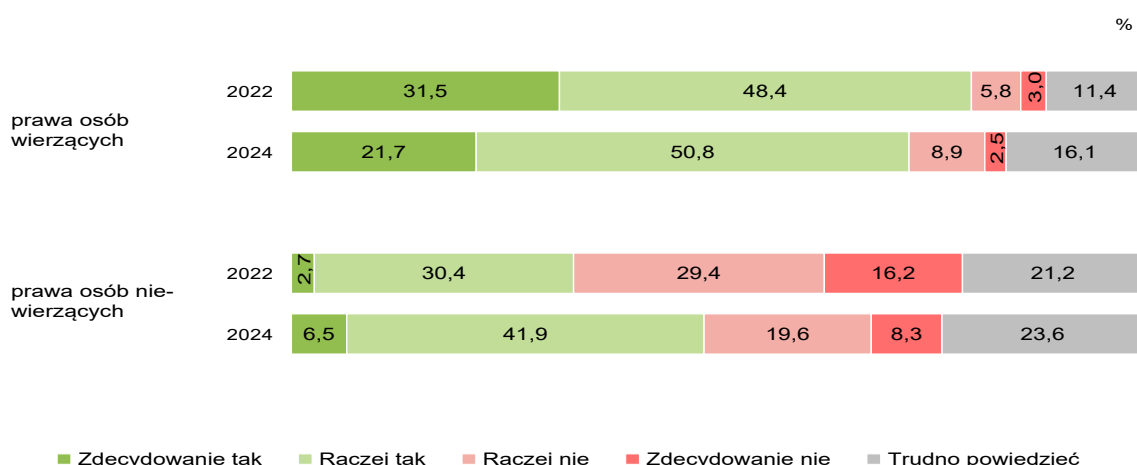
6. OCENA ROZWIĄZAŃ SŁUŻĄCYCH OCHRONIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

6.1. OCHRONA PRAW OSÓB WIERZĄCYCH I NIEWIERZĄCYCH

Na początek poproszono uczniów, by na podstawie własnej obserwacji życia społecznego ocenili, czy polskie państwo dobrze chroni z jednej strony prawa osób wierzących, a z drugiej niewierzących. Większość badanych (72,5%) uznała, że prawa osób wierzących są w Polsce dobrze chronione, a blisko połowa (48,4%) była podobnego zdania o prawach osób niewierzących. Warto zauważyć, że różnica między tymi dwoma odsetkami znacząco się skurczyła od czasu pomiaru sprzed dwóch lat. Z jednej strony zmalał nieco udział uczniów uważających, że prawa wierzących są odpowiednio chronione (o 7,4 punkty procentowe), a z drugiej znacząco wzrósł odsetek takich opinii o ochronie praw niewierzących (o 15,3 punkty).

WYKRES 44

Jak sądzisz na podstawie swojej obserwacji życia społecznego – czy państwo polskie dobrze chroni:

Opinie na temat praw osób wierzących różnicuje deklarowany poziom własnej identyfikacji z wiarą. Przekonanie, że nie są one w Polsce dobrze chronione, jest ponadprzeciętnie częste wśród uczniów głęboko wierzących (19,6%), a najrzadsze wśród uczniów niewierzących (8,7%). Podobną zależność obserwujemy w przypadku częstotliwości praktyk religijnych – pogląd o niedostatecznej ochronie praw wierzących jest szczególnie rozpowszechniony w grupie uczniów praktykujących kilka razy w tygodniu (25,1%), a najrzadszy wśród uczniów praktykujących tylko kilka razy do roku (8,0%).

W przypadku opinii na temat praw osób niewierzących zróżnicowania społeczno-demograficzne są liczniejsze i silniejsze. Przekonanie, że prawa osób niewierzących nie są w Polsce dobrze chronione, wyrażały częściej uczennice niż uczniowie (36,5% wobec 19,1%), młodszy badani (31,5% w grupie badanych w wieku 17 lat lub mniej wobec 24,8% wśród tych w wieku 19 lat lub więcej), identyfikujący się z religią inną niż chrześcijańska (44,6%) oraz nieidentyfikujący się z żadną religią (40,6%), rzadziej uczestniczący w praktykach religijnych (36,7% wśród niepraktykujących wobec 8,4% wśród praktykujących kilka razy w tygodniu) i mniej identyfikujący się z wiarą (41,5% wśród niewierzących wobec 12,8% wśród głęboko wierzących). Analogiczne zależności występowały w przypadku częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych rodziców badanych.

6.2. SANKCJE PRAWNE ZA OBRAZĘ UCZUĆ RELIGIJNYCH

W dalszej kolejności poproszono uczniów o ustosunkowanie się do kilku stwierdzeń dotyczących karania za obrazę uczuć religijnych, opierającego się na artykule 196 Kodeksu Karnego (treść artykułu stanowiła część wprowadzenia do pytania, została też przytoczona na wykresie poniżej). Jedne z nich podkreślały potencjalne zalety tej praktyki, drugie jej wady. Opinie dotyczące wszystkich stwierdzeń były dość podzielone, odsetek odpowiedzi „*trudno powiedzieć*” w każdym przypadku przekraczał lub prawie przekraczał próg 25%.

Podobnie jak dwa lata wcześniej, dwa stwierdzenia akcentujące potencjalne zalety artykułu 196 KK spotkały się z wyraźnym poparciem ze strony uczniów: 54,4% uczniów zgodziło się, że karanie za obrazę uczuć religijnych chroni wartości najważniejsze dla ludzi wierzących (wzrost o 4,3 punktu w stosunku do poprzedniego pomiaru), a 53,8% zgodziło się też, że zapobiega ono wykluczaniu ludzi wierzących z życia społecznego, dając im możliwość publicznego okazywania swojej wiary (wzrost o 3,8 punktu). Blisko połowa uczniów popierała również stwierdzenie, wedle którego karanie za obrazę uczuć religijnych przeciwdziała prześladowaniu osób wierzących (47,2%, wzrost o 3 punkty).

Tak jak w 2022 roku, mieszane reakcje wzbudził pogląd, że karanie obrazy uczuć religijnych jest sprzeczne z gwarantowaną przez Konstytucję swobodą wypowiedzi – zgadzało się z nim 35,9% uczniów (spadek o 4,1 punktu) wobec 33,7% głosów sprzeciwu (wzrost o 0,4 punktu, czyli właściwie brak zmiany) – a także zbliżone stwierdzenie, wedle którego stałoby ono w sprzeczności z neutralnością światopoglądową państwa, z czym zgadzało się 33,3% uczniów (spadek o 4,4 punktu) wobec 38,5% głosów sprzeciwu (znów nieznaczący spadek o 0,4 punktu).

Znów tak jak dwa lata temu, z największym sprzeciwem spotkały się dwa stwierdzenia: pierwsze, wedle którego karanie za obrazę uczuć religijnych jest konieczne, ponieważ prawa osób wierzących powinny być chronione w sposób szczególny – 41,2% głosów sprzeciwu (wrażny spadek o 12,5 punktu w stosunku do poprzedniego pomiaru) wobec 26,8% głosów poparcia (wzrost o 3,4 punkty) – oraz drugie, zgodnie z którym stanowiłoby ono ograniczenie swobody artystycznej, co spotkało się z 45,5% głosów sprzeciwu (wzrost o 1 punkt) i 23,8% głosów poparcia (spadek o 5,2 punkty).

Artykuł 196 Kodeksu Karnego brzmi: *Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*

Czy się zgadzasz, że karanie za obrazę uczuć religijnych:

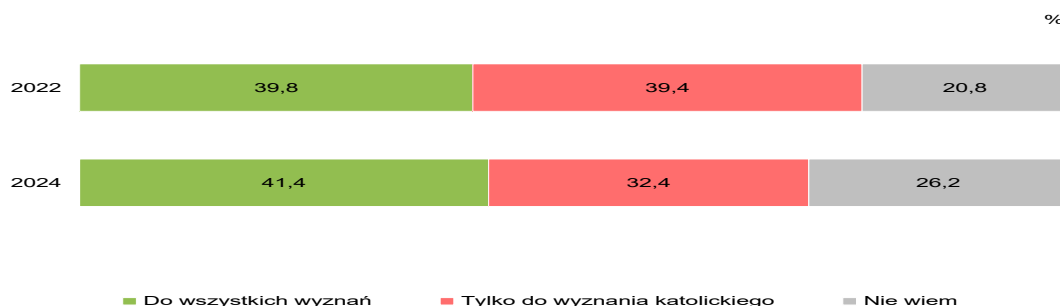

Uczniom postawiono również pytanie o to, czy – ich zdaniem – artykuł 196 KK chroni wyznawców wszystkich religii obecnych w Polsce czy tylko dominującej w kraju religii

katolickiej. Podobnie jak dwa lata temu, zdania są tutaj dość podzielone. W tym roku odsetek uczniów, którzy uznali, że artykuł odnosi się do wszystkich wyznań (41,4%, wzrost o 1,6 punktu) przeważa jednak nieco wyraźniej nad odsetkiem tych, wedle których odnosi się on wyłącznie do religii katolickiej (32,4%, spadek o 7 punktów). Więcej niż co czwarty uczeń nie miał na ten temat zdania (26,2%, wzrost o 5,4 punktów)

WYKRES 46

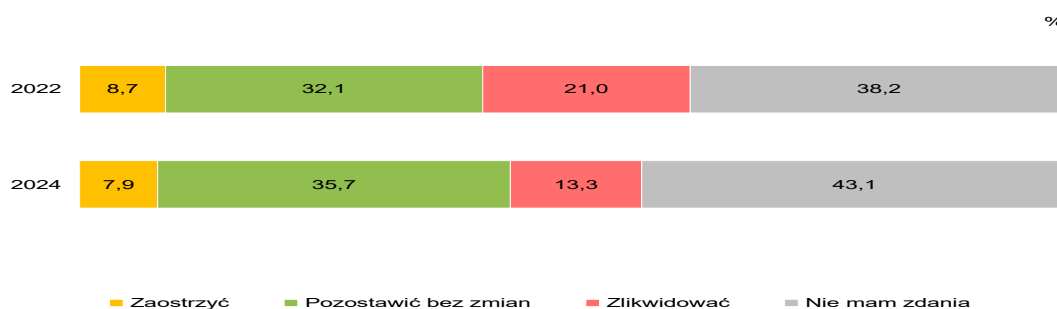
Jak sądzisz, czy art. 196 KK odnosi się do wszystkich religii i wyznań obecnych w Polsce czy tylko do dominującej w naszym kraju religii katolickiej?

Przekonanie, że artykuł 196 KK chroni wyłącznie wyznawców religii katolickiej jest ponadprzeciętnie częste wśród osób mniej lub wcale z tą religią niezwiązanych. W grupie osób nieidentyfikujących się z żadną religią odsetek takich opinii sięga 43,1%, a wśród uczniów identyfikujących się z religią inną niż chrześcijańska wynosi 40,5% (wobec 25,9% wśród katolików). Poglądy takie są też częstsze w grupie osób niewierzących (45,3%) oraz niepraktykujących (39%), a także wśród kobiet (37,6% wobec 26,8% wśród mężczyzn).

Na koniec zestawu pytań dotyczących artykułu 196 KK uczniowie zostali zapytani o to, czy artykuł należałoby jakoś zmodyfikować. Odpowiedź „*nie mam zdania*” okazała się w tym przypadku jeszcze bardziej dominującym wskazaniem niż dwa lata temu (43,1%, wzrost o 4,9 punktów). Wśród pozostałych znów przeważają głosy, że artykuł należałoby pozostawić w obecnej formie (35,7%, wzrost o 3,6 punktów), wyraźnie spadł odsetek uczniów, którzy uważają, że należałoby go zlikwidować (13,3%, spadek o 7,7 punktów). Podobnie jak dwa lata temu, w mniejszości są opinie, wedle których artykuł należałoby zastrzyć (7,9% wobec 8,7% w 2022 roku).

Czy, Twoim zdaniem, art. 196 KK dotyczący karania za obrazę uczuć religijnych należałoby:

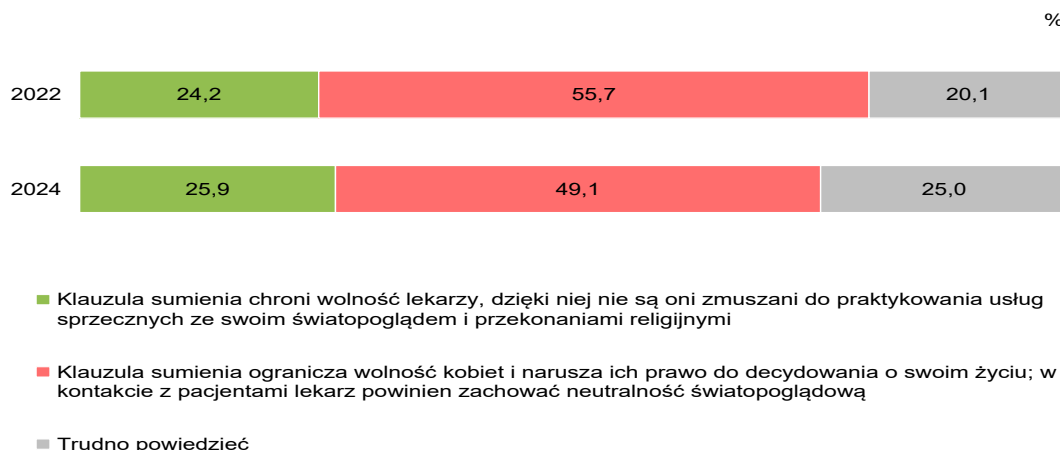

Likwidację artykułu 196 KK ponadprzeciętnie często popierali uczniowie niewierzący (26,4%), niepraktykujący (21,8%), a także nieidentyfikujący się z religią katolicką (22,7% wśród nieidentyfikujących się z żadną religią i 23,4% wśród utożsamiających się z niechrześcijańską religią). Z kolei za zaostrzeniem artykułu 196 KK ponadprzeciętnie często opowiadali się uczniowie o wyższym deklarowanym poziomie wiary (22% wśród głęboko wierzących wobec 3% wśród niewierzących) oraz uczestnictwa w praktykach religijnych (28,1% w grupie praktykujących kilka razy w tygodniu wobec 4,8% wśród w ogóle niepraktykujących). Poza tym głosy takie częściej pojawiały się w szkołach zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach (11,5% w wiejskich szkołach wobec 4,9% w szkołach z największych miast), a także wśród wyznawców niechrześcijańskich religii (16,6%).

6.3. KLAUZULA SUMIENIA

Kolejne pytanie postawione uczniom dotyczyło tzw. „klauzuli sumienia”, czyli obowiązującego w Polsce prawa, wedle którego lekarz może odmówić wykonania świadczeń zdrowotnych, jeśli uzna je za niezgodne ze swoim sumieniem. W praktyce odnosi się ono najczęściej do możliwości odmówienia wykonania zabiegu legalnej aborcji lub udostępnienia antykoncepcji. Podobnie jak dwa lata temu, choć w nieco mniejszym stopniu, wśród uczniów przeważała negatywna wizja klauzuli – blisko połowa (49,1%, spadek o 6,6 punktów) uznała, że ogranicza ona wolność kobiet i narusza ich prawo do decydowania o swoim życiu. Co czwarty uczeń (25,9%, wzrost o 1,7 punktu) podzielał pozytywną wizję klauzuli, wedle której chroni ona wolność sumienia lekarzy. Co czwarty (25%, wzrost o 4,9 punktów) nie miał na ten temat wyrobionego zdania.

Obowiązująca w Polsce Ustawa o Zawodzie Lekarza stanowi, że każdy lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem – jest to tzw. „klauszula sumienia”, która w praktyce dotyczy przede wszystkim takich kwestii jak aborcja czy antykoncepcja. Która z poniższych opinii na temat „klauszuli sumienia” jest bliższa Twojemu stanowisku?

Przekonanie, że klauszula sumienia ogranicza wolność kobiet, wyrażały znacznie częściej dziewczęta (61,3% wobec 36,1% wśród chłopców). Poza tym jak zwykle znaczenie miał tutaj poziom wiary (62,4% wśród niewierzących wobec 20,3% wśród głęboko wierzących), uczestnictwa w praktykach religijnych (60,7% wśród niepraktykujących wobec 19,1% wśród praktykujących kilka razy w tygodniu), a także identyfikacja religijna (65,8% wśród nieidentyfikujących się z żadną religią i 57,6% wśród utożsamiających się z niechrześcijańską religią wobec 39,9% wśród katolików). Z kolei pozytywne aspekty klauszuli sumienia dostrzegali częściej chłopcy niż dziewczęta (35,4% wobec 16,9%), badani deklarujący głęboką wiarę (57%) i uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu (57,1%).

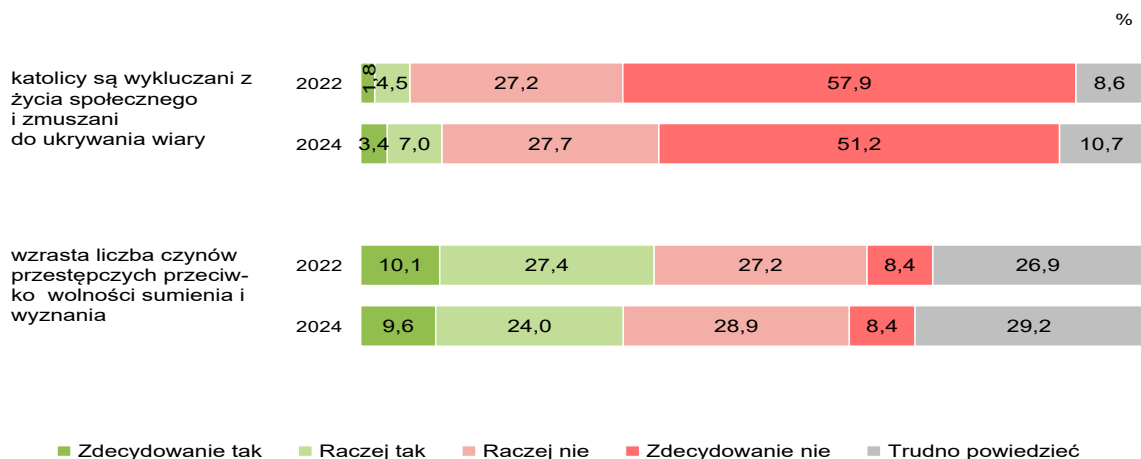
6.4. NARUSZENIA PRAWA DO WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

Kolejne pytania dotyczyły zagrożeń dla wolności wyznania i sumienia w naszym kraju. Tak jak w 2022 roku, zdecydowana większość uczniów (78,9%, spadek o 6,2 punktów) nie zgadza się ze stwierdzeniem, wedle którego katolicy we współczesnej Polsce mieliby być wykluczani z życia społecznego i zmuszani do ukrywania swojej wiary; co dziesiąty badany nie ma na ten temat zdania (10,7%, wzrost o 2,1 punktu) i również co dziesiąty odpowiedział twierdząco (10,4%, wzrost o 4,1 punktu). Drugie z przedstawionych uczniom stwierdzeń, według którego w dzisiejszej Polsce miałyby wzrastać liczba przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania, nie wywołało już tak zdecydowanej reakcji. Więcej niż co czwarty badany (29,2%,

wzrost o 2,3 punktu) wybrał odpowiedź „*trudno powiedzieć*”. Wśród pozostałych opinie były podzielone: 37,7% nie zgadzało się ze stwierdzeniem (wzrost o 1,7 punktu) a 33,6% się z nim zgadzało (spadek o 3,9 punktu).

WYKRES 49

Czy masz poczucie, że obecnie w Polsce:

Mniejszościowy pogląd, wedle którego katolicy są w Polsce wykluczani z życia społecznego, podzielali ponadprzeciętnie często uczniowie regularnie praktykujący (aż 40,9% wśród praktykujących kilka razy w tygodniu i 18,1% wśród praktykujących raz w tygodniu) oraz głęboko wierzący (36,5%).

Przekonanie, że w Polsce wzrasta liczba czynów przestępczych przeciwko wolności sumienia i wyznania, było znów ponadprzeciętnie częste zwłaszcza wśród uczniów praktykujących kilka razy w tygodniu (52,3%) i głęboko wierzących (56,8%), a także wśród wyznawców religii niechrześcijańskich (56,9%). W grupie uczniów niezgadających się z tym twierdzeniem zróżnicowania były mniej wyraźne.

7. RELACJE PAŃSTWO – KOŚCIÓŁ

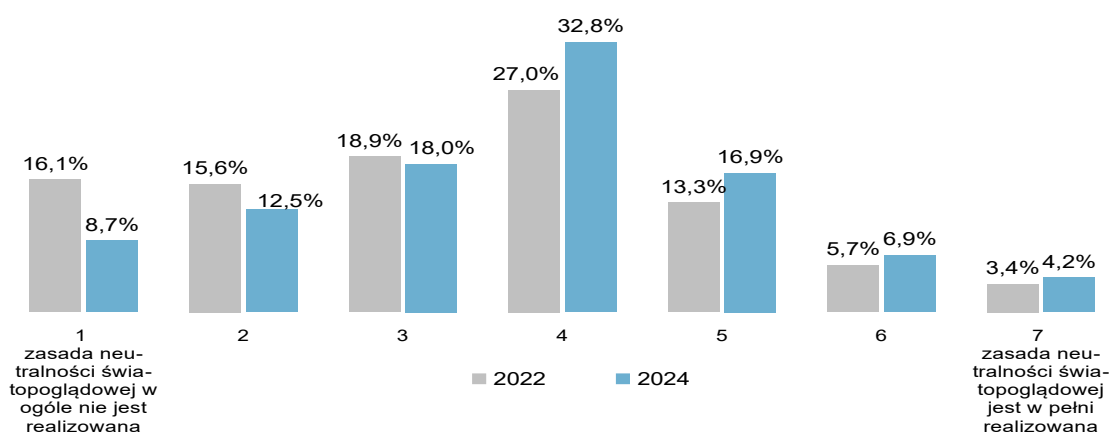
7.1. NEUTRALNOŚĆ ŚWIATOPOGŁĄDOWA PAŃSTWA

Relacje między państwem polskim a Kościołem katolickim określa Konstytucja RP oraz – bardziej szczegółowo – konkordat. Rozstrzygnięcia zawarte w konstytucji i konkordacie mówią o autonomii i niezależności państwa i Kościoła oraz współdziałaniu obu podmiotów dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego. Ponadto w konstytucji czytamy, że „władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym” (art. 25 u.2). Zapisy te mogą być różnie interpretowane, a ich realizacja w praktyce różnie oceniana.

Zmiana władzy w Polsce i związana z tym zmiana retoryki rządzących dotycząca miejsca Kościoła w życiu publicznym sprawiła, że młodzi ludzie częściej niż dwa lata temu mają poczucie, że w naszym kraju zasada neutralności światopoglądowej państwa jest przestrzegana, a przede wszystkim – rzadziej sądzą, że jest ona łamana. Ku opinii o realizacji zasady neutralności światopoglądowej państwa skłania się obecnie 28,0% badanych (wobec 22,4% poprzednio). Nadal jednak wśród uczniów przeważa przekonanie o nierespektowaniu tej zasady w naszym kraju – wyraża je obecnie 39,2% badanych (wobec 50,7% dwa lata temu). Blisko co trzeci ankietowany uczeń (32,8%) nie ma w tej kwestii jednoznacznej opinii (wobec 27,0% poprzednio).

Średnia na siedmiostopniowej skali, gdzie 1 oznacza, że zasada neutralności światopoglądowej w ogóle nie jest realizowana, zaś 7, że jest ona w pełni przestrzegana wynosi 3,74 wobec 3,36 przed dwoma laty.

Jak oceniasz, w jakim stopniu zapisana w konstytucji zasada neutralności światopoglądowej państwa jest w Polsce realizowana w praktyce?

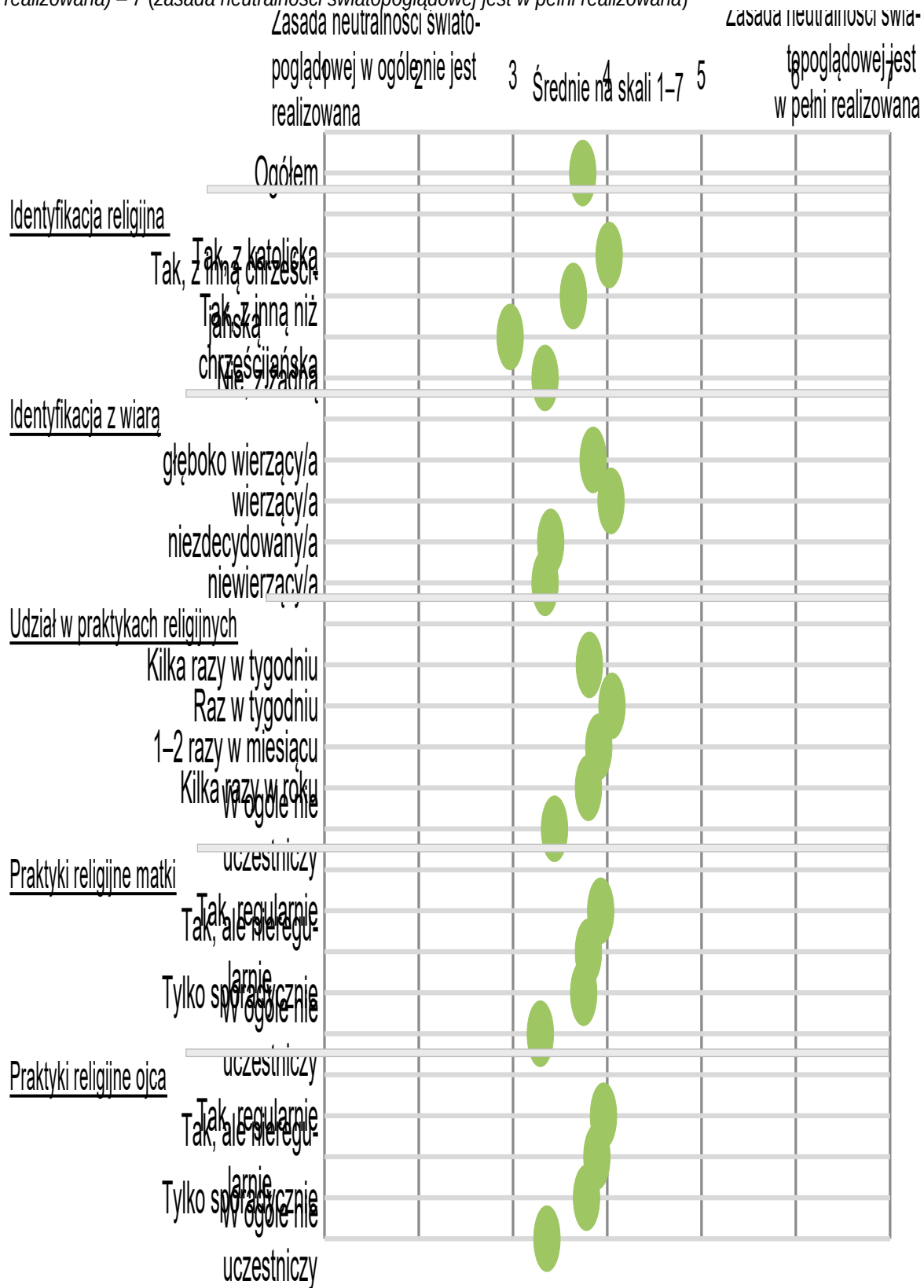

	2022	2024
średnia	3,36	3,74
odchylenie standardowe	1,59	1,49

Nadal częste opinie o nieprzestrzeganiu przez państwo zasady neutralności światopoglądowej korespondują z deklarowanym przez znaczną część uczniów przekonaniem o uprzywilejowaniu katolików. Jeśli porównać deklaracje uczniów kwestionujących realizację zasady neutralności światopoglądowej przez państwo i tych, którzy nie mają w tym względzie zastrzeżeń, to widać, że nierówne traktowanie wyznawców różnych religii dostrzega odpowiednio 71,2% i 49,1% z nich. O ile z przekonaniem, że polskie państwo dobrze chroni prawa osób wierzących zgadzają się zarówno uczniowie podważający realizację zasady neutralności światopoglądowej przez państwo jak i ci, którzy nie mają w tym względzie zastrzeżeń (odpowiednio 71,4% i 68,3%), o tyle ze stwierdzeniem, że państwo dobrze chroni prawa osób niewierzących zgadza się odpowiednio 33,6% i 46,6% z nich.

Ocena realizacji zasady neutralności światopoglądowej przez państwo zależy od identyfikacji religijnej, a co za tym idzie od osobistego stosunku do wiary i praktyk religijnych, a pośrednio jest powiązana z praktykami religijnymi rodziców. Jak wynika z analiz wartości średnich na skali stosunkowo najlepiej respektowanie zasady neutralności światopoglądowej oceniają uczniowie identyfikujący z religią katolicką, określający się jako wierzący lub głęboko wierzący, uczestniczący raz w tygodniu w praktykach religijnych oraz pochodzący z domów, w których praktykują rodzice. Najbardziej niezadowoleni w tym względzie są uczniowie nieutożsamiający się z żadną religią, niewierzący, nieuczestniczący w praktykach religijnych, pochodzący z domów, w których się nie praktykuje.

Jak oceniasz, w jakim stopniu zapisana w konstytucji zasada neutralności światopoglądowej państwa jest w Polsce realizowana w praktyce? Średnia na skali 1 (zasada neutralności światopoglądowej w ogóle nie jest realizowana) – 7 (zasada neutralności światopoglądowej jest w pełni realizowana)

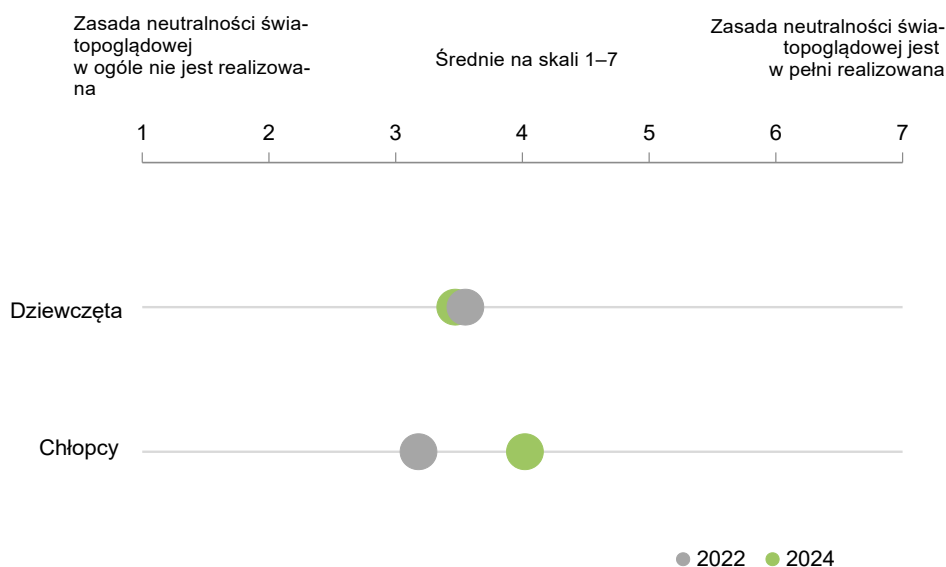

Spośród cech społeczno-demograficznych opinie o realizacji w praktyce zasady neutralności światopoglądowej państwa różnicuje płeć. Chłopcy znacząco lepiej niż dziewczęta oceniają przestrzeganie w Polsce tej zasady. O ile blisko połowa dziewcząt (47,6%) skłania się do przekonania o niespospektowaniu zasady neutralności światopoglądowej państwa (przeciwne go zdania jest tylko co piąta ankietowana), o tyle wśród chłopców przeważa nieco odmienne przekonanie – o przestrzeganiu tej zasady mówi 36,3% z nich, o jej nieprzestrzeganiu – 30,7%. Średnia na skali 1–7 w przypadku chłopców wynosi – 4,02, zaś w przypadku dziewcząt – 3,47). Co ciekawe, o ile opinie chłopców na temat realizacji zasady neutralności światopoglądowej państwa wyraźnie się polepszyły od roku 2022, o tyle oceny dziewcząt są zbliżone do tych sprzed dwóch lat.

WYKRES 52

Jak oceniasz, w jakim stopniu zapisana w konstytucji zasada neutralności światopoglądowej państwa jest w Polsce realizowana w praktyce?

Średnia na skali 1 (zasada neutralności światopoglądowej w ogóle nie jest realizowana) – 7 (zasada neutralności światopoglądowej jest w pełni realizowana)

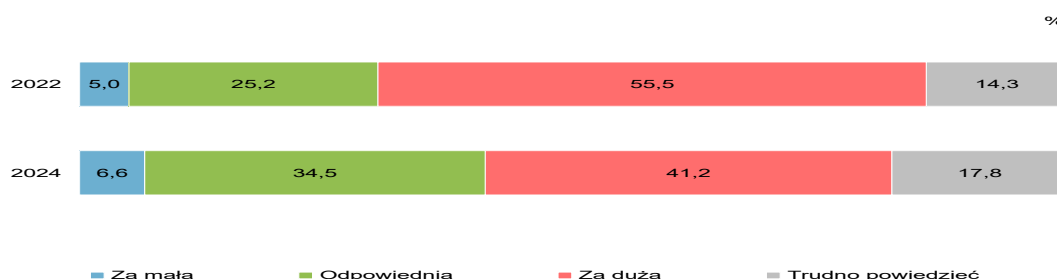
Ocena realizacji zasady neutralności światopoglądowej przez państwo wiąże się z postrzeganiem obecności Kościoła w sferze publicznej.

7.2. OBECNOŚĆ KOŚCIOŁA W SFERZE PUBLICZNEJ

W ciągu ostatnich dwóch lat postrzegany udział Kościoła w życiu publicznym zmniejszył się, nadal jednak w przeważającej mierze jest on oceniany jako nadmierny. W opinii ponad dwóch piątych badanych (41,2%) obecność Kościoła katolickiego w życiu publicznym jest zbyt duża. Pozostali sądzą na ogół, że udział Kościoła w życiu publicznym jest odpowiedni (34,5%), a jedynie stosunkowo niewielka grupa (6,6%) postrzega go jako zbyt mały.

WYKRES 53

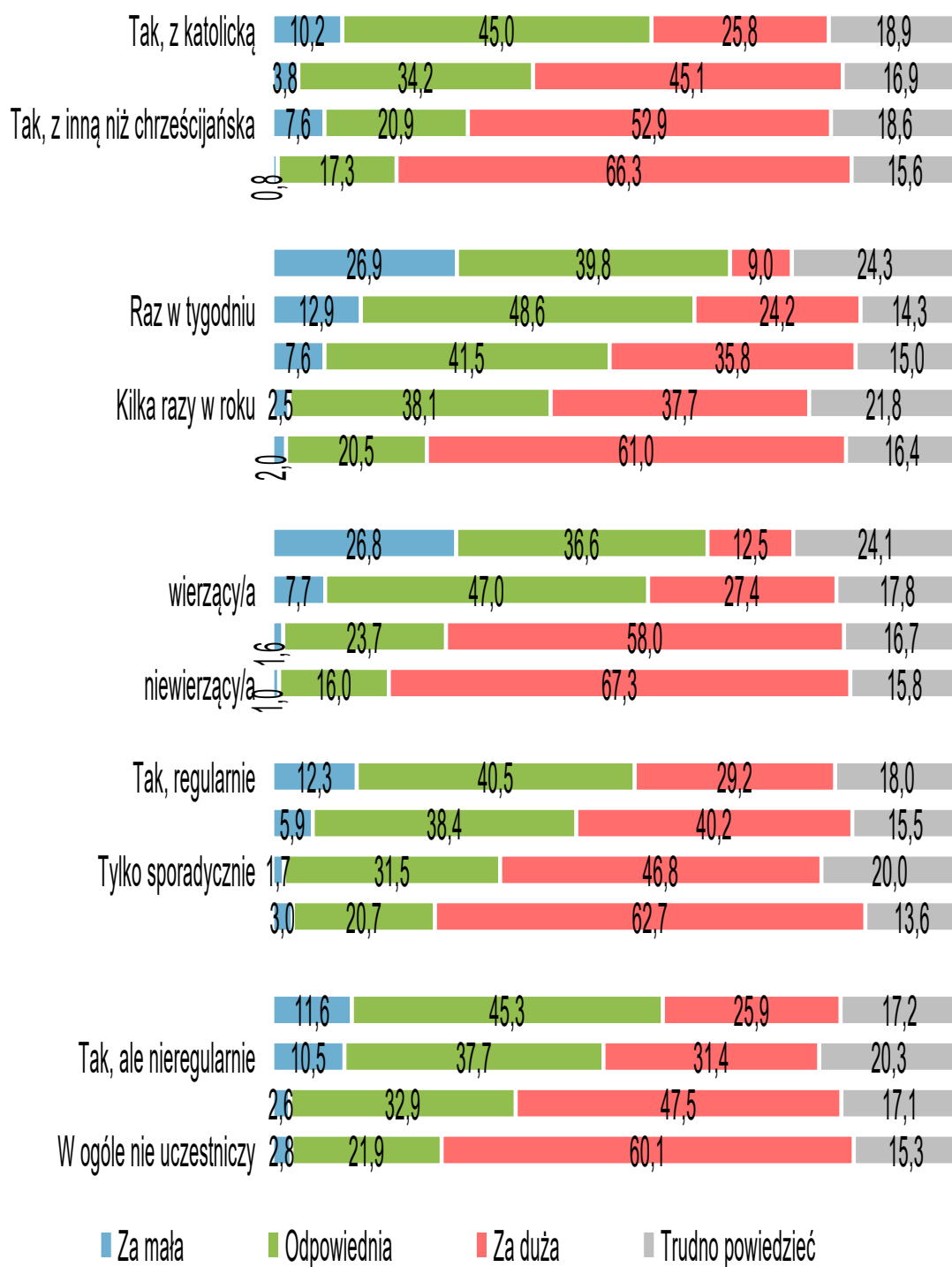
Czy Twoim zdaniem, obecność Kościoła katolickiego w życiu publicznym w Polsce jest obecnie:

Jak wynika z analiz opinii w tej kwestii zależą przede wszystkim od osobistej wiary, identyfikacji religijnej oraz częstości praktyk religijnych. Zbyt dużą obecność Kościoła w życiu publicznym najczęściej konstatują osoby niewierzące (67,3%) lub niezdecydowane w kwestii wiary (58,0%), nieidentyfikujące się z żadną religią (66,3%) lub identyfikujące się z inną religią niż chrześcijańska (52,9%) oraz niepraktykujące (61,0%). Warto zwrócić uwagę, że również w grupie uczniów określających się jako katolicy częstszy jest pogląd o zbyt dużym niż przekonanie o zbyt małym udziale Kościoła w życiu publicznym (odpowiednio 25,8 % i 10,2%). O zbyt małej obecności Kościoła w życiu publicznym stosunkowo najczęściej mówią uczniowie praktykujący kilka razy w tygodniu (26,9%) oraz określający się jako głęboko wierzący (26,8%).

Osobista wiara i religijność uczniów wiążą się z religijnością rodziców, stąd też widoczna zależność między postrzeganiem udziału Kościoła w życiu publicznym a praktykami religijnymi rodziców. Uczniowie, których rodzice nie praktykują, szczególnie często krytykują nadmierną obecność Kościoła w sferze publicznej.

Czy Twoim zdaniem, obecność Kościoła katolickiego w życiu publicznym w Polsce jest obecnie:

Pewną rolę w opiniach w tej kwestii odgrywa także typ szkoły, do której uczęszczają uczniowie, miejsce zamieszkania oraz płeć. Przekonanie o zbyt dużym udziale Kościoła w życiu publicznej częściej niż przeciętnie wyrażają uczniowie mieszkający w dużych miastach (54,4%) oraz uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących (50,6%). Opinię tę częściej podzielają dziewczęta (45,8%) niż chłopcy (36,7%).

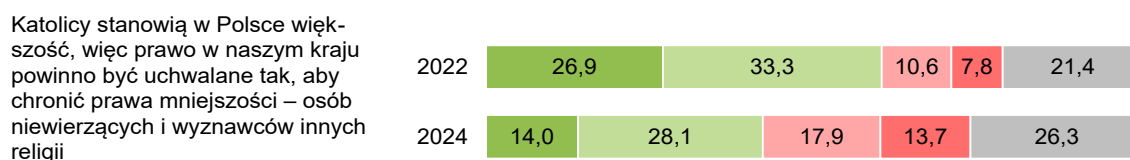
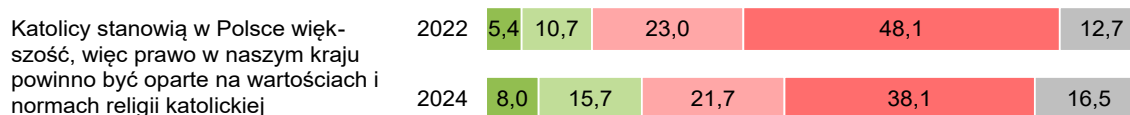
7.3. OPINIE NA TEMAT WPŁYWU KOŚCIOŁA NA STANOWIENIE PRAWA

W porównaniu z rokiem 2022 znacząco większa jest obecnie akceptacja pośredniego oddziaływania Kościoła na stanowione w Polsce prawo – przez wskazywanie zasad i wartości, na których powinno być ono ufundowane. Nadal jednak większość badanych (obecnie 59,8% wobec 71,1% w 2022 roku) kwestionuje pogląd, że prawo w Polsce powinno być oparte na wartościach i normach religii katolickiej. Przekonanie to podziela blisko co czwarty uczeń (23,7% wobec 16,1% poprzednio).

Od 2022 roku zdecydowanie zmalała wrażliwość na ochronę praw osób niewierzących oraz wyznawców innych religii. Z opinią, że prawo powinno być uchwalane w taki sposób, aby chronić prawa mniejszości – osób niewierzących i wyznawców innych religii, zgadza się obecnie 42,1% uczniów (wobec 60,2% w 2022 roku). Ochrona praw tych osób nie jest ważna dla jednej trzeciej ankietowanych (31,6%, wobec 18,4% poprzednio).

WYKRES 55

Ocena stwierdzeń dotyczących stanowienia prawa

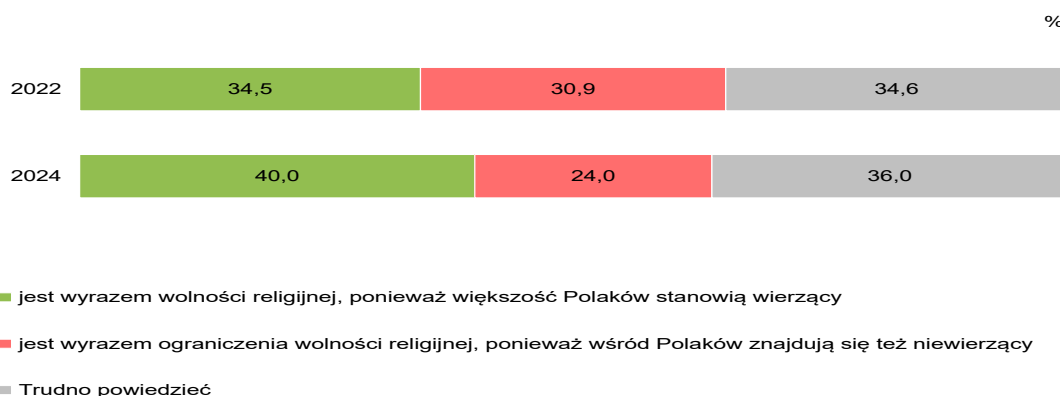

Opinie na temat stanowienia prawa w społeczeństwie, w którym większość to katolicy różnicują przede wszystkim identyfikacje dotyczące wiary i religii, zaś biorąc pod uwagę podstawowe charakterystyki społeczno –demograficzne - płeć i typ szkoły. Z opinią, że prawo w Polsce powinno opierać się na normach i wartościach religii katolickiej, zgadza się dwie trzecie uczniów określających się jako głęboko wierzący (65,0%) większość osób najbardziej religijnych - kilka razy w tygodniu biorących udział w praktykach religijnych (60,1%) oraz ponad dwie piąte praktykujących raz w tygodniu (41,6%). Za stanowieniem prawa w oparciu o normy i wartości katolicyzmu częściej niż przeciętnie opowiadają się też badani identyfikujący się jako katolicy (34,1%), choć blisko połowa z nich jest temu przeciwna (47,8%). Przekonanie, że normy i wartości katolickie powinny być fundamentem stanowionego w Polsce prawa, częściej podzielają chłopcy (30,2%) niż dziewczęta (17,2%). Stosunkowo wielu zwolenników oparcia prawa o katolickie normy i wartości jest wśród uczniów szkół branżowych (32,5%) oraz wśród biorących udział w badaniu uczniów prywatnych liceów ogólnokształcących (31,7%).

Potrzebę ochrony praw osób niewierzących i wyznawców innych niż katolicka religii w procesie stanowienia prawa najczęściej podkreślają osoby identyfikujące się z inną religią niż chrześcijaństwo (60,9%). Częściej zwracają na to uwagę dziewczęta (47,5%) niż chłopcy (36,6%), a biorąc pod uwagę typ szkoły – najczęściej uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących (47,6% z nich).

7.4. RELIGIJNA OPRAWA UROCZYSTOŚCI PAŃSTWOWYCH

Jednym z przejawów obecności Kościoła w życiu publicznym jest obecność rytuałów lub akcentów religijnych podczas państwowych uroczystości. W ciągu ostatnich dwóch lat przybyło osób traktujących obecność elementów religijnych na uroczystościach państwowych jako wyraz wolności religijnej (wzrost z 34,5% do 40,0%), a ubyło postrzegających ją jako ograniczenie wolności religijnej (spadek z 34,5% do 24,0%). Podobnie jak dwa lata temu duża część uczniów (obecnie 36,0%) nie ma w tej kwestii wyrobionego zdania.

Czy, Twoim zdaniem, obecność elementów religijnych na uroczystościach państwowych:

Opinie na ten temat różnicuje przede wszystkim stosunek do wiary i religii oraz identyfikacja religijna. Obecność elementów religijnych na uroczystościach państwowych jako ekspresję wolności religijnej najczęściej postrzegają osoby określające się jako głęboko wierzące (70,1%) lub wierzące (49,6%), praktykujące raz w tygodniu (59,3%) lub częściej (63,9%) oraz identyfikujące się jako katolicy (50,3%). Przeciwnie – jako ograniczenie wolności religijnej często odbierają to niewierzący (39,4%), wyznawcy innych religii niż chrześcijaństwo (49,9%), nieidentyfikujący się z żadną religią (34,2%) oraz nieuczestniczący w praktykach religijnych (33,1%).

Spśród cech społeczno-demograficznych opinie na ten temat znacząco różnicuje płeć. Chłopcy zdecydowanie częściej niż dziewczęta traktują obecność elementów religijnych podczas państwowych uroczystości jako wyraz wolności religijnej (odpowiednio 45,8% i 34,4%), aniżeli jej ograniczenie (odpowiednio 18,9% i 28,8%).

7.5. STOSUNEK DO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO I DUCHOWIEŃSTWA

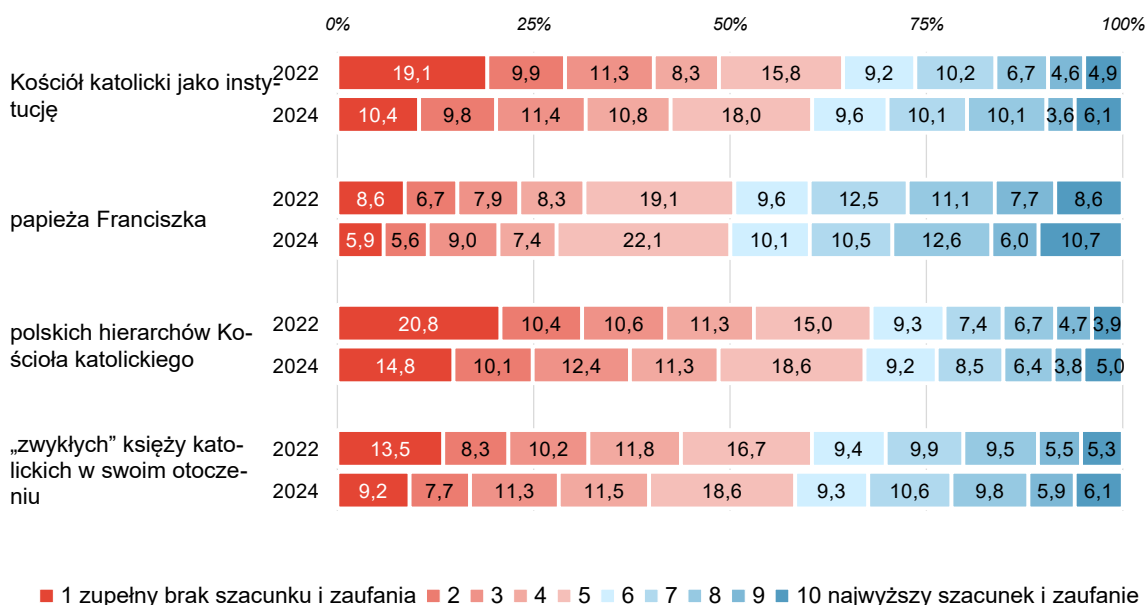
Stosunek uczniów do Kościoła i duchowieństwa można ogólnie scharakteryzować jako dość krytyczny. W ciągu ostatnich dwóch lat nastawienie młodych ludzi do Kościoła i duchownych niewiele się zmieniło, choć wszystkie odnotowane zmiany są *in plus*. Określając swoje nastawienie do Kościoła i duchowieństwa przy pomocy dziesięciostopniowej skali, respondenci częściej wybierali odpowiedzi świadczące o negatywnym niż pozytywnym postrzeganiu tej instytucji i jej przedstawicieli. Ogółem szacunek i zaufanie do Kościoła jako instytucji deklarowało około dwóch piątych badanych uczniów (39,5%), pozostali (60,4%) w mniej lub bardziej zdecydowany sposób wskazywali, że Kościół nie jest dla nich autorytetem,

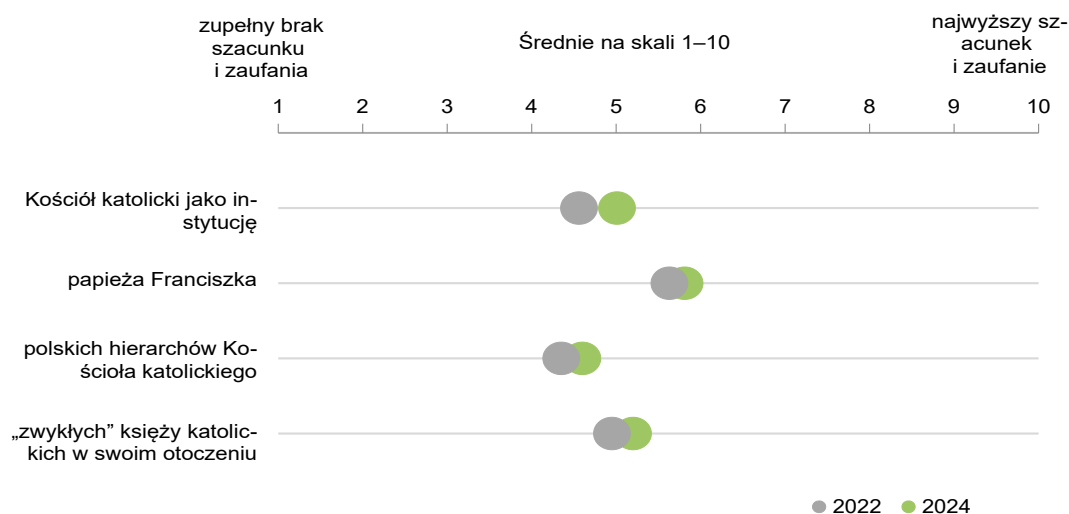
przy czym odpowiedzi blisko jednej dziesiątej (10,4%) można odczytywać jako całkowity brak zaufania i szacunku. Jeszcze nieco gorzej postrzegani są polscy hierarchowie Kościoła, do których szacunek i zaufanie deklarowało ogółem jedna trzecia badanych (32,9%), zaś większość (67,2%) wyrażała niski poziom zaufania i szacunku, w tym 14,8% miało całkowicie krytyczny stosunek. Lepiej niż hierarchów, choć także raczej krytycznie oceniano „zwykłych” księży – można powiedzieć, że stanowią oni autorytet dla nieco ponad dwóch piątych uczniów (41,7%), pozostałe 58,4% nie darzy ich większym szacunkiem i zaufaniem (w tym 9,2% wyraża całkowity brak zaufania i szacunku). Względnie najlepiej postrzegany jest papież Franciszek, którego tyle samo osób odbiera pozytywnie (50,0%), co negatywnie (50,0%).

Średnie ocen wymienionych osób i instytucji na skali potwierdzają raczej krytyczne nastawienie do Kościoła instytucjonalnego (5,01 na skali 1–10), hierarchów polskiego Kościoła (4,60), „zwykłych” księży w otoczeniu (5,20). Średnia w przypadku nastawienia do papieża Franciszka jest natomiast nieco powyżej środkowej wartości na skali (5,5) i wynosi 5,81. Wartości średnich potwierdzają niewielką poprawę postrzegania Kościoła instytucjonalnego i jego przedstawicieli.

WYKRES 57

Oceń, w jakim stopniu darzysz szacunkiem i zaufaniem:

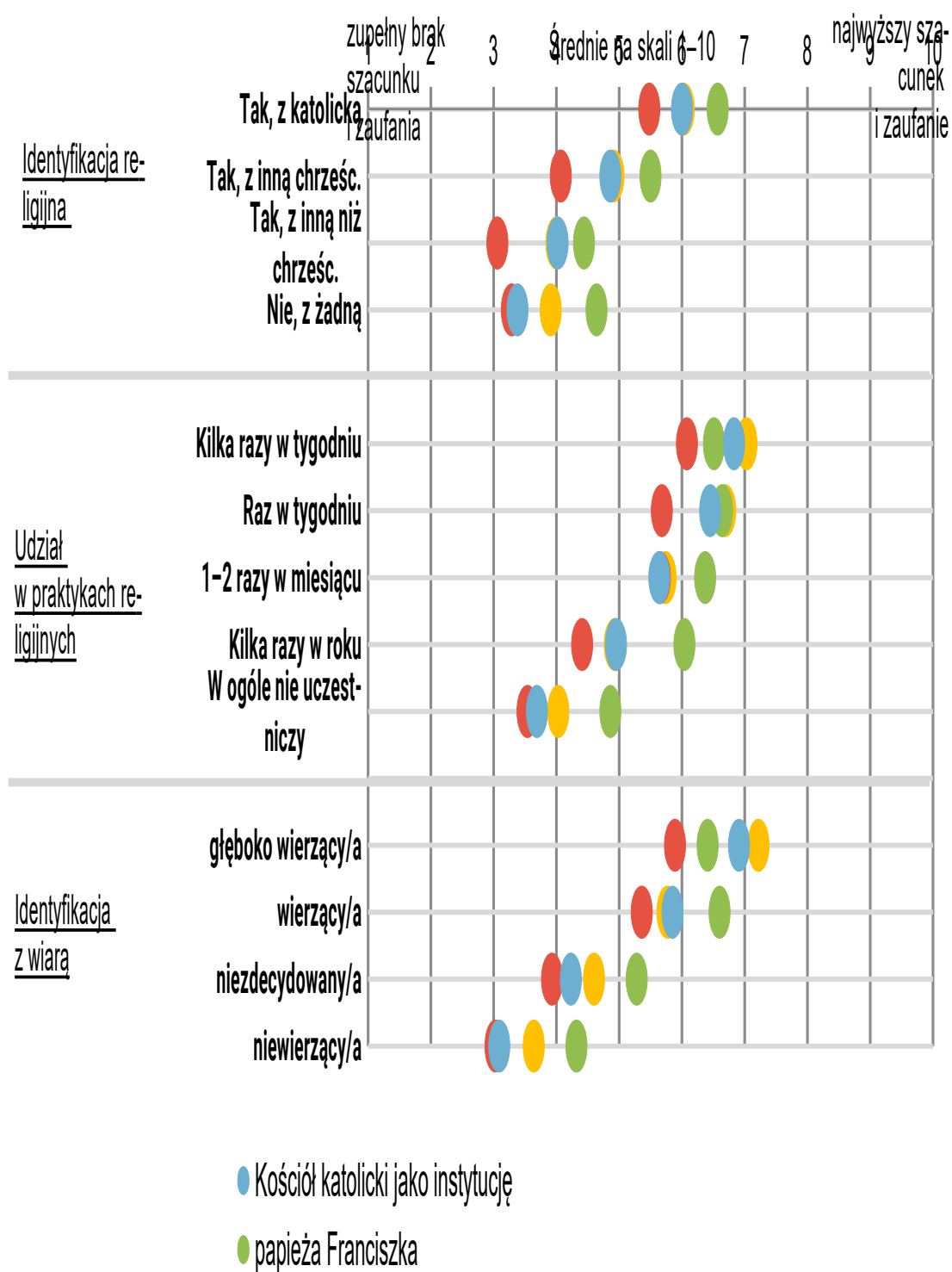

Oceń, w jakim stopniu darzysz szacunkiem i zaufaniem:

Stosunek do Kościoła i duchowieństwa znacząco różnicują wiara, praktyki religijne i identyfikacja religijna. Ogólnie rzecz biorąc bardziej pozytywnemu nastawieniu do Kościoła i duchownych sprzyja deklarowana wiara, częsty udział w praktykach religijnych oraz identyfikacja z religią katolicką. Najbardziej krytyczni są niewierzący, niepraktykujący oraz nieutożsamiający się z żadną religią lub identyfikujący się z inną religią niż chrześcijaństwo. Osobista wiara i religijność uczniów jest związana z postawami rodziców wobec religii. Stąd też praktyki religijne rodziców przekładają się stosunek uczniów do Kościoła i duchownych: deklarowany wobec nich szacunek i zaufanie.

Oceń, w jakim stopniu darzysz szacunkiem i zaufaniem

Średnie na skali 1 (zupełny brak szacunku i zaufania) – 10 (najwyższy szacunek i zaufanie)

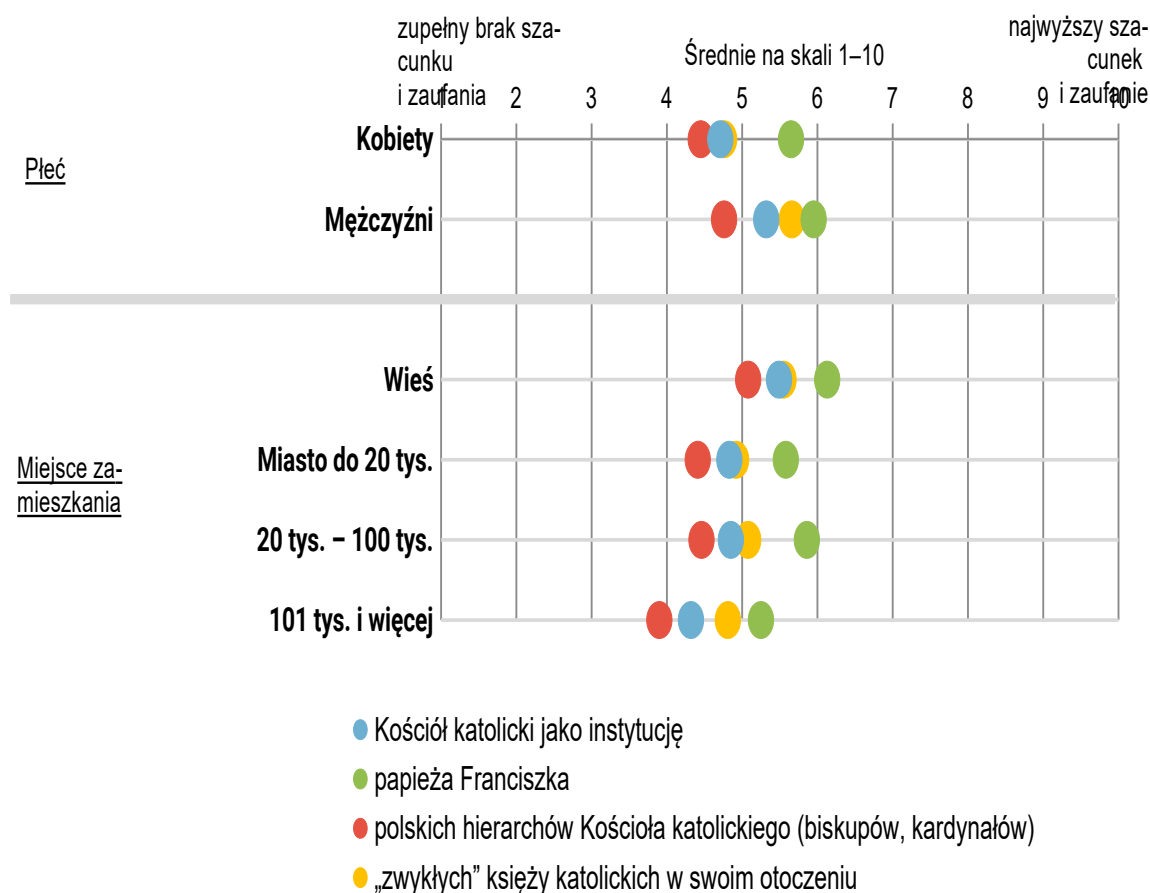

Biorąc pod uwagę inne cechy społeczno – demograficzne, największe znaczenie ma płeć oraz miejsce zamieszkania. Kościół i duchowni cieszą się znacząco większym autorytetem wśród chłopców niż wśród dziewcząt. Dotyczy to przede wszystkim całego Kościoła jako instytucji i „zwykłych” księży. Ponadto Kościół i duchowni spotykają się z większym szacunkiem i zaufaniem na wsi niż w miastach, szczególnie dużych: mających ponad 100 tys. mieszkańców.

WYKRES 60

Oceń, w jakim stopniu darzysz szacunkiem i zaufaniem

Średnie na skali 1 (zupełny brak szacunku i zaufania) – 10 (najwyższy szacunek i zaufanie)

8. WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

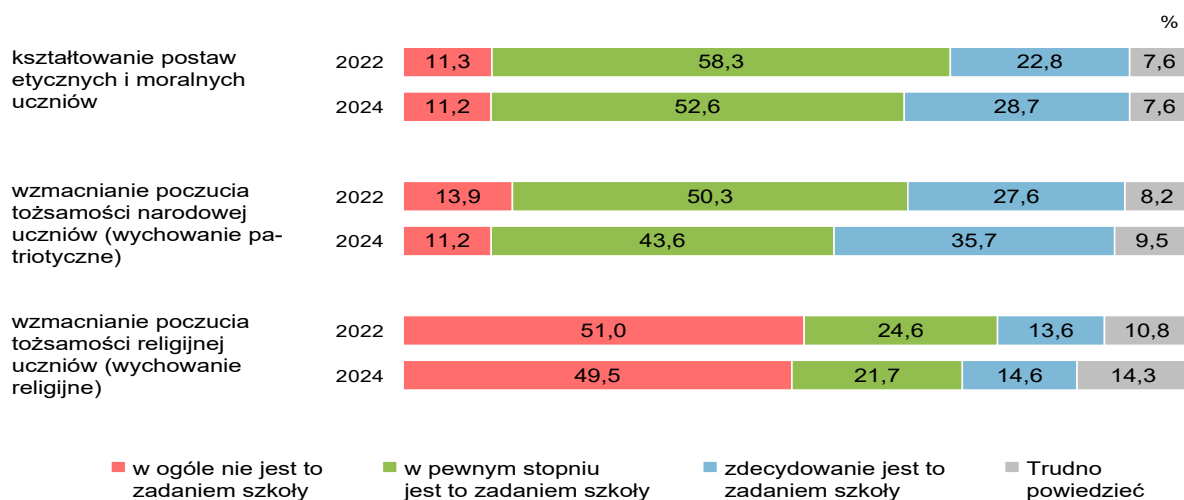
Poniższa część raportu poświęcona jest realizacji zasady wolności sumienia i wyznania w polskich szkołach. Omówione w niej zostały odpowiedzi ankietowanych na pytania dotyczące zadań, jakie stoją przed szkołami w dziedzinie kształtowania postaw moralnych czy poczucia tożsamości narodowej i religijnej uczniów, a także pytania o to, jak w praktyce realizuje się wolność religijna w szkołach badanych i czy dochodzi w nich do szykanowania uczniów ze względów światopoglądowych.

8.1. ZADANIA SZKOŁY

Ocenie uczniów poddano trzy obszary działalności szkoły, które mogłyby potencjalnie wchodzić w konflikt z zasadą wolnością sumienia i wyznania uczniów – kształtowanie postaw moralnych, wychowanie patriotyczne oraz wychowanie religijne – i zapytano ich, czy należą one ich zdaniem do jej zadań. Podobnie jak w pomiarze sprzed dwóch lat, zdecydowana większość badanych zgadza się, że przynajmniej w pewnym stopniu do zadań szkoły należy kształtowanie postaw etycznych uczniów (81,3% wobec 81,1% dwa lata temu przy nieco wyższym odsetku odpowiedzi zdecydowanych obecnie), a także wzmacnianie wśród nich poczucia tożsamości narodowej, czyli wychowanie patriotyczne (79,3% wobec 77,9% dwa lata temu przy znacząco wyższym odsetku odpowiedzi zdecydowanych obecnie). Głosy sprzeciwu przeważają natomiast w przypadku kwestii wzmacniania tożsamości religijnej uczniów, czyli wychowania religijnego – mniej więcej połowa młodych ludzi podziela pogląd, że ta kwestia w ogóle nie należy do zadań szkoły (49,5% wobec 51,0% dwa lata temu).

WYKRES 61

Czy zadaniem szkoły jest:

Kształtowanie postaw etycznych przez szkołę zdecydowanie popierają ponadprzeciętnie często uczniowie prywatnych liceów ogólnokształcących (36,8% wobec 19,9% w szkołach branżowych), regularnie praktykujący religijnie (43,8% wśród praktykujących kilka razy w tygodniu wobec 24,9% wśród niepraktykujących) oraz deklarujący głęboką wiarę (41,9% wobec 22,2% wśród niewierzących).

W przypadku zdecydowanego poparcia dla wychowania patriotycznego w szkole, wpływ tożsamości religijnej uczniów uwidacznia się jeszcze wyraźniej: poparcie realizacji tego celu w szkole jest tym większe, im częstsze deklarowane praktyki religijne i im głębsza wiara.

WYKRES 62

Czy zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej uczniów (wychowanie patriotyczne)?

Odsetki odpowiedzi „zdecydowanie jest to zadaniem szkoły” a udział w praktykach religijnych

Osobiste postawy uczniów w kwestii wiary i religijności najsilniej różnicują ich opinie w kwestii powinności szkoły wobec wychowania religijnego. Dominujące wśród ogółu badanych przekonanie, że wzmacnianie poczucia tożsamości religijnej uczniów nie należy do zadań szkoły jest szczególnie rozpowszechnione wśród niewierzących (70,1% wobec 23,4% wśród głęboko wierzących), w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych (65% wobec 20,5% wśród praktykujących kilka razy w tygodniu), a także nieidentyfikujących się z żadną religią (68,4% wobec 39,3% wśród identyfikujących się z katolicyzmem). Pewne znaczenie ma też w tym kontekście typ szkoły, do jakiej chodzą badani (wśród uczniów liceów publicznych sprzeciw wobec religijnego wychowania sięga 52,6% wobec 34,8% w szkołach branżowych) oraz jej lokalizacja – odsetek głosów sprzeciwu wynosi w największych miastach 55,8%, a na wsi już tylko 35%.

WYKRES 63

Czy zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości religijnej uczniów (wychowanie religijne)?

Odsetki odpowiedzi „w ogóle nie jest to zadaniem szkoły” a identyfikacja z wiarą

8.2. OCENA PRAKTYCZNEJ REALIZACJI WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA W SZKOLE

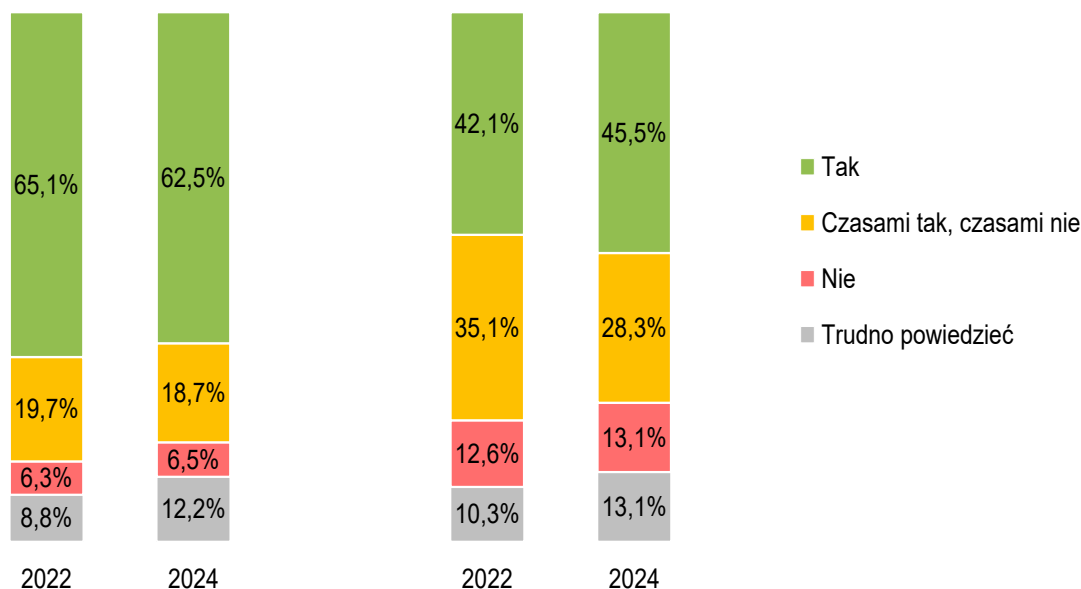
Tak jak dwa lata temu, większość uczniów (62,5% wobec 65,1% w 2022 roku) zgadza się ze stwierdzeniem, że w ich szkołach przestrzegana jest wolność sumienia i wyznania, a uczniowie wierzący i niewierzący traktowani są przez nauczycieli w równy sposób. Mniej zdecydowany jest stosunek badanych do stwierdzenia, wedle którego uczniowie w ich szkołach mają możliwość dyskusowania z nauczycielami na tematy światopoglądowe i religijne, a także swobodnego wyrażania swoich opinii w dyskusji. Co prawda przeważają odpowiedzi twierdzące (45,5% wobec 42,1% dwa lata temu), ale więcej niż co czwarty uczeń ocenia możliwość dyskusji z nauczycielami jako umiarkowaną (28,3% odpowiedzi „*czasami tak, czasami nie*”, spadek o niecałe 7 punktów względem 2022 roku); a blisko co ósmy (13,1% wobec 12,6% dwa lata temu) deklaruje, że nie ma możliwości dyskusowania z nauczycielami na tematy światopoglądowe i religijne, i swobodnego wyrażania swoich opinii w toku tych dyskusji.

WYKRES 64

Czy w Twojej szkole:

jest przestrzegana wolność sumienia i wyznania, a uczniowie wierzący i niewierzący traktowani są przez nauczycieli w równy sposób

uczniowie mają możliwość dyskusowania z nauczycielami na tematy światopoglądowe i religijne, i swobodnego wyrażania swoich opinii w toku tych dyskusji

Z deklaracji uczniów wynika, że przestrzeganie wolności sumienia ma najczęściej miejsce w publicznych liceach (70,4%), a możliwość swobodnej dyskusji światopoglądowej jest z kolei najpowszechniejsza w liceach prywatnych (53,9%). Szkoły branżowe wypadają najslabiej w obu tych wymiarach, ale ma to też częściowo związek z wyjątkowo wysokimi odsetkami odpowiedzi „trudno powiedzieć” wśród ich uczniów.

WYKRES 65

Czy w Twojej szkole:

jest przestrzegana wolność sumienia i wyznania, a uczniowie wierzący i niewierzący traktowani są przez nauczycieli w równy sposób

uczniowie mają możliwość dyskusowania z nauczycielami na tematy światopoglądowe i religijne, i swobodnego wyrażania swoich opinii w toku tych dyskusji

Odsetki odpowiedzi „Tak” a typ szkoły

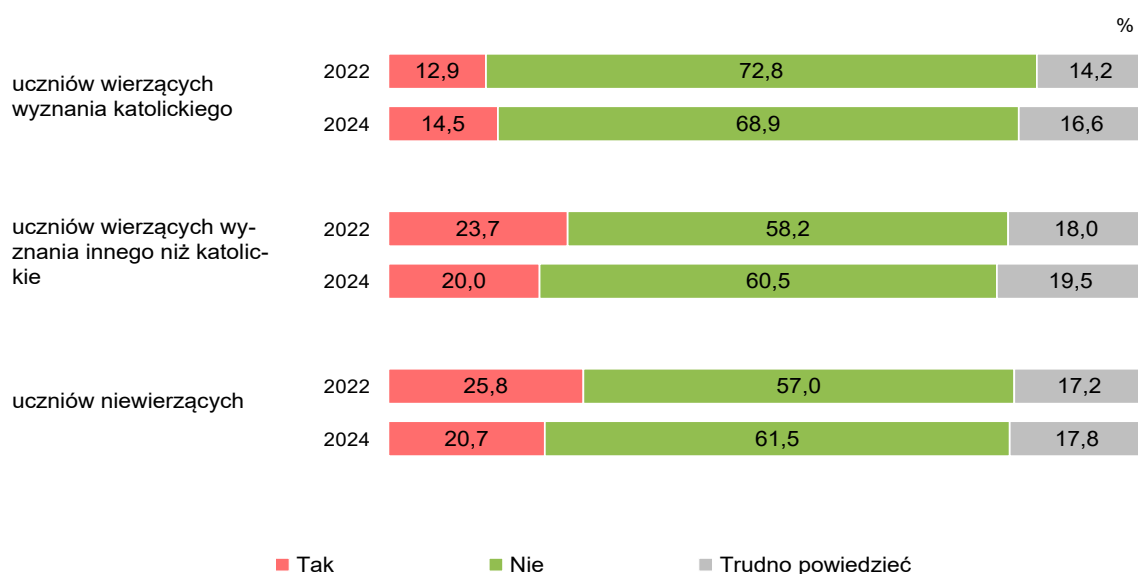

8.3. SZYKANY Z PRZYCZYN ŚWIATOPOGLĄDOWYCH

Większość badanych nigdy nie zetknęła się w toku swojej edukacji z przypadkami szykanowania uczniów z powodu światopoglądu. Deklaracje młodzieży wskazują, że jeśli takie sytuacje miały miejsce, to częściej dotyczyły uczniów niewierzących lub wyznania innego niż katolickie (odpowiednio 20,7% i 20%) niż katolików (14,5%). Warto przy tym zwrócić uwagę, że w porównaniu do pomiaru sprzed dwóch lat to właśnie odsetek szykan wobec katolików lekko wzrósł (o niecałe 2 punkty), a odsetki szykan wobec osób innego wyznania oraz niewierzących nieco zmaleły (w pierwszym przypadku o niecałe 4 punkty a w drugim o ponad 5 punktów).

WYKRES 66

Czy w toku swojej edukacji zetknąłeś(a) się ze zjawiskiem szykanowania z powodu wyznania lub jego braku:

Na przypadki szykanowania uczniów z powodu ich katolickiego wyznania ponadprzeciętnie często wskazują uczniowie prywatnych liceów (21,6% wobec 9,9% w publicznych liceach) oraz szkół położonych w mniejszych miejscowościach (23,7% w wiejskich szkołach wobec 13,2% w szkołach z największych miast), praktykujący kilka razy w tygodniu (aż 47,2% wobec 9,1% wśród w ogóle niepraktykujących) oraz deklarujący głęboką wiarę (35,9% wobec 8,2% wśród niewierzących). Co ciekawe, odpowiedzi takie pojawiają się częściej wśród uczniów niechrześcijańskiego wyznania (27,8%) lub niekatolickiego wyznania chrześcijańskiego

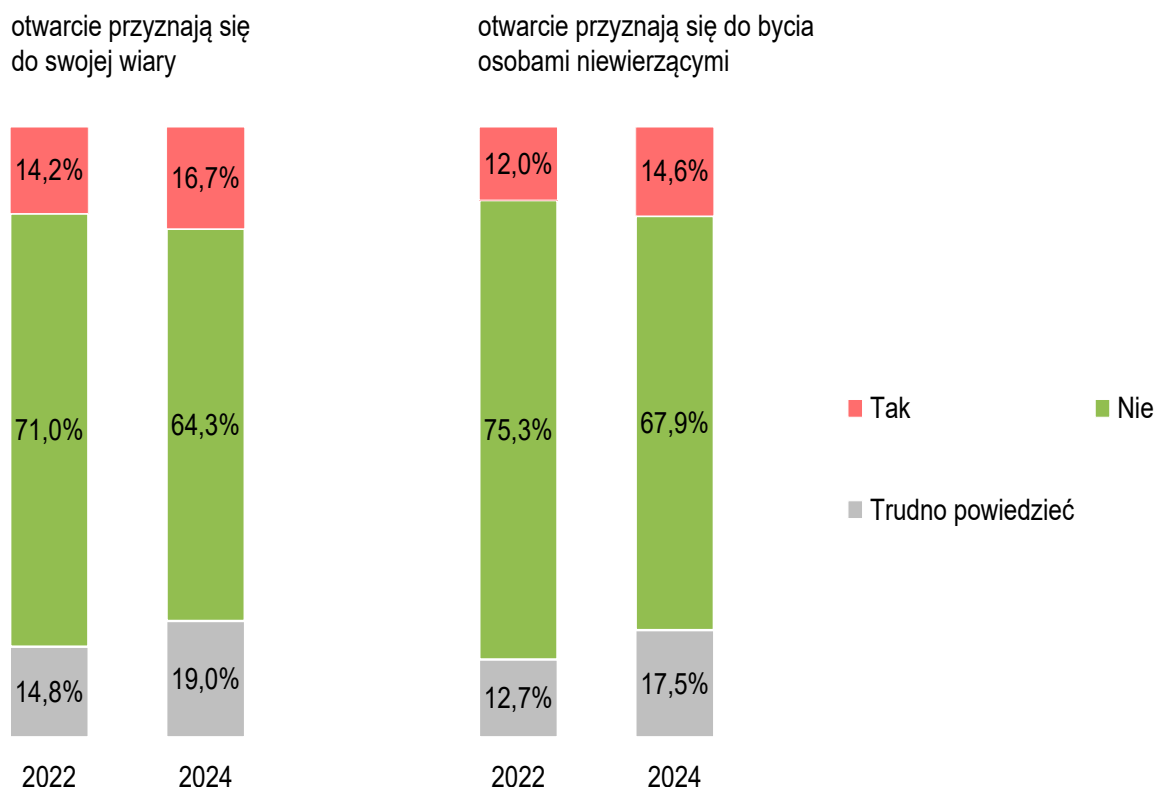
(19,3%) niż wśród samych katolików (16,6%). Ze względu na niską liczebność reprezentantów tych dwóch pierwszych grup w próbie należy podchodzić do tych wyników z pewną ostrożnością, ale warto zauważyć, że podobne wyniki uzyskaliśmy również dwa lata temu.

O zetknięciu się ze zjawiskiem szykanowania uczniów innego wyznania niż katolickie ponadprzeciętnie często wspominają znów uczniowie prywatnych liceów ogólnokształcących (25,7%), osoby identyfikujące się z religią niechrześcijańską (30,7%) lub niekatolickim wyznaniem chrześcijańskim (28,9%), a także niewierzący (26,8%).

Badanych zapytano również o to, czy w ich szkołach dochodzi do przypadków poniżania bądź ośmieszania uczniów otwarcie przyznających się do swojej wiary lub do bycia niewierzącymi. Rozkłady odpowiedzi na oba pytania są bardzo zbliżone i dominują w nich odpowiedzi przeczące (64,3% w pytaniu o poniżanie osób przyznających się otwarcie do swojej wiary i 67,9% w pytaniu o poniżanie osób otwarcie niewierzących). Odsetki te co prawda spadły o kilka punktów procentowych względem poprzedniego pomiaru (w pierwszym przypadku o 6,7 punktów a w drugim o 7,4 punktów), ale odbyło się to głównie za sprawą wzrostu odsetków odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

WYKRES 67

Czy w Twojej szkole zdarzają się sytuacje poniżania, ośmieszania, szykanowania przez uczniów tych kolegów /koleżanek, którzy/które:

Na przypadki poniżania uczniów otwarcie przyznających się do swojej wiary najczęściej wskazują badani uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu (43,6%), deklarujący głęboką wiarę (33,5%), a także identyfikujący się z niechrześcijańską religią (28,7%) lub niekatolickim wyznaniem chrześcijańskim (24,5%); występowanie takich sytuacji częściej w porównaniu z innymi potwierdzają uczniowie szkół branżowych (28,4%) oraz wiejskich (27,1%).

WYKRES 68

Czy w Twojej szkole zdarzają się sytuacje poniżania, ośmieszania, szykanowania przez uczniów tych kolegów /koleżanek, którzy/które otwarcie przyznają się do swojej wiary?

Z kolei na przypadki poniżania uczniów otwarcie niewierzących częściej wskazują uczniowie prywatnych liceów (28,9%) oraz szkół branżowych (27,5%), a także szkół położonych w mniejszych miejscowościach (27,8% w szkołach wiejskich), uczniowie identyfikujący się z niechrześcijańską religią (37,2%) oraz nieutożsamiający się z żadnym wyznaniem (28,2%), nieuczestniczący w praktykach religijnych (28,7%; przy czym warto zauważyć, że relatywnie wysoki odsetek takich odpowiedzi występuje również wśród praktykujących kilka razy w tygodniu – 23,1%) oraz niewierzący (31%).

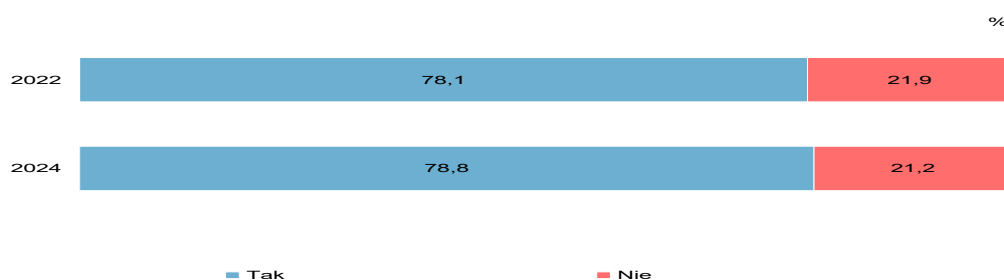
9. SYMBOLE I ELEMENTY RELIGIJNE W SZKOLE

9.1. KRZYŻ W SZKOLE

Niemal ośmiu na dziesięciu badanych (78,8%) – w zasadzie tyle samo, co przed dwoma laty – deklaruje, że w salach lekcyjnych w ich szkołach są krzyże, natomiast około jednej piątej (21,2%) wskazuje na ich brak.

WYKRES 69

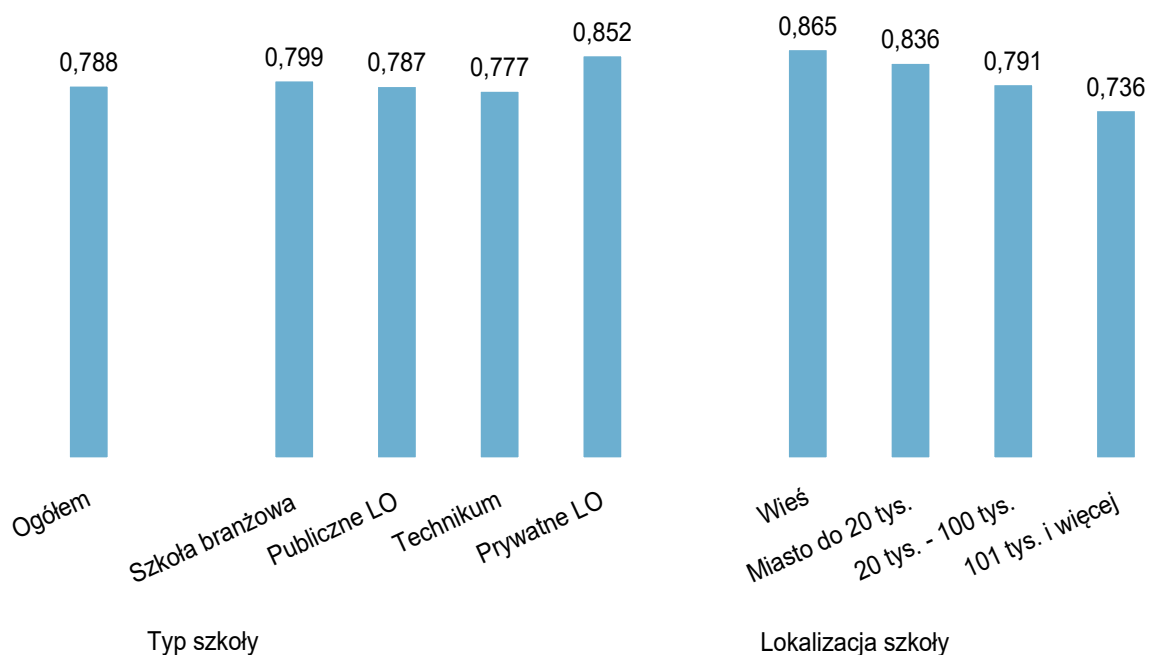
Czy w salach lekcyjnych w Twojej szkole jest obecny krzyż?

O obecności krzyży w salach lekcyjnych w swoich szkołach częściej niż przeciętnie mówią uczniowie prywatnych liceów ogólnokształcących oraz szkół ulokowanych na wsi i w małych miastach (poniżej 20 tysięcy ludności), natomiast nieco rzadziej uczący się w szkołach, które znajdują się w dużych miastach (101 tysięcy mieszkańców i więcej).

Czy w salach lekcyjnych w Twojej szkole jest obecny krzyż?

Odpowiedzi twierdzące

Jak uczniowie ostatnich klas szkół ponadpodstawowych zapatrują się na obecność krzyży w salach lekcyjnych? Znaczna większość badanych nie zgadza się z takimi hipotetycznymi argumentami zwolenników obecności krzyży w przestrzeni szkolnej, jak to, że ich brak jest wyrazem wrogości wobec religii i próbą eliminacji narodowego dziedzictwa (66,8% wobec 15,3% będących przeciwnego zdania), że narusza to prawa osób wierzących (67,0% wobec 16,1%) oraz że jest formą propagowania światopoglądu bezwyznaniowego (59,7% wobec 18,0%). Ponadto ze sprzeciwem połowy respondentów spotyka się również stwierdzenie, że obecność krzyży w salach lekcyjnych spełnia istotną funkcję edukacyjną (50,9% wobec 31,9% zgadzających się z tym). Ponad dwie piąte uczniów (44,8%) dezaprobuje przekonanie, że krzyże na placówkach edukacyjnych są wyrazem troski o dobro wspólne, natomiast zgadza się z tym około jednej trzeciej (34,8%). Mimo kontestowania na ogół powyższych argumentów uzasadniających umieszczanie krzyży w szkołach, więcej niż co drugi badany (56,3%) nie zgadza się z tym, że ich obecność w jakikolwiek sposób narusza wolność osób niewierzących lub wyznawców innych religii. Przeciwnego zdania jest w tej kwestii więcej niż co piąty (22,9%). Najbardziej podzielone, a jednocześnie najmniej skryształizowane (29,8% – „trudno powiedzieć”) są opinie o tym, czy krzyż w szkole narusza konstytucyjną zasadę neutralności światopoglądowej państwa; niemal jedna trzecia ankietowanych (30,0%) twierdzi, że tak, a dwie piąte (40,3%) – że nie.

WYKRES 71

W jakim stopniu zgadzasz się, bądź nie zgadzasz z następującymi stwierdzeniami?

Ogólnie rzecz biorąc, od poprzedniego pomiaru z 2022 roku zmniejszyło się nieco krytyczne nastawienie do obecności krzyży w szkołach, a przybyło osób nastawionych do tego przychylnie. Obecnie więcej badanych niż wówczas uważa, że brak krzyży w szkołach jest naruszeniem praw osób wierzących (wzrost o 7,1 p.), że jest to manifestacja wrogości wobec religii i próba eliminacji narodowego dziedzictwa religijnego (wzrost o 6,4 p.) oraz, że jest to propagowanie światopoglądu bezwyznaniowego (wzrost o 5,7 p.). Przybyło badanych zgadzających się, że obecność krzyży w szkole spełnia ważną funkcję edukacyjną (wzrost o 6,0 p.) i jest wyrazem troski o dobro wspólne (wzrost o 4,0 p.). Jednocześnie nieco ubyło uczniów, którzy postrzegają krzyże w szkołach jako coś, co narusza wolności osób niewierzących i wyznawców innych religii niechrześcijańskich (spadek o 4,5 p.) oraz uważających to za sprzeczne z konstytucyjną gwarancją neutralności światopoglądowej państwa (spadek o 4,6 p.).

Na podstawie odpowiedzi powyższe pytania utworzony został syntetyczny wskaźnik stosunku do obecności krzyży w szkołach. Prezentuje uśrednioną odpowiedź badanych na wszystkie siedem pytań łącznie na 4-punktowej skali (pominięto wskazania „trudno powiedzieć”), gdzie wartości bliższe 1 oznaczają stosunek przychylny, a bliższe 4 – nieprzychylny (dodatkowo środek skali – wartość 2,5 – określono jako stosunek ambiwalentny). Na tej podstawie można powiedzieć, że blisko jedna trzecia badanych (31,7%) raczej aprobuje obecność krzyża w szkole, około dwóch trzecich (65,4%) – raczej dezaprobuje, a trzech na stu (3,0%) zajmuje stanowisko ambiwalentne.

Odniesienie tych wartości do wyników sprzed dwóch lat potwierdza wcześniej opisane zmiany – stosunek uczniów do obecności krzyży w szkołach częściej jest przychylny (wzrost z 21,6% do 31,7%), a rzadziej krytyczny (spadek z 75,0% do 65,4%). Przy pomocy takiej syntetycznej miary sprawdzono, jak stosunek do umieszczania krzyży w szkołach różni się w poszczególnych podgrupach badanej populacji. Największy wpływ na opinię w omawianej kwestii ma udział respondenta w praktykach religijnych (powiązany z zaangażowaniem rodziców w tym względzie) i identyfikacja z wiarą. Najczęściej za obecnością krzyży w szkołach opowiadają się osoby uczestniczące w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu, a także – choć w mniejszej mierze – deklarujące głęboką wiarę. *In plus* wyróżniają się także uczniowie uczestniczący w praktykach religijnych co najmniej raz w miesiącu, ci, których rodzice regularnie uczestniczą w praktykach religijnych oraz badani określający się jako wierzący. Co zrozumiałe, częściej niż przeciętnie są to też ankietowani identyfikujący się z wiarą katolicką. Sprzeciwem wobec obecności krzyży w szkołach wyróżniają się z kolei przede wszystkim osoby niewierzące lub niezdecydowane w tej sprawie, nieidentyfikujące się z żadną wiarą lub wiarą inną niż chrześcijaństwo, nieangażujące się

w praktyki religijne lub praktykujące sporadycznie, a także te, których rodzice nie praktykują religijnie (lub robią to sporadycznie).

Jeśli chodzi o inne niż religijne czynniki kształtujące opinie w tej sprawie, można zauważyć, że bardziej przychylnym nastawieniem do obecności krzyży w salach lekcyjnych wykazują się uczniowie szkół branżowych i prywatnych liceów ogólnokształcących, mieszczących się na wsi (i ci respondenci, którzy mieszkają na wsi). Po przeciwnej stronie natomiast częściej są uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących, mieszkańcy dużych miast (powyżej 100 000 ludności), jak również, co z tym powiązane, osoby, których szkoły ulokowane są w dużych miastach. Pewną rolę w tym względzie odgrywa płeć uczniów – dziewczęta są bardziej krytyczne wobec obecności krzyży w klasach lekcyjnych niż chłopcy.

Tab. 3

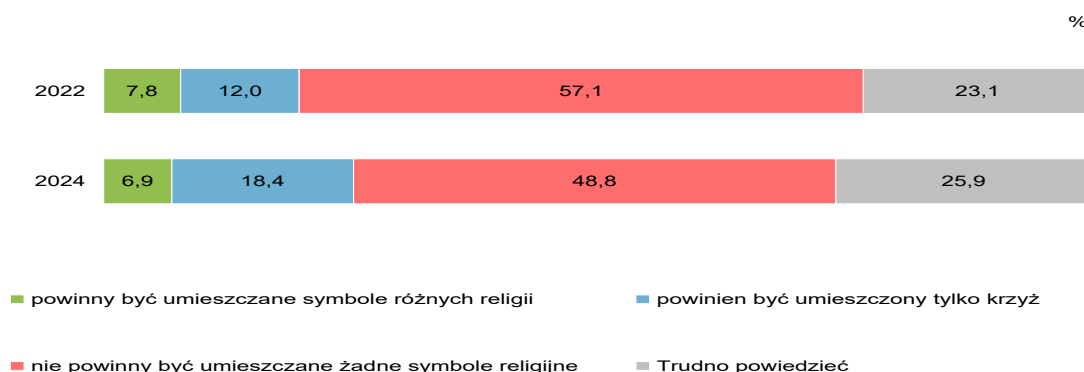
		Postawy wobec krzyża w szkole			
		Za	Przeciw	Ambiwalentna	Średnia na skali od 1 do 4
		%	%	%	
Ogółem		31,7	65,4	3,0	2,78
Płeć	Kobiety	25,9	70,8	3,3	2,91
	Mężczyźni	37,8	59,6	2,6	2,64
Typ szkoły	Szkoła branżowa	44,0	51,4	4,6	2,59
	Publiczne LO	24,1	73,3	2,6	2,93
	Technikum	35,3	62,3	2,4	2,68
	Prywatne LO	40,0	53,3	6,7	2,70
Miejsce zamieszkania	Wieś	39,8	57,6	2,6	2,64
	Miasto do 20 tys.	31,1	65,0	3,8	2,77
	20 tys. – 100 tys.	25,9	71,1	2,9	2,87
	101 tys. i więcej	21,5	75,4	3,1	2,97
Lokalizacja szkoły	Wieś	53,8	46,2	0,0	2,40
	Miasto do 20 tys.	35,6	60,6	3,9	2,67
	20 tys. – 100 tys.	30,2	66,5	3,3	2,82
	101 tys. i więcej	26,3	71,1	2,6	2,88
Identyfikacja religijna	Tak, z katolicką	46,8	49,7	3,5	2,50
	Tak, z inną chrześcijańską	34,1	61,4	4,5	2,67
	Tak, z inną niż chrześcijańską	22,9	74,3	2,9	3,05
	Nie, z żadną	4,80	93,6	1,6	3,28
Udział w praktykach religijnych	Kilka razy w tygodniu	83,3	15,2	1,5	1,98
	Raz w tygodniu	53,0	44,4	2,5	2,36
	1–2 razy w miesiącu	41,2	55,3	3,5	2,63
	Kilka razy w roku	29,4	65,9	4,8	2,80
	W ogóle nie uczestniczy	8,70	89,4	1,9	3,20
Identyfikacja z wiarą	głęboko wierzący/a	79,6	18,5	1,9	1,97
	wierzący/a	42,4	53,5	4,1	2,56
	niezdecydowany/a	13,2	83,6	3,2	3,09
	niewierzący/a	5,9	93,7	0,5	3,32
Praktyki religijne matka	Tak, regularnie	49,8	47,7	2,5	2,45
	Tak, ale nieregularnie	31,8	63,6	4,6	2,77
	Tylko sporadycznie	19,6	76,4	4,0	2,97
	W ogóle nie uczestniczy	10,3	89,2	0,5	3,21
Praktyki religijne ojciec	Tak, regularnie	52,8	44,9	2,3	2,40
	Tak, ale nieregularnie	39,3	55,3	5,3	2,60
	Tylko sporadycznie	21,1	74,9	4,0	2,96
	W ogóle nie uczestniczy	11,9	87,8	0,4	3,17

Ogólnie rzecz biorąc, badani prezentują krytyczny – chociaż nieco mniej niż przed dwoma laty – stosunek do obecności symboliki religijnej w szkole, jeśli uczęszczają do niej osoby różnych wyznań i niewierzący. Blisko połowa z nich (48,8%) uważa, że w takiej sytuacji w klasach nie powinny być umieszczane żadne symbole religijne. Niemal jedna piąta (18,4%) jest zdania, że powinien być zawieszany wyłącznie krzyż, natomiast najmniej osób (6,9%) opowiada się za obecnością symboli różnych religii. Od poprzedniego pomiaru ubyło osób, które uważają, że

przestrzeń szkolna, w której przebywają uczniowie różnych wyznań i niewierzący, powinna być pozbawiona symboliki religijnej (spadek o 8,3 p.), a przybyło tych, którzy uważają, że powinny być w niej krzyże (wzrost o 6,4 p.).

WYKRES 72

Jak sądzisz – jeśli w danej szkole uczą się uczniowie różnych wyznań oraz niewierzący, to czy w klasach:

W większości analizowanych podgrup przeważa przekonanie, że w klasach nie powinny być umieszczane symbole religijne. Zauważalnie częściej niż inni deklarują je badani niewierzący (79,8%) lub co do tego niezdecydowani (62,1%), nieidentyfikujący się z żadną wiarą (74,7%), nieangażujący się w praktyki religijne (68,0%), osoby, których rodzice nie praktykują religijnie (matki – 73,5%, ojcowie – 67,4%) lub uczestniczą w praktykach religijnych sporadycznie (odpowiednio 57,7% i 59,5%). Ponadto wyróżniają się pod tym względem uczniowie z publicznych (55,4%) i prywatnych (55,6%) liceów ogólnokształcących oraz mieszkańcy średnich (od 20 tysięcy do 100 tysięcy – 56,8%) i dużych miast (58,3%). Za szkołą bez symboli religijnych w większej mierze opowiadają się dziewczęta niż chłopcy (54,5% wobec 42,9%).

Przekonanie, że niezależnie od identyfikacji religijnej uczniów w klasach powinien być umieszczany wyłącznie krzyż, jest w większym niż przeciętnie stopniu podzielane przez osoby uczestniczące w praktykach religijnych kilkakrotnie w tygodniu (43,9%), a także – choć w mniejszej mierze – praktykujące raz w tygodniu (29,3%) lub nie rzadziej niż raz w miesiącu (26,0%), identyfikujące się z katolicyzmem (26,3%) lub inną religią chrześcijańską (25,5%), głęboko wierzące (40,5 %) lub – rzadziej – po prostu wierzące (25,3%) oraz takie, których rodzice regularnie uczestniczą w praktykach religijnych (ojcowie – 31,0%, matki – 30,0%). W relatywnie większym stopniu dotyczy to także uczniów niż uczennic (25,3% wobec 11,7%) oraz uczęszczających do szkół wiejskich (29,1%) i źle oceniających własne warunki materialne (29,4%).

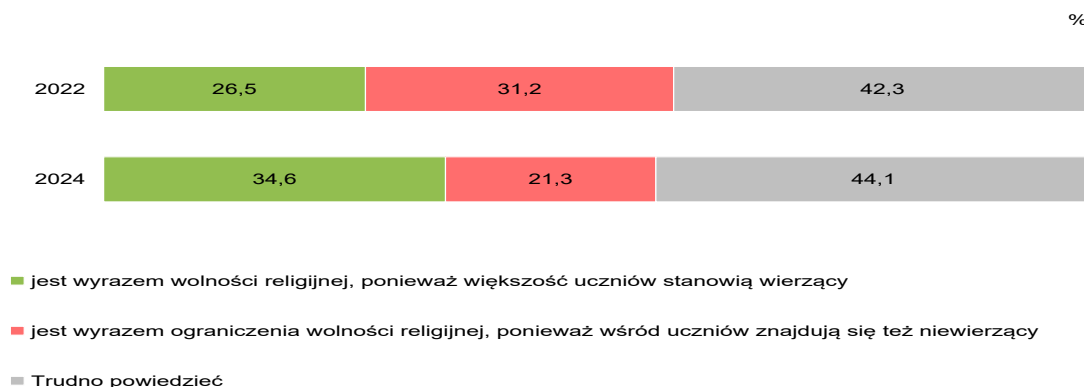
Za zróżnicowaniem symboliki religijnej w tego typu szkołach nieco częściej niż przeciętnie opowiadają się badani identyfikujący się z religią inną niż chrześcijaństwo (12,7%) i najbardziej zaangażowani w praktyki religijne (12,0%).

9.2. RELIGIJNA OPRAWA UROCZYSTOŚCI SZKOLNYCH

Opinie o obecności elementów religijnych na uroczystościach szkolnych są zróżnicowane, a dodatkowo znaczny odsetek badanych (44,1%) nie ma na ten temat wyrobionego zdania. Ponad jedna trzecia uczniów (34,6%) uważa, że elementy religijne w trakcie uroczystości organizowanych w szkole są wyrazem wolności religijnej wychodząc z założenia, że większość stanowią osoby wierzące. Z kolei jedna piąta (21,3%) postrzega to jako ograniczenie wolności, ponieważ wśród uczniów są również osoby niewierzące. Można zauważyć, że na przestrzeni ostatnich dwóch lat popularność tych opinii uległa odwróceniu: przybyło (o 8,1 p.) uważających, że jest to wyraz wolności religijnej, co sprawiło, że ten pogląd teraz przeważa, a ubyło (o 9,9 p.) twierdzących, że jest to jej ograniczenie.

WYKRES 73

Czy, Twoim zdaniem, obecność elementów religijnych na uroczystościach szkolnych:

Przekonanie, że obecność takich elementów na uroczystościach szkolnych jest wyrazem wolności religijnej w mniejszym lub większym stopniu przeważa nad przeciwną opinią wśród osób uczestniczących w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu (70,5% wobec 2,5% twierdzących, że to ograniczenie wolności), raz w tygodniu (53,2% wobec 11,8%), głęboko wierzących (66,1% wobec 3,9%) lub po prostu wierzących (42,8% wobec 12,1%), deklarujących regularne praktyki religijne ojca lub matki (odpowiednio: 52,7% wobec 11,8% i 51,0% wobec 13,3%), identyfikujących się z religią katolicką (46,9% wobec 12,1%), a poza

tym wśród uczniów prywatnych liceów ogólnokształcących (42,9% wobec 14,9%) i szkół ulokowanych na wsi (38,7% wobec 15,3%). Jest to również opinia bardziej charakterystyczna dla chłopców (42,1% wobec 16,8% dziewcząt). Przeciwnie stanowisko, akcentujące problem ograniczania w ten sposób wolności religijnej, przeważa wśród osób identyfikujących się z inną religią niż chrześcijaństwo (52,6% wobec 15,2%) lub nieidentyfikujących się z żadną religią (36,4% wobec 14,1%), niewierzących (39,2% wobec 12,8%) lub co do tego niezdecydowanych (31,5% wobec 24,5%), nieuczestniczących w praktykach religijnych (33,5% wobec 17,6%) oraz wśród respondentów mających niepraktykujących rodziców (w przypadku matki – 32,7% wobec 15,8%, a ojca – 30,7% wobec 17,5%), jak również wśród ankietowanych z prywatnych liceów ogólnokształcących (49,1% wobec 16,4%). Jest też relatywnie częste wśród uczennic (25,3% wobec 27,6% wyrażających przeciwną opinię) i mieszkańców dużych miast (29,2% wobec 30,2%).

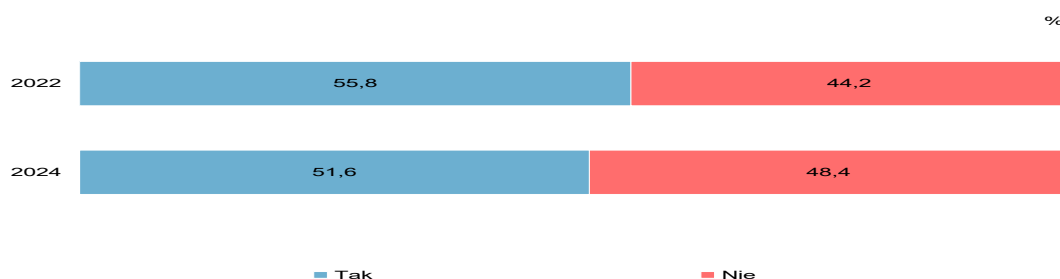
10. KATECHEZA SZKOLNA

10.1. UDZIAŁ W SZKOLNEJ KATECHEZIE

Uczestnictwo w lekcjach religii w szkole deklaruje 51,6% uczniów, a odsetek osób, które nie biorą udziału w tych lekcjach jest tylko niewiele niższy (48,4%). W porównaniu do 2022 roku liczba uczniów uczestniczących w lekcjach religii w szkole się zmniejszyła (z 55,8%), wzrósł zaś udział osób deklarujących, że nie chodzą na religię (z 44,2%).

WYKRES 74

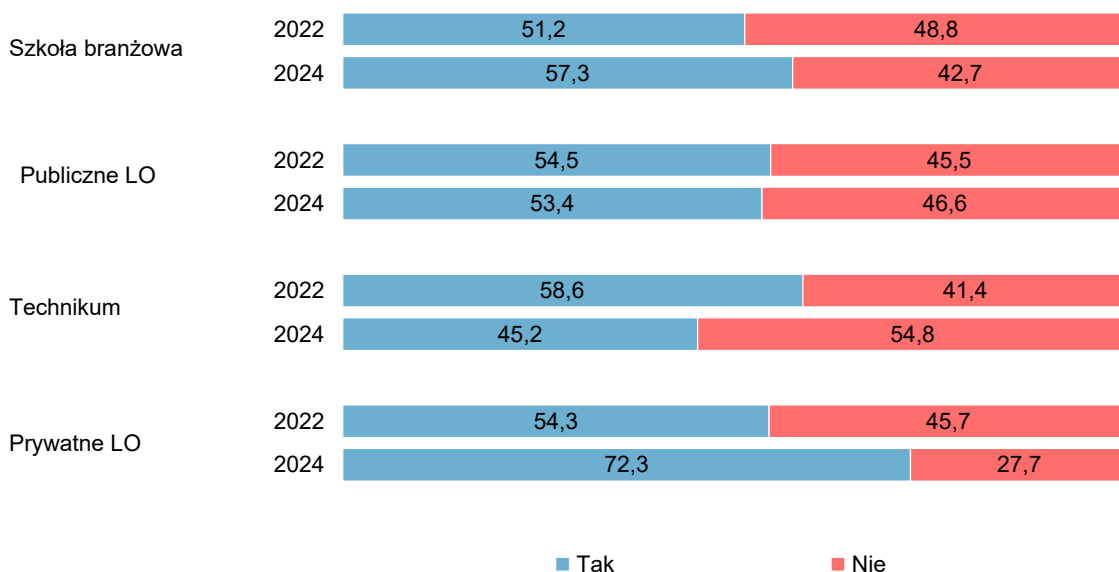
Czy obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole?

Typ szkoły w większym stopniu niż dwa lata temu różnicuje omawianą kwestię: największy udział uczniów w lekcjach religii notujemy w prywatnych liceach ogólnokształcących (72,3%), a najniższy – w technikach (45,2%).

Poprzednio we wszystkich typach szkół na lekcje religii uczęszczało między 50% a 60% uczniów. Znacząca zmiana nastąpiła w technikach – w 2022 roku obserwowaliśmy w nich najwyższy udział chodzących na lekcje religii (58,6%), podczas gdy dwa lata później w tym typie szkół najmniej uczniów bierze w nich udział. W szkołach branżowych oraz prywatnych liceach ogólnokształcących odsetek uczestników lekcji religii jest wyższy niż w poprzednim pomiarze, a w publicznych LO – najbardziej zbliżony do odnotowanego w 2022 roku.

WYKRES 75

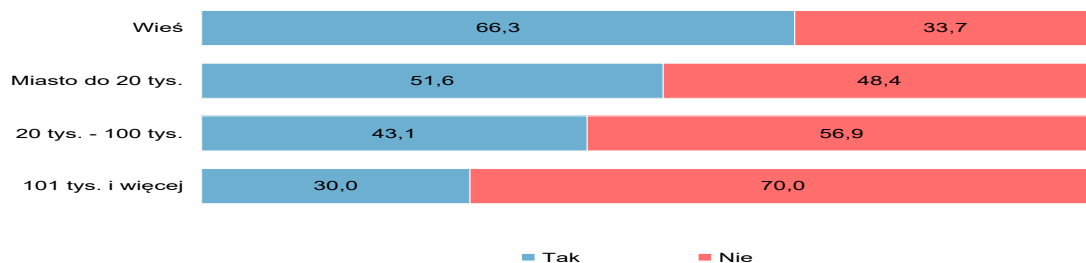
Czy obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole?Typ szkoły

W jeszcze większym stopniu na uczestnictwo w lekcjach religii wpływa wielkość miejsca zamieszkania badanych oraz lokalizacji szkoły. Im mniejsza jest miejscowość, w której mieszka uczeń, tym większy odsetek uczestniczy w lekcjach religii. Wśród badanych mieszkających na wsi dwie trzecie (66,3%) chodzi na religię w szkole, zaś w gronie osób mieszkających w miastach powyżej 100 tys. ludności ten odsetek wynosi mniej niż jedną trzecią (30,0%). Wyniki te są bardzo podobne do odnotowanych w 2022 roku.

WYKRES 76

Czy obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole?Miejsca zamieszkania

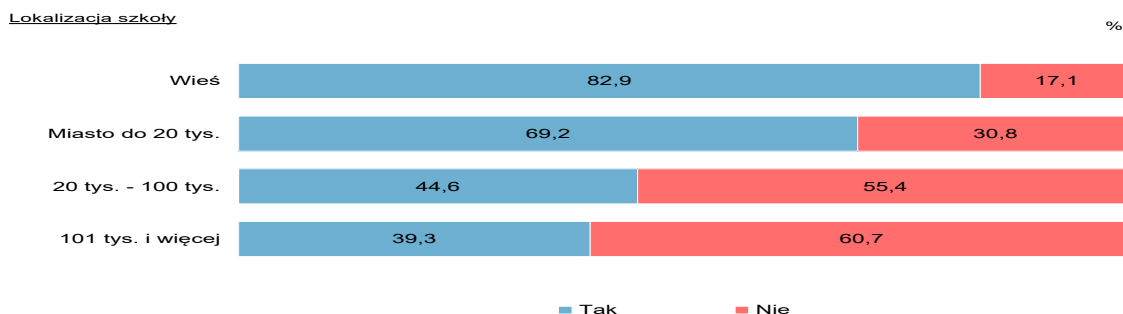
%

W porównaniu z poprzednim pomiarem wzrosło uczestniczenie w lekcjach religii w szkołach zlokalizowanych na wsi (z 67,3% do 82,9%), natomiast zmalał udział uczniów biorących udział w tych lekcjach w miastach do 20 tys. ludności (z 87,9% do 69,2%). Podobnie jak dwa lata temu, najmniejszy odsetek uczestniczących w religii jest w szkołach zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. ludności (39,3%).

WYKRES 77

Czy obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole?

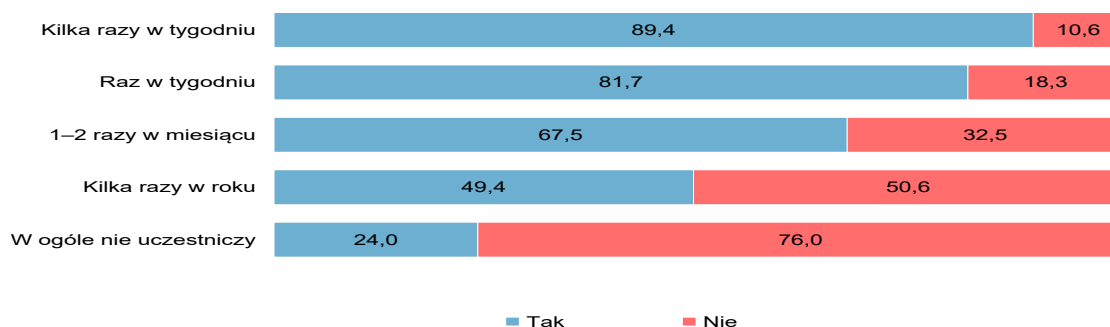

Uczestnictwo w lekcjach religii w największym stopniu zależy, tak jak dwa lata temu, od religijności badanych oraz ich rodziców. Wraz ze spadkiem częstości udziału w praktykach religijnych spada odsetek osób, które uczęszczają na lekcje religii. W grupie uczniów deklarujących, że biorą udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu niemal dziewięć na dziesięć osób chodzi na lekcje religii (89,4%). Warto dodać, że w 2022 roku podobny był udział chodzących na religię wśród praktykujących raz w tygodniu (89,8%). Obecnie jednak odsetek w tej grupie obniżył się do 81,7%. Wśród uczniów biorących udział w mszy, nabożeństwie lub spotkaniu religijnym kilka razy w roku udział uczestniczących w lekcjach religii jest prawie taki sam jak nieuczestniczących (49,4% wobec 50,6%), podczas gdy jeszcze dwa lata temu w tej grupie o 11 punktów procentowych więcej osób brało udział w lekcjach religii niż na nią nie chodziło. Uczniowie niepraktykujący religijnie w większości (76,0%) nie uczęszczają na religię w szkole i jest to wynik o 5 punktów procentowych wyższy niż w 2022 roku.

WYKRES 78

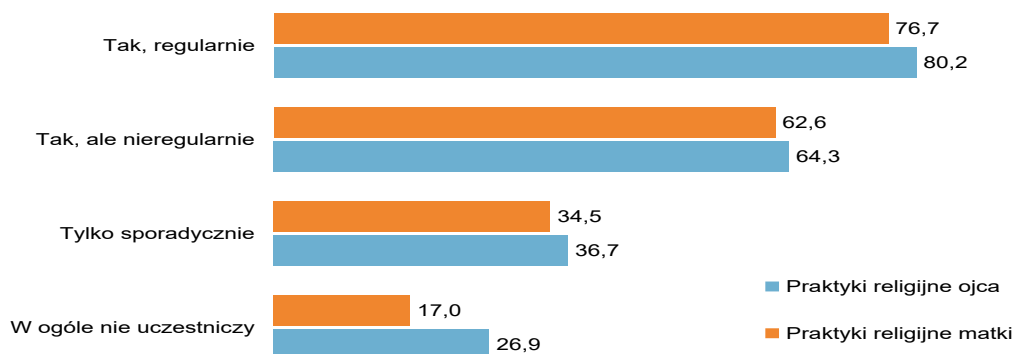
Czy obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole?Udział w prakt. religijnych

%

Podobnie jak dwa lata temu, im rzadsze są praktyki religijne zarówno matki, jak i ojca, tym niższy jest udział uczniów w lekcjach religii. O ile jednak wśród w ogóle nie praktykujących religijnie rodziców odsetek chodzących na religię w szkole przekraczał w 2022 roku jedną czwartą (28,9%), to w tym roku w gronie badanych, których matka nie praktykuje tylko 17% uczniów bierze udział w lekcjach religii.

WYKRES 79

Odsetki uczniów chodzących na religię w szkole a praktyki religijne matki i ojcaPraktyki religijne rodziców

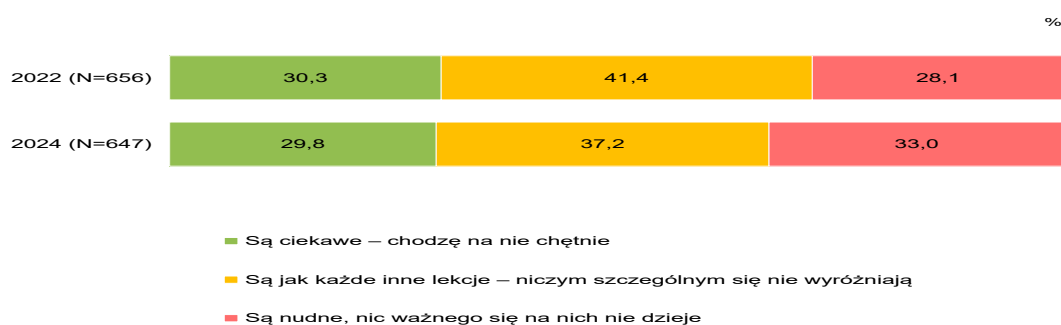
Podsumowując, uczęszczanie na lekcje religii w szkole zależy głównie od religijności badanych, a dodatkowo od wielkości miejsca zamieszkania uczniów oraz wielkości miejscowości, w której znajduje się szkoła i typu szkoły.

10.2. OCENA SZKOLNEJ KATECHEZY

Uczniowie uczęszczający obecnie na lekcje religii, zostali poproszeni o ich ocenę. Podobnie jak w 2022 roku, mniej niż jedna trzecia (29,8%) uczestników katechezy chodzi chętnie na te lekcje i uważa je za ciekawe. Nieco więcej osób (33,0%) podziela przeciwną opinię – że lekcje te są nudne i nic ważnego się na nich nie dzieje. Najwięcej zwolenników ma opinia, że religia nie wyróżnia się niczym szczególnym na tle innych lekcji w szkole (39,2%). Choć te wyniki są zbliżone do obserwowanych w poprzednim pomiarze, to jeszcze dwa lata temu odsetek osób uważających, że lekcje religii są ciekawe przewyższał (o 2 punkty proc.) udział odpowiedzi, że są nudne, a w 2024 roku proporcje się odwróciły.

WYKRES 80

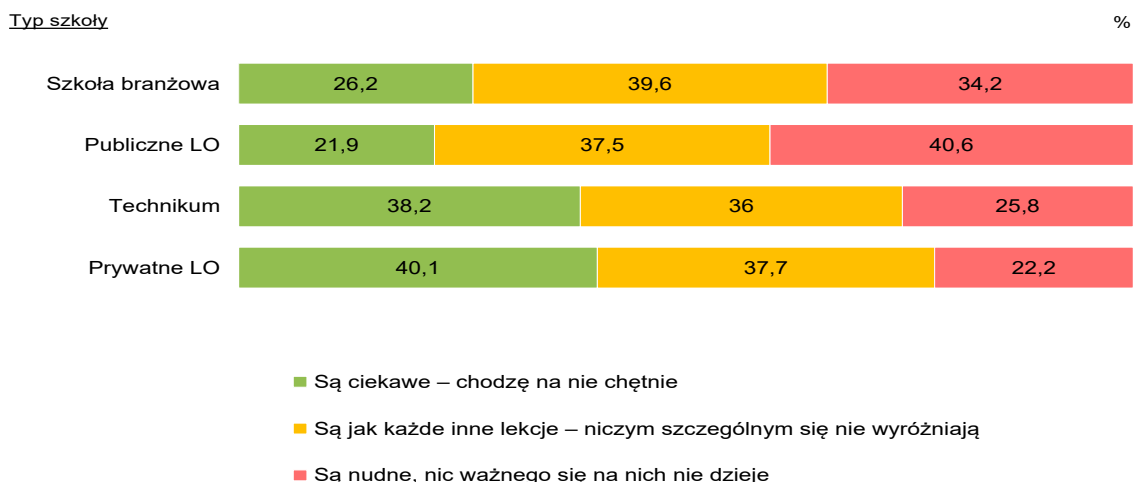
Jeśli obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole, jak je oceniasz?

Ocena lekcji religii różni się w zależności od typu szkoły. Najwyższy odsetek osób niezadowolonych z jakości lekcji religii notujemy w publicznych liceach ogólnokształcących (40,6% uczniów uważa, że są nudne), a następnie w szkołach branżowych (34,2%). W prywatnych liceach ogólnokształcących oraz technikach najczęściej uczniowie chodzący na religię uważają, że są ciekawe (odpowiednio 40,1% i 38,2%).

WYKRES 81

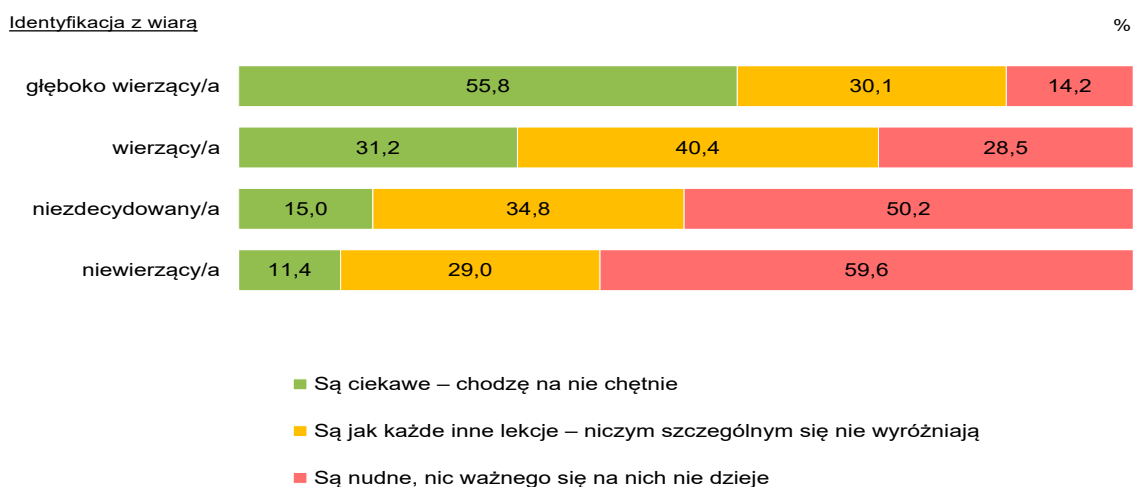
Jeśli obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole, jak je oceniasz?
(N=647)

W tym roku autoidentyfikacja religijna badanych w mniejszym stopniu różnicuje postrzeganie lekcji religii niż dwa lata temu. Wśród osób uważających się za głęboko wierzące nieco ponad połowa chodzących na religię ocenia te lekcje jako ciekawe (55,8%), podczas gdy w 2022 roku ten odsetek sięgał prawie dwóch trzecich (64,5%). Z kolei uczniowie uważający się za niewierzących, ale uczęszczający na religię najczęściej postrzegają lekcje jako nudne (59,6%), al dwa lata temu była to znaczna większość (71,3%). Być może osoby identyfikujące się jako niewierzące i źle oceniające lekcje religii zrezygnowały z udziału w nich.

WYKRES 82

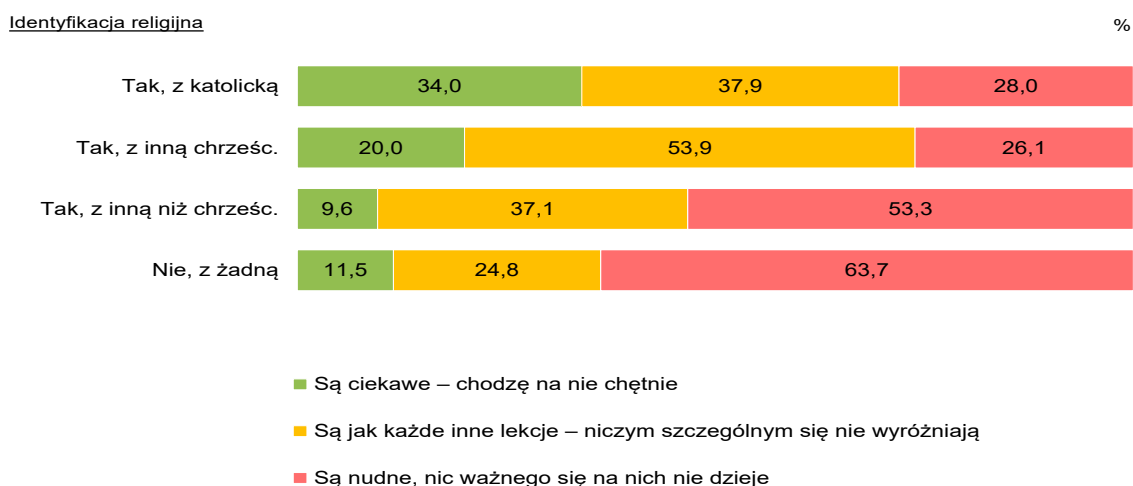
Jeśli obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole, jak je oceniasz?
(N=647)

Ocena lekcji religii zależy także od wyznania. Uczniowie identyfikujący się z religią katolicką najczęściej ze wszystkich grup uważają lekcje religii za ciekawe (34%), ale i tak większa część z nich przyznaje, że są jak inne lekcje i niczym szczególnym się nie wyróżniają (37,9%). W porównaniu do badania z 2022 roku wzrósł wśród osób wyznania katolickiego odsetek uczniów uważających lekcje religii za nudne (z 19,1% do 28%). Najgorzej lekcje religii oceniają osoby będące innego wyznania niż chrześcijańskie – mniej niż co dziesiąta z nich (9,6%) uważa je za ciekawe, a ponad połowa za nudne (53,3%). Wyniki w tej grupie są podobne do obserwowanych dwa lata temu. Wśród młodzieży nie utożsamiającej się z żadną religią, ale jednocześnie biorącej udział w szkolnej katechezie, wzrósł w porównaniu z 2022 rokiem odsetek negatywnych ocen jakości lekcji religii (z 57,7% do 63,7%).

WYKRES 83

Jeśli obecnie bierzesz udział w lekcjach religii w szkole, jak je oceniasz?
(N=647)

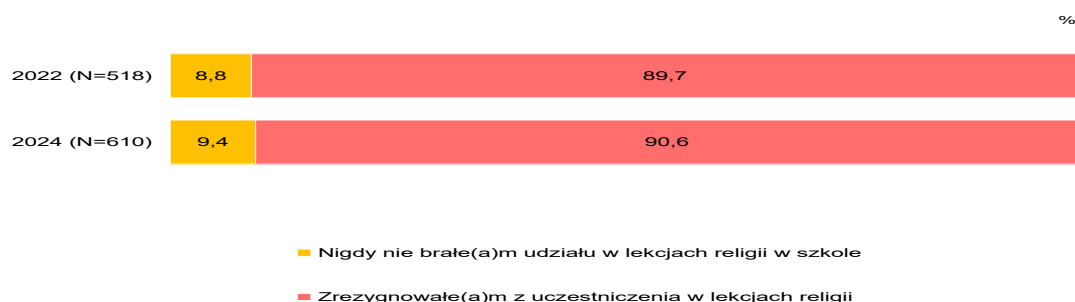

10.3. REZYGNACJA Z UDZIAŁU W KATECHEZIE

Wśród osób, które obecnie nie uczestniczą w szkolnej katechezie zdecydowanie dominują tacy, którzy zrezygnowali z udziału w niej na jakimś etapie edukacji (90,6%) i jest to wynik bardzo zbliżony do tego, który notowaliśmy dwa lata temu (89,7%).

WYKRES 84

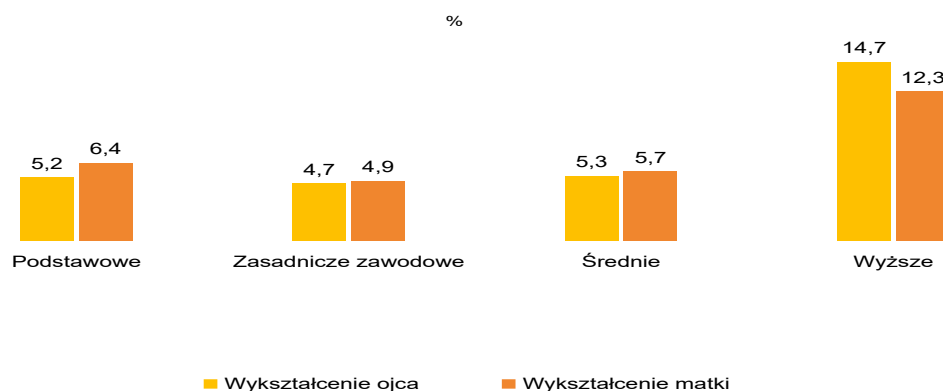
Jeśli obecnie nie bierzesz udziału w lekcjach religii w szkole – czy nigdy nie brałeś w nich udziału, czy też zrezygnowałeś z nich w którymś momencie?

Większy niż w innych grupach odsetek osób, które nigdy nie uczestniczyły w lekcjach religii jest wśród uczniów, których rodzice mają wyższe wykształcenie. 14,7% osób nie biorących udziału w lekcjach religii, których ojciec ma wyższe wykształcenie, deklaruje, że nigdy nie uczestniczyły w lekcjach religii. Wśród osób, których ojcowie mają wykształcenie podstawowe, zawodowe lub średnie ten odsetek nie przekracza 6%.

WYKRES 85

Odsetek osób, które nigdy nie uczestniczyły w lekcjach religii (N=610)

Uczniom, którzy na jakimś etapie edukacji zrezygnowali z udziału w szkolnej katechezie zadano pytanie o powody tej rezygnacji. Najczęściej deklarowanym powodem rezygnacji z lekcji religii jest dość prozaiczna chęć spędzania w szkole mniejszej ilości czasu, możliwość wykorzystania go na inne zajęcia (56,3%). W drugiej kolejności (badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź) uczniowie, którzy zrezygnowali z udziału w religii postąpili tak, ponieważ nie czuli potrzeby uczestniczenia w tych lekcjach (52,7%). W 2022 roku, kiedy pytanie o powody rezygnacji było zadane w formie otwartej (uczniowie spontanicznie wpisywali odpowiedzi) mniej niż co dziesiąta osoba użyła argumentu, że po prostu nie miała takiej potrzeby i dlatego zrezygnowała z lekcji religii (9,8%). Obecnie dla niespełna dwóch piątych uczniów, którzy przestali chodzić na religię powodem jest inny światopogląd oraz identyfikowanie się jako niewierzący (39,5%), a także przekonanie, że lekcje religii były nieinteresujące (39,4%). Rzadziej powodem rezygnacji z udziału w lekcjach religii jest negatywna ocena Kościoła katolickiego, wskazywana przez mniej niż jedną trzecią uczniów (30,8%) oraz nieakceptowanie osoby prowadzącej lekcje religii (18,4%). Wszystkie badane w tym roku powody są wybierane częściej niż w 2022 roku, co na pewno częściowo wynika z formy pytania – łatwiej zaznaczyć zaproponowaną w ankiecie odpowiedź niż samemu ją sformułować, dlatego nie należy bezpośrednio porównywać wyników tego pytania z dwóch pomiarów.

WYKRES 86

Jeśli zrezygnowała(a)ś z uczestniczenia w lekcjach religii: dlaczego podjąłeś/podjęłaś taką decyzję?

* Odsetki nie sumują się do 100%, ponieważ uczniowie mogli wskazać wszystkie pasujące odpowiedzi

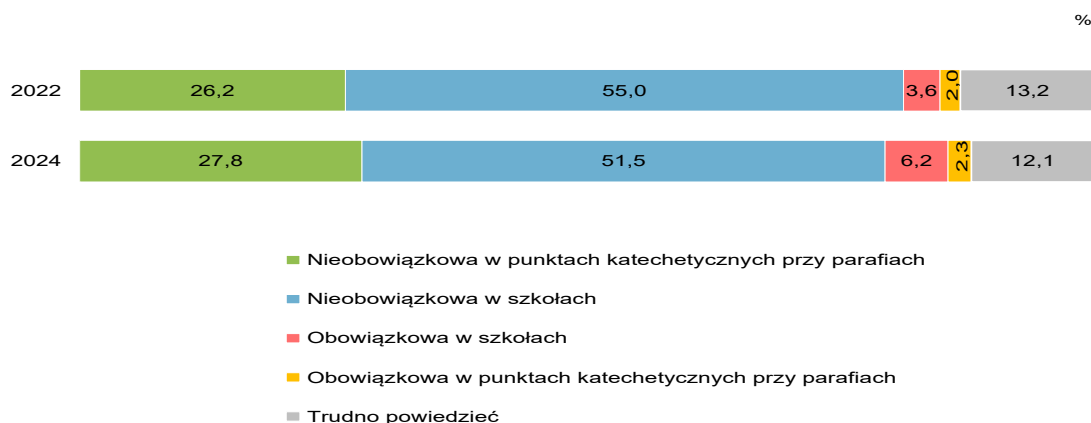
Wśród innych powodów rezygnacji (4,6%), których nie przewidziano w kafeterii, pojawiła się nieodpowiednia godzina katechezy (np. 7.15), bierzmowanie (chodzili na religię do momentu bierzmowania), a także brak akceptacji dla obecnej formy nauczania religii: „Powinniśmy uczyć się o innych religiach, a nie tylko o tej”, „nie powinno być oceny”.

10.4. PREFERENCJE DOTYCZĄCE NAUCZANIA RELIGII

Podobnie jak dwa lata temu, ocenie badanych poddano cztery formy prowadzenia katechezy dla młodzieży. Zdecydowanie najwięcej zwolenników ma rozwiązanie obecnie obowiązujące czyli nieobowiązkowa religia w szkołach – pogląd, że taka forma nauczania religii jest najlepsza podziela ponad połowa uczniów (51,5% o 3,5 punktów proc. mniej niż w 2022 roku). Więcej niż co czwarta osoba jest zdania, że religia powinna być nieobowiązkowa i odbywać się w punktach katechetycznych przy parafiach (27,8%). Zdecydowanie mniej osób uważa, że katecheza powinna być obowiązkowa: czy to w szkołach (6,2%, wzrost z 3,6%), czy w punktach katechetycznych przy parafiach (2,3%). Więcej niż co dziesiąty uczeń nie ma zdania w tej sprawie lub wolał nie wybierać żadnego z zaproponowanych rozwiązań (12,1%).

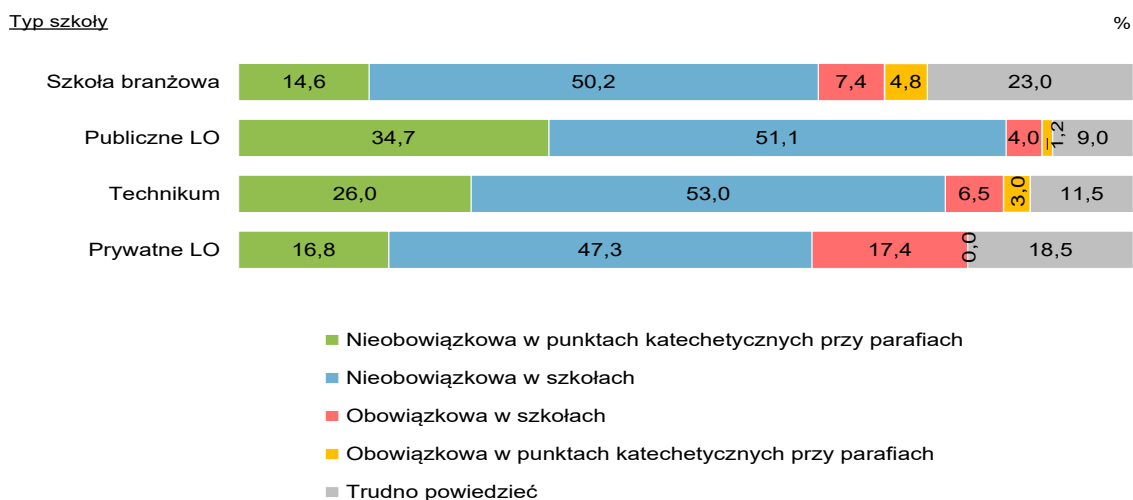
WYKRES 87

Jaka forma nauczania religii byłaby, Twoim zdaniem, najlepsza:

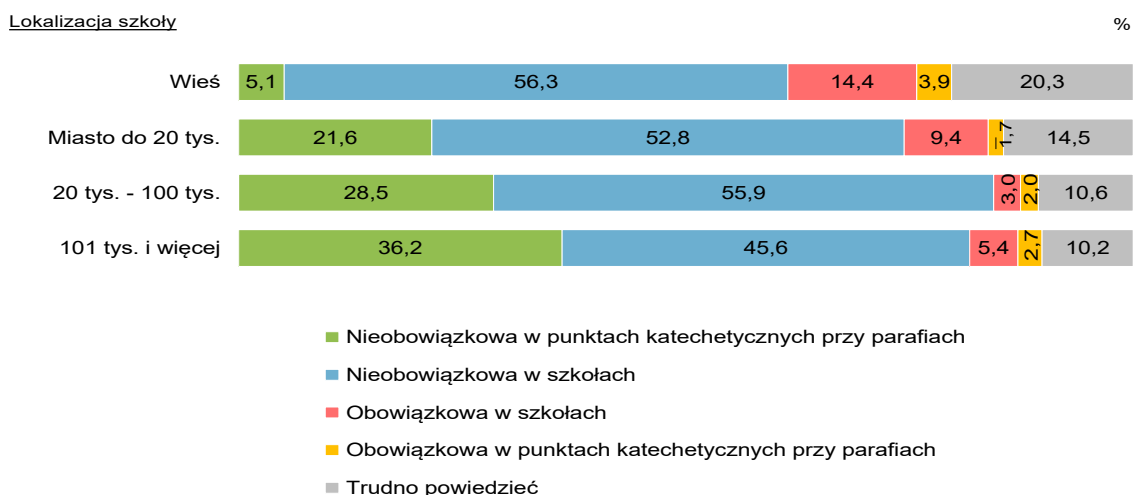
Poparcie dla obecnie obowiązującego rozwiązania przeważa wśród uczniów wszystkich typów szkół, tak jak w 2022 roku. Przeniesienie nieobowiązkowej nauki religii do punktów parafialnych cieszy się większą aprobatą uczniów publicznych liceów (34,7%), a przywrócenie lekcji religii w szkole statusu obowiązkowej częściej niż pozostali popierają osoby uczące się z prywatnych liceach (17,4%). Natomiast wśród uczniów szkół branżowych notujemy większy niż w innych szkołach odsetek zwolenników obowiązkowej katechezy w parafii (4,8%).

WYKRES 88

Jaka forma nauczania religii byłaby, Twoim zdaniem, najlepsza:

Postrzeganie najlepszej formy nauczania religii zależy od lokalizacji szkoły. Najwięcej zwolenników obowiązkowych lekcji religii jest wśród uczniów szkół wiejskich (w sumie 18,3%), a najmniej – w miastach liczących między 20 tys. a 100 tys. ludności (5%). W szkołach zlokalizowanych w największych miastach ponad jedna trzecia uczniów jest zdania, że należy przenieść religię do punktów parafialnych (36,2%). Jest to wynik bardzo zbliżony do odnotowanego w 2022 roku (34,7%).

WYKRES 89

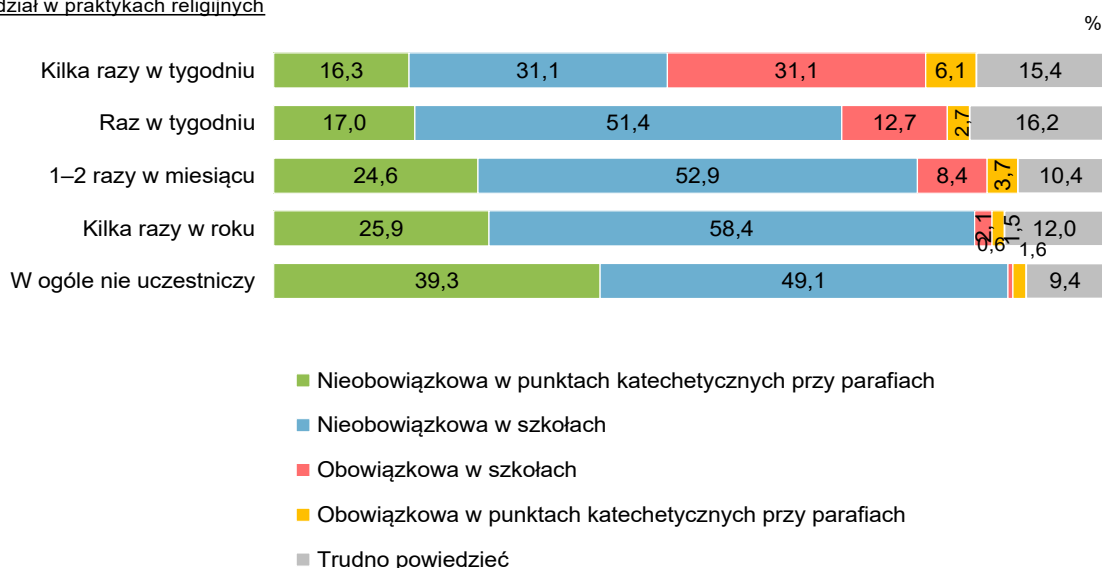
Jaka forma nauczania religii byłaby, Twoim zdaniem, najlepsza:

Istotną rolę w preferencjach młodzieży dotyczących formy nauczania religii odgrywa częstość praktyk religijnych. Uczniowie biorący udział w mszy, nabożeństwie lub spotkaniu religijnym kilka razy w tygodniu znacznie częściej niż pozostali chcieliby obowiązkowej religii w szkołach (31,1%). Natomiast za przeniesieniem religii do punktów przy parafiach opowiadają się przede wszystkim osoby w ogóle nie praktykujące religijnie (39,3%).

WYKRES 90

Jaka forma nauczania religii byłaby, Twoim zdaniem, najlepsza:

Udział w praktykach religijnych

Opinie w sprawie statusu religii w systemie edukacji są podzielone. Tak jak w 2022 roku, wszyscy wypowiedzieli się na temat ocen z religii na świadectwie (także religii mniejszości wyznaniowych) oraz możliwości zdawania na maturze egzaminu z religii. Ponad połowa (w sumie 55,6%) uważa za niesłuszne umieszczenie oceny z religii na świadectwie, z czego większość (37,4%) zdecydowanie się sprzeciwia. Wobec uwzględniania oceny z religii mniejszości wyznaniowych na świadectwie szkolnym prawie co trzeci uczeń nie ma zdania (30,5%), a niemal tyle samo uważa to za słuszne (34,6%) co niesłuszne (34,9%). Największa zgodność uczniów dotyczy matury z religii – 45,4% jest zdania, że nadanie religii statusu przedmiotu materialnego jest zdecydowanie niesłuszne, a kolejne 13,4% raczej ocenia to jako raczej niesłuszne. Niewiele ponad jedna piąta uczniów (21,5%) dopuszczałaby możliwość zdawania na maturze egzaminu z religii, a tylko o 2 punkty procentowe mniej osób nie ma zdania w tej sprawie (19,8%).

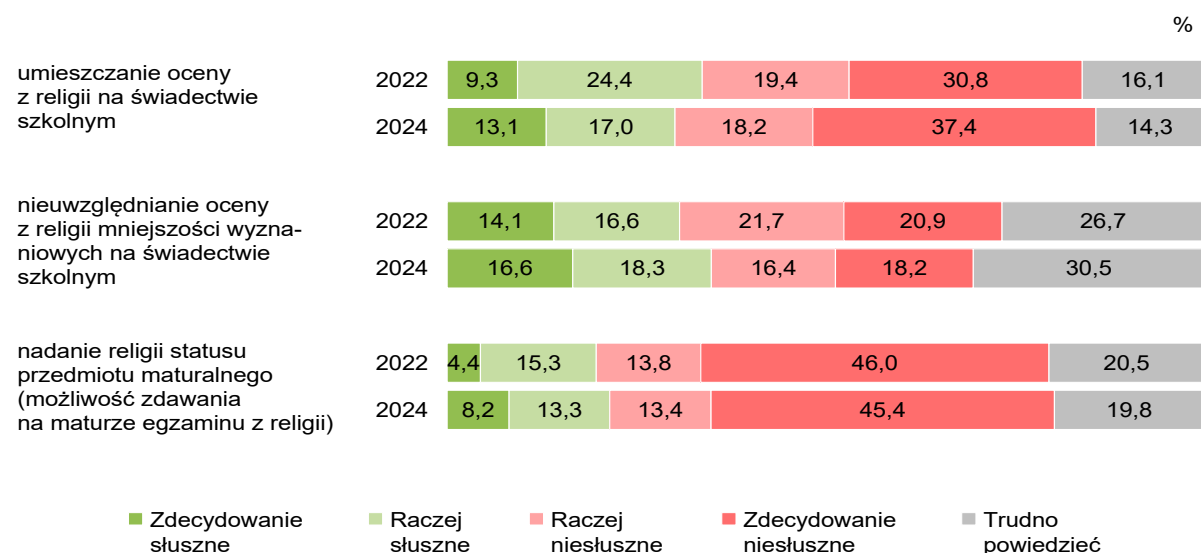
W porównaniu do badania sprzed dwóch lat opinie nieco się polaryzują. Wzrósł zarówno odsetek uczniów, którzy uważają za zdecydowanie słuszne umieszczenie oceny z religii na

świadectwie szkolnym (z 9,3% do 13,1%), jak i uważających, że jest to zdecydowanie niesłuszne (z 30,8% do 37,4%). Zmalał natomiast udział uczniów będących zdania, że oceny z religii na świadectwie są raczej słuszne. Wobec nieuwzględniania oceny z religii mniejszości wyznaniowych na świadectwie szkolnym od 2022 roku ubyło osób uważających to za niesłuszne (z 42,6% do 34,6%), a zwiększyła się liczba uczniów przeciwnego zdania (z 30,7% do 34,9%) i tych, którzy nie mają zdania na ten temat.

Najmniej zmieniły się opinie młodzieży w sprawie możliwości zdawania na maturze egzaminu z religii – zwiększył się odsetek uczniów, których zdaniem byłoby to zdecydowanie słuszne (z 4,4% do 8,2%) kosztem spadku „raczej słuszne”, a pozostałe odpowiedzi wskazuje podobny odsetek badanych co dwa lata temu.

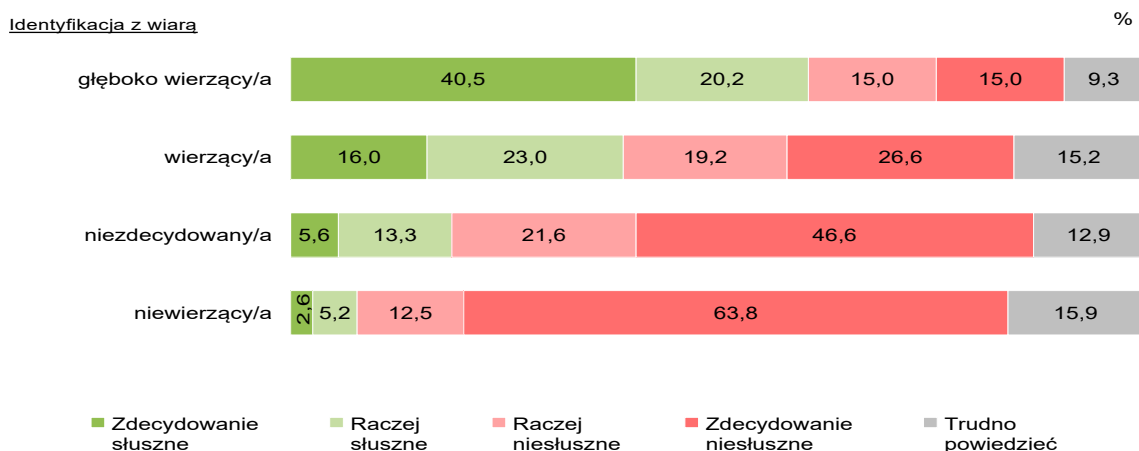
WYKRES 91

Czy, Twoim zdaniem, słuszne czy niesłuszne jest:

Opinie o słuszności umieszczania oceny z religii na świadectwie różnicuje autodeklaracja wiary uczniów. Osoby deklarujące się jako głęboko wierzące w większości (w sumie 60,7%) chciałyby oceny z religii na świadectwie szkolnym, podczas gdy w gronie identyfikujących się jako wierzący ten odsetek (łącznie zdecydowanie słuszne i raczej słuszne) wynosi 39%. Przeciwny pogląd mają osoby niewierzące – niemal dwie trzecie (63,8%) z nich uważa umieszczanie oceny z religii na świadectwie za zdecydowanie niesłuszne.

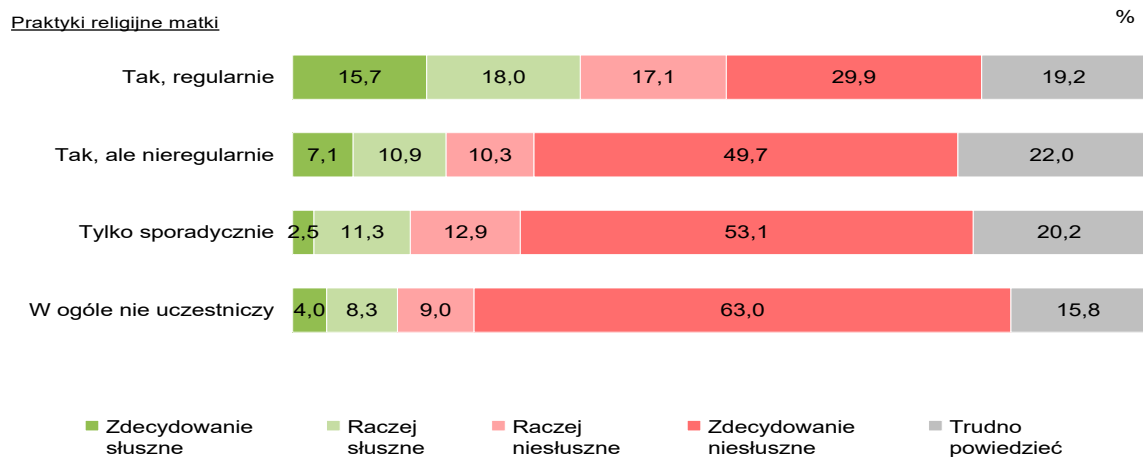
Czy, Twoim zdaniem, słuszne czy niesłuszne jest umieszczanie oceny z religii na świadectwie szkolnym?

Podobnie w przypadku stosunku do możliwości zdawania egzaminu z religii na maturze wpływ ma religijność badanych, a także ich rodziców. Wśród uczniów, których matka regularnie uczestniczy w mszy, nabożeństwie lub spotkaniu religijnym 15,7% uważa nadanie religii statusu przedmiotu maturalnego za zdecydowanie słuszne, a kolejne 18% – raczej słuszne. Mniej niż co trzecia osoba w tej grupie postrzega to jako zdecydowanie niesłuszne, podczas gdy wraz ze spadkiem częstości praktyk religijnych matki, ten odsetek rośnie. W gronie uczniów, których matki w ogóle nie uczestniczą w mszach i nabożeństwach 63,0% jest zdecydowanie przeciwne możliwości zdawania na maturze egzaminu z religii, a kolejne 9,0% – raczej przeciwnych. Wśród uczniów, których matki praktykują tylko sporadycznie również większość (66,0%) opowiada się przeciwko nadaniu religii statusu przedmiotu maturalnego.

WYKRES 93

Czy, Twoim zdaniem, słuszne czy niesłuszne jest nadanie religii statusu przedmiotu maturalnego (możliwość zdawania na maturze egzaminu z religii)?

11. OCENA PROPONOWANYCH ZMIAN W NAUCZANIU RELIGII W SZKOŁACH PUBLICZNYCH

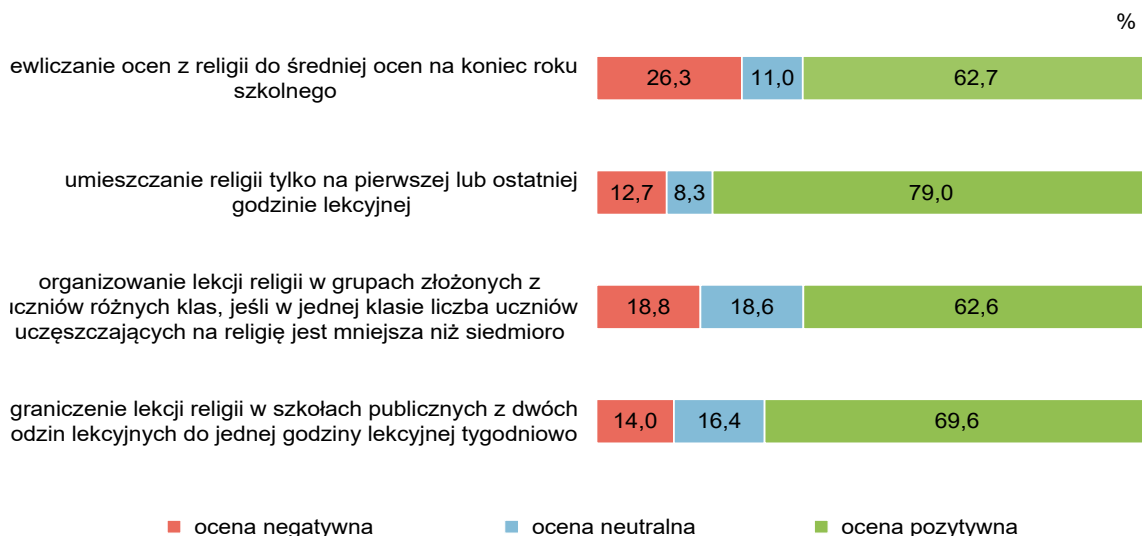
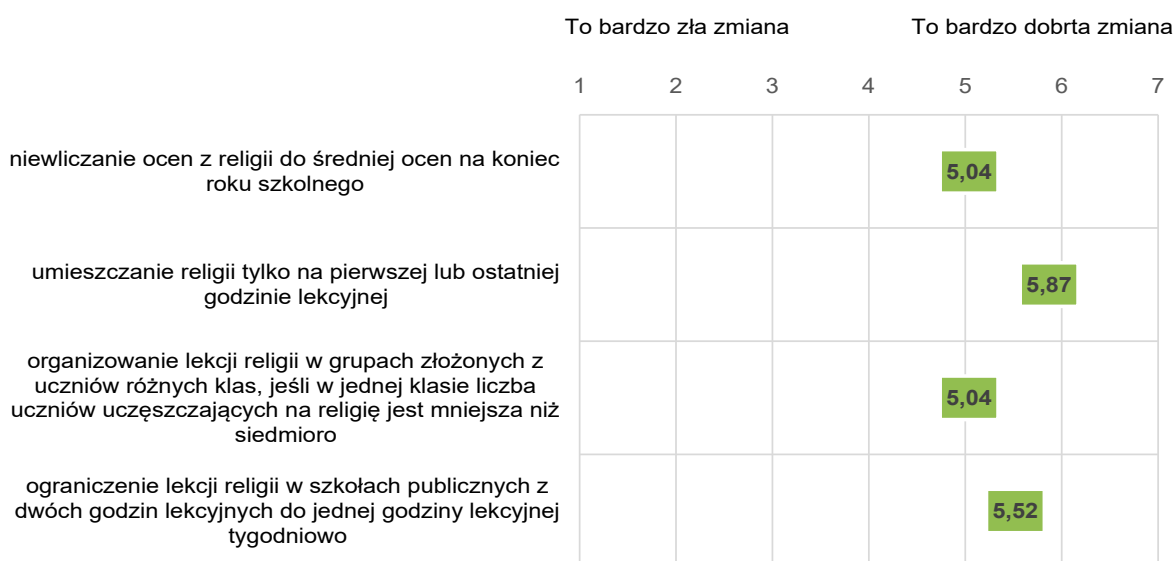
Z początkiem października 2024 r. do uzgodnień międzyresortowych i konsultacji społecznych skierowany został projekt nowelizacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii i etyki w publicznych przedszkolach i szkołach. Projekt zakłada:

- zmniejszenie tygodniowego wymiaru godzin nauki religii do jednej godziny lekcyjnej (analogicznie do etyki);
- umieszczania lekcji religii i etyki przed obowiązkowymi zajęciami edukacyjnymi ucznia lub bezpośrednio po tych zajęciach (tylko na pierwszej lub ostatniej godzinie lekcyjnej);
- organizowanie lekcji religii w grupach złożonych z uczniów różnych klas, jeśli w jednej klasie liczba uczniów uczęszczających na religię jest mniejsza niż siedmioro (analogicznie do etyki).

Planowane rozwiązania mają wejść w życie z dniem 1 września 2025 roku. Od bieżącego roku szkolnego obowiązują natomiast nowe przepisy dotyczące ocen z religii i etyki: nie będą one wliczane do średniej ocen ani nie będą miały wpływu na to, czy uczeń otrzyma świadectwo z wyróżnieniem.

Uczniowie uczestniczący w niniejszym badaniu poproszeni zostali o ocenę powyższych zmian (planowanych i wprowadzonych), w odniesieniu do nauczania religii.

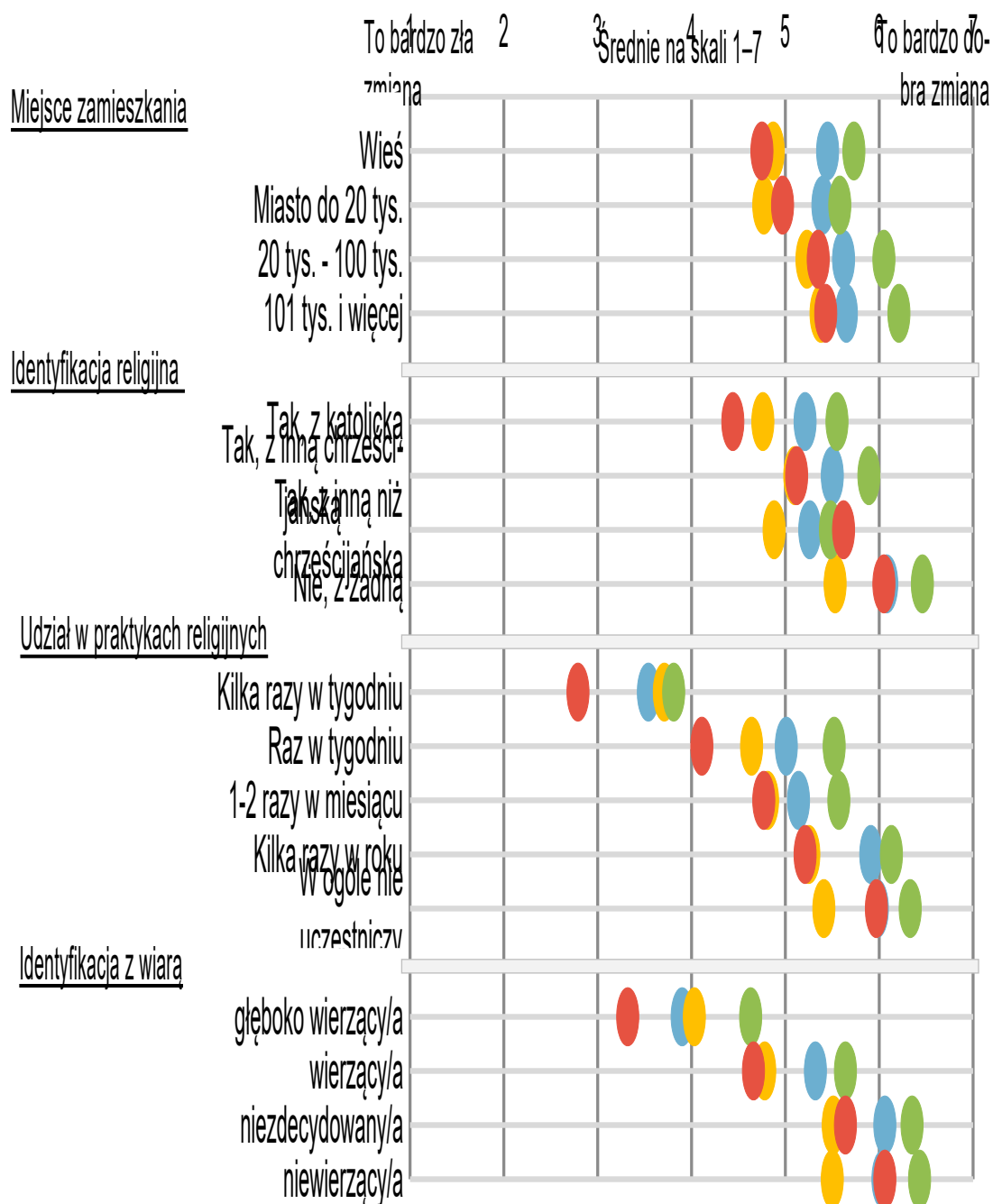
Zdecydowana większość badanych akceptuje zarówno planowane, jak i już wprowadzone zmiany. Najbardziej pozytywnie młodzież odnosi się do umieszczania religii wyłącznie na skrajnych godzinach lekcyjnych – tę zmianę popiera aż 79% młodzieży, przy jedynie 12,7% sprzeciwu. Na drugim miejscu pod względem poziomu akceptacji plasuje się ograniczenie religii do jednej godziny lekcyjnej tygodniowo, z blisko 70-procentowym poparciem i sprzeciwem na poziomie 14%. W przypadku dwóch pozostałych poddanych ocenie rozwiązań poziom poparcia przekracza 60% przy nieco wyższym sprzeciwie, sięgającym niemal 19% w odniesieniu do organizowania lekcji religii w grupach łączonych i przekraczającym 25% wobec niewliczania ocen z religii do średniej na koniec roku szkolnego.

Ocena zmian w organizowaniu lekcji religii:**Średnie oceny zmian w organizowaniu lekcji religii**

Ocenę planowanych zmian w nauczaniu religii w szkołach publicznych różnicuje miejsce zamieszkania, częstość praktyk religijnych oraz cechy związane z osobistą identyfikacją religijną. Generalnie: im większa miejscowość, rzadsze praktyki religijne i mniejsza wiara tym wyższy poziom poparcia dla wszystkich poddanych ocenie zmian. Czynnikiem różnicującym jest także identyfikacja religijna – młodzi utożsamiający się z wiarą katolicką są zdecydowanie bardziej niechętni planowanym zmianom niż wyznawcy innych religii i nieidentyfikujący się z żadną religią.

Ocena zmian w organizowaniu lekcji religii

Oceń każdą zmianę osobno, używając skali 7-stopniowej, na której 1 oznacza „to bardzo zła zmiana”, a 7 – „to bardzo dobra zmiana”.

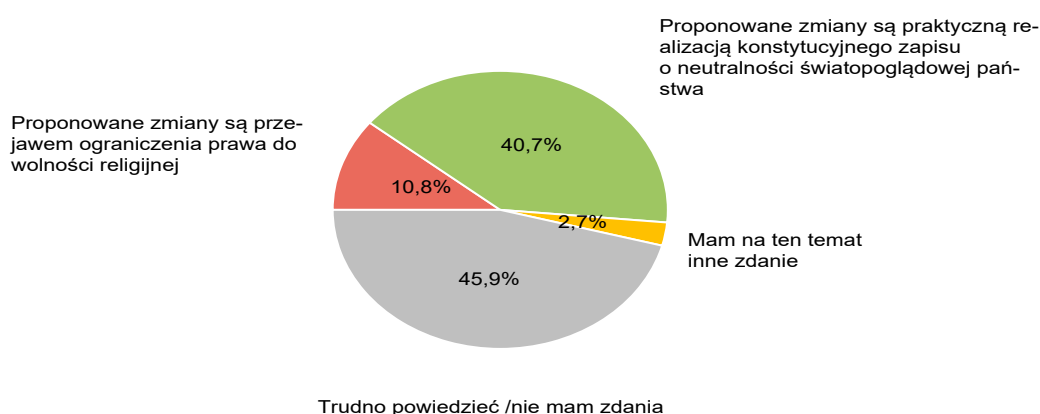

- niewliczanie ocen z religii do średniej ocen na koniec roku szkolnego
- umieszczanie religii tylko na pierwszej lub ostatniej godzinie lekcyjnej
- organizowanie lekcji religii w grupach złożonych z uczniów różnych klas, jeśli w jednej klasie
- ograniczenie lekcji religii do jednej godziny tygodniowej, jeśli jest mniejsza niż siedem godzin tygodniowych do jednej godziny

Młodzi respondenci wydają się mieć problem ze zdefiniowaniem proponowanych zmian w kategoriach wolności religijnej – wskazuje to najlichniesza grupa niemających zdania w tej kwestii. Pozostali niemal czterokrotnie częściej uznają zmiany za praktyczną realizację konstytucyjnego zapisu o neutralności światopoglądowej państwa niż za przejaw ograniczenia prawa do wolności religijnej.

WYKRES 96

Która z poniższych opinii na temat proponowanych przez Ministerstwo Edukacji zmian w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych jest ci bliższa?

2024

Opinie badanych w omawianej kwestii w największym stopniu różnicują te same cechy, które warunkują postawę wobec planowanych i wprowadzonych zmian - wielkość miejscowości zamieszkania, częstość praktyk religijnych, wiara i identyfikacja religijna. Postrzeganiu zmian w nauczaniu religii jako wyrazu neutralności światopoglądowej państwa sprzyja zamieszkiwanie w większym ośrodku, rzadsze praktyki bądź ich brak, niższy poziom wiary bądź jej brak oraz utożsamianie się z religią inną niż katolicka bądź brak identyfikacji religijnej. Opinia, że proponowane zmiany są przejawem ograniczenia prawa do wolności religijnej najbliższa jest natomiast katolickiej młodzieży z małych ośrodków, wierzącej i praktykującej.

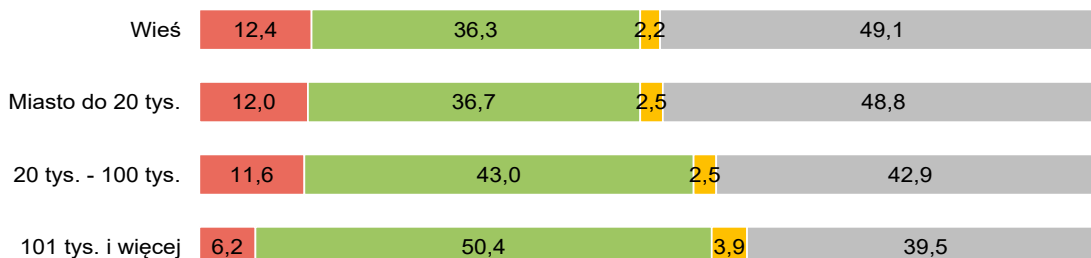
Nieumiejętność osadzenia zmian w kontekście wolności religijnej („brak zdania”) może być symptomem rozterek światopoglądowych młodzieży, ale też, jak się wydaje, pochodną niższych kompetencji: opinia taka częściej niż przeciętnie cechuje bowiem uczniów szkół branżowych oraz potomstwo rodziców z wykształceniem podstawowym bądź zasadniczym zawodowym.

WYKRES 97

Która z poniższych opinii na temat proponowanych przez Ministerstwo Edukacji zmian w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych jest ci bliższa?

Miejsce zamieszkania

%

■ Proponowane zmiany są przejawem ograniczenia prawa do wolności religijnej

■ Proponowane zmiany są praktyczną realizacją konstytucyjnego zapisu o neutralności światopoglądowej państwa

■ Mam na ten temat inne zdanie

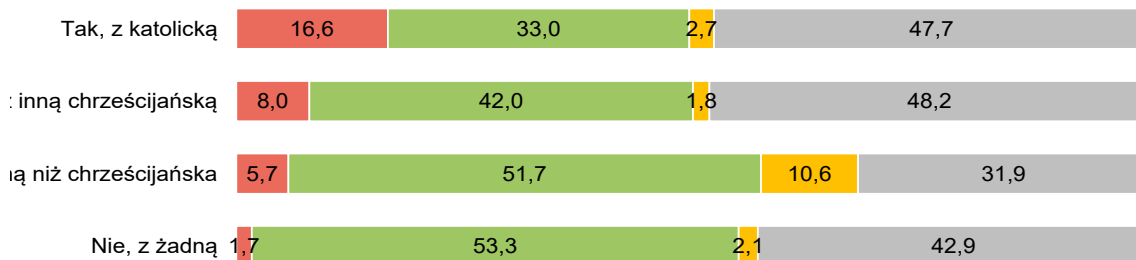
■ Trudno powiedzieć / nie mam zdania

WYKRES 98

Która z poniższych opinii na temat proponowanych przez Ministerstwo Edukacji zmian w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych jest ci bliższa?

Identyfikacja religijna

%

■ Proponowane zmiany są przejawem ograniczenia prawa do wolności religijnej

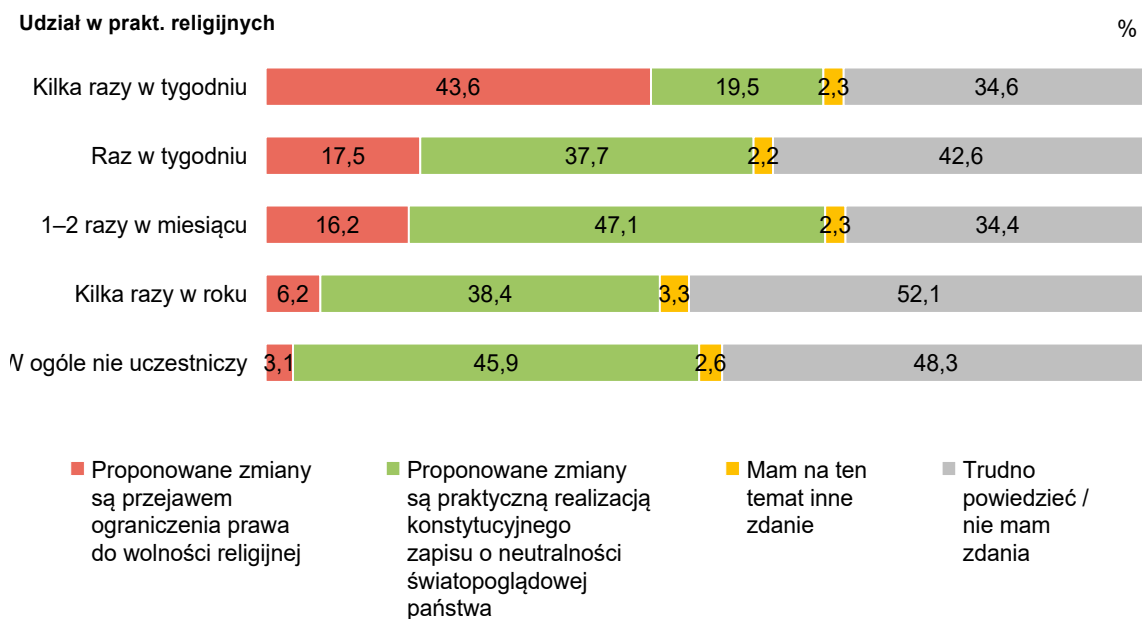
■ Proponowane zmiany są praktyczną realizacją konstytucyjnego zapisu o neutralności światopoglądowej państwa

■ Mam na ten temat inne zdanie

■ Trudno powiedzieć / nie mam zdania

WYKRES 99

Która z poniższych opinii na temat proponowanych przez Ministerstwo Edukacji zmian w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych jest ci bliższa?

WYKRES 100

Która z poniższych opinii na temat proponowanych przez Ministerstwo Edukacji zmian w organizacji lekcji religii w szkołach publicznych jest ci bliższa?

